

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

ΤΗΣ

ΣΜΑΡΙΑΝΑΚΗ ΚΑΤΕΡΙΝΑΣ

ΑΜ. 35 ΈΤΟΣ ΕΓΓΡΑΦΗΣ 2004

ΜΕ ΤΙΤΛΟ

Η Κοινωνικο-ψυχολογική Διάσταση του

Δημοκρατικού Ελλείμματος Στην Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ

Δημητρης Ν. Χρυσοχοου

ΡΕΘΥΜΝΟ

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2005

ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

1. ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ν. ΧΡΥΣΟΧΟΟΥ

2.

3.

Ημερομηνία Αξιολόγησης:

Η Κοινωνικο-ψυχολογική Διάσταση του Δημοκρατικού Ελλείμματος στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Σμαριανάκη Κατερίνα

Πίνακας Περιεχομένων

Σύντομη Περίληψη – Βιογραφικό σημείωμα

Ευχαριστίες

Εισαγωγή

Κεφάλαιο 1: Δημοκρατία και νομιμοποίηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Δημοκρατία στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Ζητήματα νομιμοποίησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Κεφάλαιο 2: Η διαμόρφωση μιας Ευρωπαϊκής Ταυτότητας

Ένας Ευρωπαϊκός Δήμος

Οι εθνικές ταυτότητες

Η Οικοδόμηση της Ευρωπαϊκής Ταυτότητας

Ενοποιητικοί παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της

Ευρωπαϊκής Ταυτότητας

Ευρωπαϊκή Ιδιότητα του Πολίτη

Συνταγματικός Πατριτισμός

Οι κοινές Αξίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εκπαίδευση

Το Κοινό Νόμισμα

Κεφάλαιο 3: Η προοπτική της Ευρωπαϊκής Δημόσιας Σφαίρας

Εκδηλώσεις Ανάδυσης της Ευρωπαϊκής Ταυτότητας και Διαιρετικές

Τομές

Η Ευρωπαϊκή Κοινή Γνώμη

Μια κοινή γλώσσα

Η Ευρωπαϊκή Δημόσια Σφαίρα

Κεφάλαιο 4: Τα όρια της Συνταγματοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ο Συνταγματικός Χάρτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Το «Ευρωπαϊκό Σύνταγμα»

Τα εθνικά Συντάγματα και το «Ευρωπαϊκό Σύνταγμα»

Ο χαρακτήρας της «Συνταγματικής Συνθήκης»

Η συντακτική εξουσία στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η άρνηση του Ευρωπαϊκού Συντάγματος

Κεφάλαιο 5: Η Πρόκληση της Ευρωπαϊκής Πολιτείας

Η δημοκρατική ποιότητα και η αποτελεσματικότητα της Συνταγματικής Συνθήκης

Η θεωρία της συμμετοχικής δημοκρατίας

Πρότυπα Δημοκρατίας και μορφές πολιτειακής οργάνωσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Ώσμωση

Ενισχυμένη Συνεργασία

Συμπεράσματα

Βιβλιογραφία

Η Κοινωνικο-ψυχολογική Διάσταση του Δημοκρατικού Ελλείμματος στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Σύντομη Περίληψη

Η παρούσα μελέτη ασχολείται με την κοινωνικο-ψυχολογική διάσταση του Δημοκρατικού Ελλείμματος στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στόχος της εργασίας είναι να διερευνήσει τρόπους ενίσχυσης της δημοκρατίας και αντιμετώπισης του ελλείμματος μέσω της δημιουργίας ενός σώματος πολιτών με κοινή πολιτική συνείδηση, ενός Ευρωπαϊκού Δήμου. Εξετάζει το ενδεχόμενο διαμόρφωσης μιας κοινής Ευρωπαϊκής Ταυτότητας και μιας Ευρωπαϊκής Δημόσιας Σφαίρας καθώς και τα δημοκρατικά χαρακτηριστικά της Ευρωπαϊκής Πολιτείας και τη συμβολή της στον εκδημοκρατισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η συμμετοχή των πολιτών στην ευρωπαϊκή διακυβέρνηση αποδεικνύεται ότι είναι κυρίαρχη ανάγκη που θα οδηγήσει στην άρση του δημοκρατικού ελλείμματος.

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Σμαριανάκη Κατερίνα γεννήθηκε στην Αθήνα το 1981. Είναι απόφοιτος του τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών, Οικονομικών και Πολιτικών Σπουδών, κατεύθυνση Πολιτικές Σπουδές και Διπλωματία, του Πανεπιστημίου Μακεδονίας με βαθμό πτυχίου 8,38 στις 04/05/2004. Το 2004 εισήχθη στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης «Πολιτική Ανάλυση και Πολιτική Θεωρία». Γνωρίζει άριστα την αγγλική γλώσσα και πολύ καλά τη γερμανική και τη γαλλική.

Ευχαριστίες

Για την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας οφείλω να ευχαριστήσω τον κ. Δ.Ν. Χρυσόχοου για την πολύτιμη βοήθεια του και τις εύστοχες προτάσεις του.

Εισαγωγή

Η παρούσα μελέτη εξετάζει την κοινωνικό-ψυχολογική διάσταση του Δημοκρατικού Ελλείμματος στην Ευρωπαϊκή Ένωση επιδιώκοντας να εντοπίσει τις αιτίες του ελλείμματος και τρόπους αντιμετώπισής του. Το δημοκρατικό έλλειμμα απασχολεί τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότερο τους πολίτες και τις κυβερνήσεις των κρατών-μελών καθώς προχωρά η ευρωπαϊκή ενοποίηση και αυξάνεται το ενδιαφέρον για το Μέλλον της Ευρώπης.

Το δημοκρατικό έλλειμμα εκδηλώνεται με δυο διαφορετικές αλλά αλληλοσυνδεόμενες διαστάσεις, τη θεσμική και την κοινωνικό-ψυχολογική διάσταση. Η θεσμική διάσταση αφορά στις θεσμικές ιδιότητες του ελλείμματος και προτείνει κυρίως λύσεις θεσμικού χαρακτήρα για την αντιμετώπιση του ζητήματος. Η κοινωνικό-ψυχολογική διάσταση θεωρεί ότι το δημοκρατικό έλλειμμα πηγάζει από την απουσία ενός διεθνικού σώματος πολιτών, ενός Ευρωπαϊκού Δήμου που θα είναι σε θέση να αυτοκυβερνάται και να μετατρέπει τα δημοκρατικά του φρονήματα σε πολιτικές εκροές μέσω μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας.

Στο Πρώτο Κεφάλαιο της μελέτης εξετάζεται το ιδανικό της δημοκρατίας και η εφαρμογή του στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και το ζήτημα της ελλειμματικής νομιμοποίησης που λαμβάνει η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα όργανα και οι πολιτικές της από τους πολίτες της.

Το Δεύτερο Κεφάλαιο ασχολείται με τη βάση μιας πολιτικής έννομης τάξης που είναι ο λαός ή ο δήμος. Επειδή η δημοκρατία πηγάζει από το δήμο, το δημοκρατικό έλλειμμα της ΕΕ μπορεί να αντιμετωπιστεί ουσιαστικά όταν θα έχει διαμορφωθεί ένας Ευρωπαϊκός Δήμος. Για την επίτευξη αυτού του στόχου είναι προϋπόθεση η διαμόρφωση μιας Ευρωπαϊκής Ταυτότητας- Συνείδησης. Οι παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της Ευρωπαϊκής Ταυτότητας είναι κυρίως πολιτικής φύσεως ώστε να μην αντιβαίνουν με τις εθνικές ταυτότητες των πολιτών και τονίζουν τα κοινά στοιχεία μεταξύ των ευρωπαίων.

Στο Τρίτο Κεφάλαιο εξετάζεται η προοπτική δημιουργίας Ευρωπαϊκής Δημόσιας Σφαίρας που συμβάλλει στη διαμόρφωση κοινής ταυτότητας και είναι απαραίτητο στοιχείο κάθε δημοκρατίας προκειμένου οι πολίτες να συμμετέχουν στη διακυβέρνηση της Πολιτείας, να διαβουλεύονται και να επικοινωνούν. Είναι αναγκαία η διαμόρφωση του κοινού χώρου επικοινωνίας, συμμετοχής και άσκησης των πολιτικών δικαιωμάτων.

Στο Τέταρτο Κεφάλαιο εξετάζεται η πιθανότητα υιοθέτησης ενός Ευρωπαϊκού Συντάγματος και τα όρια της Συνταγματοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εξετάζεται ο χαρακτήρας και οι ιδιαιτερότητες της Συνταγματικής Συνθήκης και η σχέση των εθνικών Συνταγμάτων με το Ευρωπαϊκό. Η αρμοδιότητα των πολιτών είναι να είναι κυρίαρχοι και να αποφασίσουν για ένα Ευρωπαϊκό Σύνταγμα γιατί ο δήμος αποτελεί τη συντακτική εξουσία σε κάθε πολιτεία.

Στο τελευταίο κεφάλαιο παρατίθενται ιδέες σχετικά με την εξέλιξη της ΕΕ σε ένα δημοκρατικό πολιτικό σύστημα σύμφωνα με πρότυπα δημοκρατίας και μορφές πολιτειακής οργάνωσης. Η πρόκληση για την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι η οικοδόμηση της Ευρωπαϊκής Πολιτείας που θα εγγυάται τη δημοκρατική διεύθυνση όλων των πολιτικών ζητημάτων με διαφανείς αντιπροσωπευτικές διαδικασίες όπου οι πολίτες της ΕΕ θα έχουν ενεργό ρόλο. Η διαμόρφωση της Πολιτείας της ΕΕ δεν έχει ολοκληρωθεί αλλά η πολιτική ενοποίηση συμπορεύεται με την ενοποίηση των λαών και η Πολιτεία συνδέεται με την ύπαρξη ενός Ευρωπαϊκού Δήμου και την προθυμία του για πολιτική συμμετοχή.

Κεφάλαιο 1: Δημοκρατία και νομιμοποίηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Δημοκρατία στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η δημοκρατία είναι ένα σύνολο από ιδεώδη για την άσκηση της πολιτικής εξουσίας, συμπεριλαμβανομένων των θεσμών και των διαδικασιών που οργανώνουν την κυβέρνηση (Laffan, 1999:331). Σύμφωνα με τον ορισμό του N. Bobbio η δημοκρατία αποτελεί «ένα σύνολο διαδικαστικών κανόνων για τη διαμόρφωση συλλογικών αποφάσεων που προβλέπει και διευκολύνει την ευρύτερη δυνατή συμμετοχή των ενδιαφερόμενων» (Τσινισιζέλης και Χρυσόχου, 1995:41). Η δημοκρατία συνιστά ένα σύνολο ιδανικών σε ένα συγκεκριμένο πολιτικό σύστημα που τα εμπεριέχει.

Η σύγχρονη δημοκρατία στηρίζεται στη συμμετοχή όλων των μελών της κοινωνίας και στα ίσα δικαιώματα συμμετοχής στις πολιτικές διαδικασίες, στην ενημέρωση και τον έλεγχο της πολιτικής εξουσίας. Η συμμετοχή δεν είναι απλώς δικαίωμα αλλά προϋπόθεση για τη δημοκρατική διακυβέρνηση. Άλλωστε, το δικαίωμα της ψήφου αποτελεί την ελάχιστη συνθήκη για την πολιτική συμμετοχή και μπορεί να επεκταθεί σε κάθε τομέα δραστηριότητας και συσχέτισης με τη διακυβέρνηση (Birch, 2001:104).

Η συμμετοχή στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία σημαίνει ανάδειξη μιας κυβέρνησης μέσα από ανταγωνιστικές εκλογές μεταξύ διαφορετικών πολιτικών κομμάτων που συναρθρώνουν τα συμφέροντα και τις ευαισθησίες των πολιτών. Οι πολίτες συμμετέχουν έμμεσα στις πολιτικές διαδικασίες μέσω των νομοθετικών και διοικητικών λειτουργιών των εκπροσώπων τους (Τσινισιζέλης και Χρυσόχου, 1995:49). Σε αυτή την περίπτωση και όσο πιο διευρυμένη είναι η λαϊκή βάση μειώνεται η δυνατότητα συμμετοχής όπως την ορίζει ο Birch (2001). Οι αντιπρόσωποι που έχουν τη δυνατότητα να διαμορφώνουν πολιτικά την ημερήσια διάταξη και να νομοθετούν μπορεί να παραβαίνουν τη λαϊκή εντολή. Μάλιστα σε μια εποχή που παρατηρείται «ασάφεια της εντολής» και μεγάλο χάσμα μεταξύ αντιπροσώπων και αντιπροσωπευόμενων πρέπει να υπάρχει ευαισθησία των πρώτων στις προτιμήσεις των δεύτερων, να υπάρχει δηλαδή μια έννοια πολιτικής ηθικής και η επιδίωξη σύνθετων θεσμικών μηχανισμών σύνδεσης του δήμου με τους εκλεγμένους αντιπροσώπους (Τσινισιζέλης και Χρυσόχου, 1995:54).

Βασικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης φιλελεύθερης δημοκρατίας είναι ο συνταγματισμός, η λαϊκή κυριαρχία όπως εκφράζεται μέσα από τακτικές

ανταγωνιστικές εκλογές, η διάκριση των λειτουργιών, η αντιπροσωπευτική διακυβέρνηση και η διάκριση του κράτους από την πολιτική κοινωνία (Laffan, 1999:332). Αυτές οι αρχές εφαρμόζονται σε όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Το δημοκρατικό όμως υπόδειγμα της ΕΕ είναι διαφορετικό από αυτό των συστατικών της μερών.

Η δημοκρατική διακυβέρνηση αναπτύχθηκε σημαντικά στο έθνος-κράτος και γι αυτό η εφαρμογή του σε ένα υπερεθνικό, διεθνικό οργανισμό όπως η ΕΕ εμπεριέχει δυσκολίες. Το πολιτικό σύστημα της ΕΕ αποτελεί ένα ιδιότυπο θεσμικό και πολιτικό μόρφωμα και η «δημοκρατικότητά» του αποτελεί επίσης έννοια αμφίσημη. Η ΕΕ δεν είναι απλώς ένας διεθνής οργανισμός, αλλά έχει ακολουθήσει μια δυναμική πορεία αλλαγών που βασίζονται σε ένα σύνολο Συνθηκών και σε σημαντικές αποφάσεις του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ), οι οποίες έχουν συνταγματικό χαρακτήρα. Παρόλα αυτά, η ΕΕ απέχει πολύ από το να θεωρείται ότι αποτελεί κράτος με τη συμβατική έννοια του όρου. Πράγματι, η ΕΕ βρίσκεται ανάμεσα στον διακυβερνητικό και τον υπερεθνικό της χαρακτήρα, ο συνδυασμός των οποίων δημιουργεί θεσμικές αλληλεπικαλύψεις που δεν ελέγχονται εύκολα ή με γνώριμους τρόπους για τη δημοκρατική τους ποιότητα.

Όταν δημιουργήθηκαν οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες ο βασικός στόχος ήταν η συσσωμάτωση των αγορών των κρατών-μελών, στόχος που μπορούσε να επιτευχθεί μέσω τεχνοκρατικών αποφάσεων και σύμφωνα με όσα όριζαν οι Συνθήκες. Σε αυτό το επίπεδο δεν υπήρχε ενδιαφέρον για τη δημοκρατικότητα του εγχειρήματος και η διακυβέρνηση γινόταν σύμφωνα με την «συγκαταβατική συναίνεση», δηλαδή την σιωπηρή συναίνεση των πολιτών με τις αποφάσεις των εθνικών κυβερνήσεων σε διακυβερνητικούς θεσμούς. Η νομιμοποίηση της Κοινότητας προερχόταν κυρίως από τη δημιουργία μιας «κοινότητας ασφάλειας» (Λάβδας και Χρυσόχου, 2005:138).

Καθώς όμως οι μεταβιβάσεις αρμοδιοτήτων από τα κράτη μέλη στην ΕΚ/ΕΕ άρχισαν να εντείνονται, ειδικά με τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ), η οποία αντιμετώπισε αρκετά προβλήματα επικύρωσης, το ζήτημα της δημοκρατικής νομιμοποίησης και του δημοκρατικού ελέγχου ήρθε στο προσκήνιο. Η ανάθεση στην ΕΕ κρίσιμων τομέων της πολιτικής εξουσίας των εθνικών κρατών συνεπαγόταν απομάκρυνση από τον δημοκρατικό έλεγχο και τον κοινοβουλευτισμό επειδή οι εξουσίες που στερήθηκαν τα εθνικά κοινοβούλια δεν ανακτήθηκαν από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (ΕΚ) και γενικά οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων στην ΕΕ διαφέρουν σημαντικά από αυτές των κρατών-μελών. Η αυξανόμενη απαίτηση για μια

κοινωνικά νομιμοποιημένη και επαρκώς δημοκρατική ευρωπαϊκή διακυβέρνηση τέθηκε από τους ίδιους τους πολίτες της ΕΕ και συνδέεται με την αύξηση των αρμοδιοτήτων της σε σημείο που επηρεάζει την καθημερινή τους ζωή. Προκύπτει έτσι η δημόσια αξίωση να διεκδικήσουν το δικαίωμά τους στη συμμετοχή.

Το δημοκρατικό έλλειμμα της ΕΕ μπορεί να εντοπισθεί στην ασυμμετρία των εθνικών πολιτικών συστημάτων σε σχέση με το αναδύομενο ευρωπαϊκό. Το έλλειμμα δημοκρατίας στην ΕΕ χωρίζεται σε δυο επιμέρους άξονες: α) την κοινωνικο-ψυχολογική διάσταση, η οποία συνδέεται με την απουσία ενός ευρωπαϊκού δήμου και, άρα, αδυναμία συμμετοχής στην πολιτική διαδικασία της ΕΕ, και β) τη θεσμική διάσταση, η οποία αφορά τη λειτουργία των κεντρικών θεσμών, την κατανομή της κυριαρχίας μεταξύ αυτών και των δομών διακυβέρνησης των κρατών-μελών, αλλά και τις πολύπλοκες διαδικασίες λήψης των αποφάσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Οι διακυβερνητικές διαδικασίες στην ΕΕ ελέγχονται από τα κράτη-μέλη, τα οποία είναι ισότιμα και διαπραγματεύονται με βάση τα εθνικά τους συμφέροντα. Αντίθετα, οι υπερεθνικές διαδικασίες εισάγονται από τους ίδιους τους θεσμούς και ενισχύουν κυρίως τις δομές τους. Παρόλα αυτά, τα διακυβερνητικά όργανα της ΕΕ δεν διατηρούνται ως γνήσια συστήματα διαπραγματεύσεων, εμπλουτίζονται με υπερεθνικά στοιχεία, όπως είναι η πιθανότητα τα κράτη να καταψηφίζονται στο Συμβούλιο (Decker, 2002).

Στη θεσμική διάσταση του ελλείματος προτείνονται διαφορετικές λύσεις. Αρχικά προτείνεται η υιοθέτηση του ομοσπονδιακού συστήματος. Θα εφαρμόζεται η ομοσπονδιακή αρχή της διττής νομιμοποίησης, βάσει της οποίας το ΕΚ αποτελεί το όργανο αναλογικής εκπροσώπησης των λαών και διεκδικεί ενεργότερη συμμετοχή στη νομοθετική διαδικασία και στις ελεγκτικές εξουσίες επί της Επιτροπής, ενώ το Συμβούλιο αποτελεί το όργανο ισότιμης εκπροσώπησης των μερών. Ωστόσο, οι νομοθετικές αρμοδιότητες που απώλεσαν τα εθνικά κοινοβούλια δεν αντισταθμίζονται στο ΕΚ. Μάλιστα, το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο στην απόφαση Brunner υποστήριξε ότι η λαϊκή κυριαρχία στην Ευρώπη ασκείται πρωτίστως από τα εθνικά κοινοβούλια παρά από το ΕΚ λόγω έλλειψης ενός ευρωπαϊκού λαού (Bellamy και Castiglione, 2004:177). Ως εκ τούτου, πολλοί υποστηρίζουν την ενεργή συμμετοχή των εθνικών κοινοβουλίων στη διαδικασία παραγωγής ευρωπαϊκής νομοθεσίας και την άσκηση ελέγχου στην διαπραγματευτική θέση της κυβέρνησης τους.

Κριτική ασκείται και προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή διότι πρόκειται για ένα τεχνοκρατικό διοικητικό όργανο, το οποίο λειτουργεί με βάση την αποτελεσματικότητα, χωρίς να δεσμεύεται από τη γενική βούληση ενός πολιτικά οργανωμένου λαού σε εθνικό επίπεδο ή δήμου σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η Επιτροπή βρίσκεται μακριά από τους πολίτες και η αρχή της ανεξαρτησίας δεν αρκεί για να αιτιολογήσει τις αυξημένες νομοθετικές αρμοδιότητες.

Όσο το αίτημα για δημόσια πολιτική συμμετοχή εντείνεται, θα πρέπει να αναζητηθούν νέοι τρόποι σύνδεσης των ευρωπαϊκών θεσμών με τους λαούς της Ευρώπης. Με άλλα λόγια, η ΕΕ δεν θα πρέπει να εξακολουθήσει να απευθύνεται αποκλειστικά ή κυρίως στους εμπειρογνώμονες και τις κυρίαρχες ηγετικές ομάδες αλλά να διευρύνει το πεδίο συμμετοχής των πολιτών μέσα από δημοκρατικές διαδικασίες (Λάβδας και Χρυσόχου, 2004).

Ζητήματα νομιμοποίησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η νομιμοποίηση αποτελεί βασικό στοιχείο της φιλελεύθερης δημοκρατικής διακυβέρνησης αν και δεν συνδέεται πάντα και αποκλειστικά με τα δημοκρατικά καθεστώτα. Όσον αφορά την ΕΕ δεν υπάρχει ένας μόνον ορισμός για το τι χαίρει νομιμοποίησης και σε ποιο βαθμό. Αναφορικά με το εθνικό κράτος, νομιμοποιημένη εξουσία κατέχουν οι κυβερνήσεις και οι θεσμοί που ο λαός θεωρεί ηθικούς και κατάλληλους να τους σέβεται ή οι θεσμοί που είναι καλύτεροι από κάθε άλλον που θα μπορούσε να εγκαθιδρυθεί και επομένως απαιτείται υπακοή (Laffan, 1999:332). Σύμφωνα με τον Weber, νομιμοποιημένη είναι μια κυβέρνηση όταν τα πολιτικά υποκείμενα την αναγνωρίζουν ως νόμιμη (Banhoff, 1999:4). Ωστόσο, στα δημοκρατικά πολιτικά συστήματα η νομιμοποίηση συνεπάγεται αναγνώριση καθώς και αντιπροσωπευτικότητα.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο η νομιμοποίηση για τους νεολειτουργιστές έχει κυρίως το χαρακτήρα της αναγνώρισης, καθώς η ευρωπαϊκή ενοποίηση είναι μια διαδικασία που οργανώνεται από τεχνοκρατικά όργανα και ένα ή περισσότερα κέντρα λήψης αποφάσεων τα οποία δέχονται την αναγνώριση και τη συναίνεση των πολιτών. Η νομιμοποίηση αυξάνεται καθώς περισσότερες ομάδες συμφερόντων αναγνωρίζουν το τεχνοκρατικό σύστημα της ΕΕ και διαμορφώνουν δίκτυα άσκησης επιρροής προς αυτό, αλλά δεν προβλέπεται κάποιου είδους αντιπροσωπευτικότητα ως προϋπόθεση για τη λειτουργία των θεσμών.

Η διακυβερνητική θέση αναγνωρίζει τα ευρωπαϊκά εθνικά κράτη ως κυρίαρχα, τα οποία λειτουργούν με δημοκρατικούς και νομιμοποιημένους θεσμούς όπου ισχύει η αρχή της αντιπροσωπευτικότητας και εκφράζεται η κοινή βούληση των λαών. Οι κυβερνήσεις των κρατών της ΕΕ επομένως είναι κατάλληλοι και νομιμοποιημένοι να εκπροσωπούν τους λαούς τους σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η ταύτιση του λαού με τους εθνικούς θεσμούς είναι μια μακρόχρονη διαδικασία που βασίζεται στην ύπαρξη κοινών δεσμών μεταξύ των πολιτών όπως η κοινή ιστορία, γλώσσα, εθνικότητα και συνιστά τη νομιμοποίηση.

Είναι φανερό ότι σε επίπεδο ΕΕ δεν υπάρχουν οι κοινοί δεσμοί ούτε και το βάθος χρόνου που είναι φορέας νομιμοποίησης, επομένως η περαιτέρω πολιτική ενοποίηση και η δημιουργία υπερεθνικών θεσμών σημαίνει μικρότερη κοινωνική νομιμοποίηση προς την ΕΕ και λιγότερη δημοκρατία. Το ζητούμενο για το διακυβερνητισμό είναι να περιορισθούν οι πολιτικές εξουσίες της ΕΕ και η λαϊκή αντιπροσώπευση να εφαρμόζεται σε επίπεδο κρατών-μελών.

Η θεωρία του ομοσπονδισμού θεωρεί βασική την αρχή της αντιπροσώπευσης των πολιτών στους θεσμούς της ΕΕ ως ένα ενιαίο σώμα, έναν πολιτικό δήμο. Η νομιμοποίηση σε αυτή την περίπτωση πηγάζει από την ύπαρξη ενός πολιτικού δήμου στον οποίο οι κεντρικοί θεσμοί είναι υπόλογοι και όπου μπορεί να εφαρμοσθεί η αρχή της αντιπροσωπευτικότητας και η πλειοψηφική αρχή. Η συμμετοχή στην πολιτική διαδικασία είναι επίσης απαραίτητη.

Ωστόσο, στον ομοσπονδισμό, δεν απαιτείται η ομοιογένεια και η ομοιομορφία του δήμου, πρόκειται για «ενότητα χωρίς ομοιομορφία και διαφορετικότητα χωρίς αναρχία» μεταξύ των διακριτών αλλά συστατικών μερών που επιδιώκουν να διατηρήσουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, αλλά παράλληλα να συμβάλουν στην ανάδειξη μιας ευρύτερης μορφής πολιτικής ενότητας (Χρυσόχου, 2003α:94). Άλλωστε η δημοκρατία και η νομιμοποίηση δεν στηρίζονται αποκλειστικά σε έναν λαό, ο οποίος είναι εθνικά ή πολιτιστικά ομοιογενής, αλλά εκεί όπου ασκείται συλλογική δράση μέσω ορθολογικών διαδικασιών, σύμφωνα με τον Habermas. Σύμφωνα με τον Taylor, όταν υπάρχει ποικιλομορφία σε μια δημοκρατία η αμοιβαία αναγνώριση της διαφοράς είναι προϋπόθεση για την πολιτική νομιμοποίηση (Banchoff and Smith, 1999:5). Αυτό που ενώνει ένα έθνος πολιτών είναι «ένα διυποκειμενικά μοιρασμένο περιεχόμενο πιθανής κατανόησης, μια ηθικοπολιτική αλληλοκατανόηση των πολιτών σε μια κοινωνία μπορεί να οδηγήσει στη

διαμόρφωση της δημοκρατικής βούλησης και μιας κοινής ταυτότητας ενώ η ομοιογένεια δεν είναι προαπαιτούμενο» (Habermas, 1997:262-264).

Κρίση νομιμοποίησης αντιμετωπίζουν συχνά και τα εθνικά κράτη. Η αιτία μπορεί να είναι ο τρόπος λειτουργίας των θεσμών και οι δομές των πολιτικών συστημάτων. Για την Ευρώπη όμως ο θεσμικός παράγοντας δεν είναι η αιτία αλλά συνέπεια του ελλείμματος δημοκρατίας και νομιμοποίησης που εκδηλώνεται παράλληλα με την έλλειψη μιας ευρωπαϊκής πολιτικής κοινότητας, ενός ευρωπαϊκού πολιτικού δήμου κυρίαρχου και ικανού να συμμετέχει και να καθορίζει την διακυβέρνηση της πολιτείας στην οποία ανήκει.

Το ΕΚ είναι θεσμός άμεσα νομιμοποιημένος από τους λαούς των κρατών-μελών και αποτελείται από τους δημοκρατικά εκλεγμένους αντιπροσώπους τους. Οι εξουσίες του όμως, δεν ανάλογες με αυτές ενός εθνικού Κοινοβουλίου αλλά αυτός δεν είναι ο μόνος παράγοντας της μικρής δημοκρατικής του βάσης. Μεταξύ των κρατών-μελών δεν έχει συμφωνηθεί ένα ενιαίο εκλογικό σύστημα που θα εφαρμόζεται σε όλη την ΕΕ εξασφαλίζοντας μεγαλύτερη αμεσότητα μεταξύ εκπροσώπου-εκπροσωπούμενου. Το ΕΚ δεν συνδέει τους πολίτες σε μια κοινή συνέλευση. Η χαμηλή συμμετοχή στις ευρωεκλογές δεν εκφράζει απλά μειωμένο ενδιαφέρον για τα ευρωπαϊκά ζητήματα αλλά και δυσαρέσκεια έναντι των εθνικών πολιτικών συστημάτων και του ΕΚ, για τον τρόπο λειτουργίας του, τις αρμοδιότητες και τις δράσεις του. Η χαμηλή συμμετοχή στις ευρωεκλογές συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τη γενικότερη αδιαφορία των πολιτών για τα πολιτικά ζητήματα, τη μη ενημέρωση και την έλλειψη εμπιστοσύνης προς την πολιτική.

Τις ευρωεκλογές τις μονοπωλούν τα εθνικά πολιτικά κόμματα τα οποία έχουν επιδείξει μικρή ικανότητα εξευρωπαϊσμού και παραμένουν επικεντρωμένα στην εθνική πολιτική. Τα ευρωπαϊκά πολιτικά κόμματα δεν αποτελούν διαύλους έκφρασης της βούλησης των Ευρωπαίων πολιτών και δεν υπάρχει δημόσιος διάλογος για ευρωπαϊκά ζητήματα. Το ευρωπαϊκό κοινό δεν είναι καν ενημερωμένο για τα υπό συζήτηση θέματα στους Ευρωπαϊκούς θεσμούς και κυριαρχεί η αντίληψη, που υποθάλπεται από τις εθνικές κυβερνήσεις, ότι οι ευρωεκλογές και τα Ευρωπαϊκά ζητήματα αποτελούν μέρος της εθνικής πολιτικής. Έτσι οι ευρωεκλογές εκλαμβάνονται ως δευτερεύουσες εκλογές ή ως «ενδιάμεσες» εκλογές (Μενδρινού, 2005).

Το μειωμένο ενδιαφέρον για εκλογική συμμετοχή έρχεται σε αντίθεση με την αύξηση των αρμοδιοτήτων του ΕΚ και με τις νέες δυνατότητες πρόσβασης των

πολιτών στο νομοθετικό έργο. Η ενίσχυση των εξουσιών του ΕΚ είναι μια θεσμική αντιμετώπιση του δημοκρατικού ελλείμματος στην ΕΕ αλλά δεν θα αποτελέσει λύση του προβλήματος. Η πραγματική δύναμη του ΕΚ θα παραμένει περιορισμένη όσο αυτό δεν θα εκπροσωπεί έναν ενιαίο πολιτικό δήμο με τον τρόπο που ένα εθνικό κοινοβούλιο εκπροσωπεί τον λαό του.

Στην ΕΕ το Συμβούλιο των Υπουργών και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο απολαμβάνουν έμμεσης νομιμοποίησης διότι αποτελούνται από τις δημοκρατικά εκλεγμένες κυβερνήσεις των κρατών-μελών. Πολύ συχνά όμως οι αποφάσεις λαμβάνονται με απλή ή ενισχυμένη πλειοψηφία και σε αυτές τις περιπτώσεις τίθεται ζήτημα νομιμοποίησης προς τους λαούς των κρατών που έχουν καταψηφίσει τις αποφάσεις αλλά δεσμεύονται από αυτές (Άρθρο 214 ΣΕΚ).

Αντιμέτωπη στο πρόβλημα αυτό δίνει ο Συμβιβασμός του Λουξεμβούργου σύμφωνα με τον οποίο ένα κράτος μέλος μπορεί να προβάλλει «ζωτικά εθνικά συμφέροντα» για να εμποδίσει τη λήψη απόφασης με ειδική πλειοψηφία και αποτελεί το σημαντικότερο νομιμοποιητικό στοιχείο στη λήψη αποφάσεων της ΕΕ. Μια άλλη προσέγγιση σύμφωνα με τις Συνθήκες, είναι ότι στην Κοινότητα εφαρμόζεται η αρχή της διττής νομιμοποίησης, όπου το ΕΚ είναι το όργανο της αναλογικής εκπροσώπησης των Ευρωπαίων πολιτών και το Συμβούλιο το όργανο ισότιμης εκπροσώπησης των κρατών. Είναι λογικό το Συμβούλιο να μην αποφασίζει πάντα με ομοφωνία αφού την ευθύνη εκπροσώπησης των λαών θα έπρεπε να έχει το ΕΚ (Στεφάνου, 1996:131-136).

Στο επίπεδο όμως, που έχει φτάσει η ευρωπαϊκή ενοποίηση η έμμεση νομιμοποίηση δεν αρκεί ούτε στις περιπτώσεις ψηφοφορίας με ομοφωνία. Το εθνικό κράτος δεν έχει τη δυνατότητα να ελέγχει και να καθορίζει την πορεία μιας απόφασης στις πολύπλοκες και πολυσχιδείς διαδικασίες λήψης της. Οι διακυβερνητικοί θεσμοί εξάλλου αποφασίζουν σχηματίζοντας πολιτικές συμμαχίες, με αμοιβαίες συμφωνίες και ανταλλαγές ψήφων.

Η Επιτροπή και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) είναι θεσμοί που σύμφωνα με τις Συνθήκες πρέπει να διασφαλισθεί η ανεξαρτησία τους. Η Επιτροπή ενώ εμφανίζεται ως ένα τεχνοκρατικό όργανο ασκεί πολύ σημαντικές νομοθετικές εξουσίες και το δικαίωμα πρωτοβουλίας και μοιάζει αρκετά με μια κοινοβουλευτική κυβέρνηση. Η έγκριση της Επιτροπής και του Προέδρου της από το ΕΚ δεν είναι παρά μια έμμεση νομιμοποίηση της ώστε να μπορεί να λειτουργεί φαινομενικά δημοκρατικά. Ωστόσο, η Επιτροπή δεν προέρχεται άμεσα ή έμμεσα από κανένα

εθνικό ή υπερεθνικό όργανο. Ακόμα όμως και αν το ΕΚ μετά από πρόταση δυσπιστίας αποπέμψει το Κολέγιο των Επιτρόπων, μια εξουσία που ποτέ δεν έχει εφαρμόσει, τα κράτη-μέλη μπορούν να διορίσουν ξανά τα ίδια πρόσωπα ως Επιτρόπους. Η νομοθετική δραστηριότητα των Επιτρόπων δεν υπόκειται στον έλεγχο των κρατών ούτε των εθνικών κοινοβουλίων ή της λαϊκής γνώμης. Ο ρόλος τους ως θεματοφύλακες των Συνθηκών δεν επαρκεί για τη νομιμοποίηση των εξουσιών και της γραφειοκρατίας των Βρυξελλών (Horeth, 1999: 254).

Οι Επίτροποι παρόλο που οφείλουν να δρουν με ανεξαρτησία πολλές φορές έχει αποδειχθεί ότι δεν είναι αντικειμενικοί, ειδικά αφού προσβλέπουν στην υποστήριξή τους από την κυβέρνηση της χώρας προέλευσής τους για την ανανέωση της θητείας τους ή για κάποιο άλλο αξίωμα. Έτσι μπορεί να δρουν ως εθνικοί πολιτικοί υπάλληλοι ή να εμπλέκονται σε φαινόμενα απάτης και διαφθοράς. Άλλωστε το αίτημα για ανεξαρτησία είναι μια εκδήλωση του ελλείμματος δημοκρατίας. Οι Επίτροποι δεν αποφασίζουν με βάση την λαϊκή εντολή αλλά βάση του συμφέροντος της ΕΕ.

Η ανεξαρτησία της ΕΚΤ ανταποκρίνεται στη γερμανική παράδοση περί ανεξαρτησίας της κεντρικής τράπεζας και ουσιαστικά επιβλήθηκε στα υπόλοιπα κράτη μέλη. Το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Δικαστήριο στην απόφαση της 12.10.1993 τόνισε ότι η διευθέτηση αυτή παρότι είναι ασυμβίβαστη με τη δημοκρατική αρχή «είναι αποδεκτή επειδή λαμβάνει υπόψη της το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό ότι μια ανεξάρτητη κεντρική τράπεζα συνιστά μια καλύτερη εγγύηση για την αξία του νομίσματος από ότι φορείς που στηρίζονται στη βραχυπρόθεσμη συγκατάθεση των πολιτικών δυνάμεων» (Στεφάνου, 1996:137).

Αυτή η ανεξαρτησία των νομισματικών θεσμών από τον πολιτικό έλεγχο έχει στόχο τη δημιουργία ενός δυνατού και αξιόπιστου νομίσματος αλλά οι όποιοι στόχοι είναι αποδεσμευμένοι από την πολιτική και το κρίσιμο ερώτημα είναι ποιος και με ποια κριτήρια καθορίζει τις μακροοικονομικές προτεραιότητες της ΕΕ τόσο ως σύνολο όσο και για την ιδιαίτερη οικονομία κάθε κράτους μέλους. (Τσούκαλης, 2000:61-62).

Υπό αυτές τις συνθήκες η δυνατότητα των εθνικών κυβερνήσεων να ελέγχουν και να διαμορφώνουν την εθνική οικονομία είναι περιορισμένη. Αλλά όταν οι αποφάσεις της ΕΚΤ επηρεάζουν τη ζωή των πολιτών σε κάποια κράτη μέλη της ΕΕ οι πολίτες δεν θα μπορούν να επηρεάσουν τους υπαλλήλους της ΕΚΤ γιατί πάντα θα αποτελούν τη μειοψηφία στη ενωμένη Ευρώπη. Δεν θα μπορούν να ελέγχουν τις

αποφάσεις της ΕΚΤ γιατί λειτουργεί με βάση την αποτελεσματικότητα και δεν είναι υπόλογη στους Ευρωπαίους πολίτες. Ωστόσο, αυτές οι αποφάσεις επηρεάζουν τη ζωή των πολιτών της ΕΕ και αυτό είναι ουσιαστικότερο από τη δημιουργία ενός οικονομικού γίγαντα.

Η ΕΚΤ δεν λαμβάνει δημοκρατική και κοινωνική, άμεση ή έμμεση νομιμοποίηση. Η μη ύπαρξη ενός ενιαίου πολιτικού δήμου που θα ασκεί συλλογική δράση και να έχει αλληλοκατανόηση στα ιδιαίτερα προβλήματα των επιμέρους μερών είναι κρίσιμο έλλειμμα για τον έλεγχο των τεχνοκρατικών θεσμών. Η απόδοση προς αυτούς τους θεσμούς κάποιας νομιμοποίησης από έναν ενιαίο δήμο, είναι απαραίτητη για την αποδοχή των αποφάσεων αυτών των οργάνων.

Σύμφωνα με έρευνα του Ευρωβαρόμετρου (Standard Eurobarometer 63) οι πολίτες της ΕΕ δεν γνωρίζουν αρκετά για την κοινή οικονομική πολιτική. Το 2004 για την ΕΕ-12, το 56% των ερωτώμενων γνώριζε ότι υπάρχει συντονισμός της οικονομικής πολιτικής μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ. Το 26% δήλωσε ότι δεν υφίσταται τέτοιος συντονισμός αλλά σε χώρες όπως η Πορτογαλία, η Ελλάδα, η Φιλανδία, η Ισπανία μόλις 44-46% γνωρίζουν αυτή την πραγματικότητα ενώ το 45% των ερωτώμενων θεωρεί ότι ο συντονισμός της οικονομικής πολιτικής δεν είναι αρκετά σημαντικός. Επίσης το 43% των ερωτηθέντων στην Ευρωζώνη πιστεύουν ότι σε δύσκολες οικονομικές περιόδους ένα κράτος μέλος θα έπρεπε να μπορεί να παρεμβαίνει το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης ενώ το 49% διαφωνεί με την άποψη αυτή, αλλά υπάρχουν σημαντικές αυξομειώσεις στις θέσεις των πολιτών ανά κράτος μέλος σε σχέση με τις απαντήσεις του 2003. Πάντως το 75% των πολιτών της ευρωζώνης είναι υπέρ του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης γιατί πιστεύουν ότι διατηρεί το Ευρώ σε σταθερά επίπεδα και ισχυρό.

Μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων ωστόσο, επιθυμεί το κράτος του να μπορεί να καθορίζει την οικονομική πολιτική σε περιόδους κρίσεων. Αυτό σε συνδυασμό με την ευαισθησία των Ευρωπαίων στο θέμα της ανεργίας κάνει σαφές ότι πολύ περιορισμένη αποδοχή και νομιμοποίηση θα λαμβάνει η ΕΚΤ σε περιόδους ύφεσης.

Η εμπιστοσύνη στους ευρωπαϊκούς θεσμούς τείνει επίσης να μειώνεται ενώ η αμφισβήτηση προς αυτούς αυξάνει. Την Επιτροπή τείνουν να εμπιστεύονται το 2005, το 46% των ερωτηθέντων ενώ το φθινόπωρο του 2004 η εμπιστοσύνη ήταν στο 52%. Την ίδια περίοδο η έλλειψη εμπιστοσύνης σημείωσε άνοδο σε 31%, το μεγαλύτερο ποσοστό από το 1999. Το ποσοστό εμπιστοσύνης για το ΕΚ έπεσε κατά 5% στο 52%,

και η έλλειψη εμπιστοσύνης έφτασε στο 31% που είναι η μεγαλύτερη που έχει καταγραφεί. Το ΕΚ πάντως λαμβάνει μεγαλύτερα ποσοστά εμπιστοσύνης από την Επιτροπή σε όλα τα κράτη μέλη εκτός από τη Μάλτα (Standard Eurobarometer 63).

Η απουσία νομιμοποίησης δεν μπορεί να χρεωθεί αποκλειστικά στο ιδιότυπο θεσμικό σύστημα της ΕΕ. Τα κράτη μέλη και οι Ευρωπαίοι πολίτες όφειλαν να βρουν μια διέξοδο σε αυτό το πρόβλημα και να συμμετέχουν, να ελέγχουν και να επηρεάζουν τις αποφάσεις κατά τη διάρκεια της δημιουργίας τους. Αυτό το έλλειμμα είναι δημοκρατικό ως προς τον δήμο των Ευρωπαίων, ο οποίος δεν έχει διαμορφωθεί, δεν συμμετέχει και δεν αντιλαμβάνεται την Ευρωπαϊκή ενοποίηση ως κάτι που τον αφορά άμεσα. Είναι γεγονός ότι οι πολίτες της Ένωσης «πάσχουν από μια πολιτική ελλειμματική αίσθηση του ανήκειν σε μια διεθνική πολιτική κοινότητα» (Χρυσοχόου, 2000:262). Όπως περιγράφει και ο Jacques Delors πρέπει «να ανακαλύψουμε και πάλι την πολιτική, η οποία πρέπει να ξαναβρεί όραμα και αξίες» για να αφορά είτε τους πολίτες σε εθνικό επίπεδο είτε τους πολίτες σε επίπεδο υπερεθνικό (Delors, 1997:48-55). Χρειαζόμαστε την πολιτικοποίηση σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο για να βγούμε από την κρίση και να αντιμετωπίσουμε το δημοκρατικό έλλειμμα και την απουσία ενός πολιτικού σχεδίου για το έθνος κράτος αλλά και την πορεία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Decker, 2002: 258-260).

Για την ύπαρξη μιας δημοκρατίας απαιτούνται τόσο δημοκρατικοί θεσμοί όσο και ένας λαός ή ένας πολιτικός δήμος με κοινή πολιτική συνείδηση που θα μπορεί να προσδώσει κοινωνική νομιμοποίηση στους θεσμούς του πολιτικού συστήματος. Στο επίπεδο της ΕΕ υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί λαοί αλλά το ζητούμενο δεν είναι η δημιουργία ενός ομοιογενούς λαού βασισμένου σε εθνο-πολιτιστικά χαρακτηριστικά, αλλά η σύσταση ενός διεθνικού πολιτικού δήμου μέσω μιας κοινής πολιτικής ταυτότητας, ικανής να εκφράζει το κοινό ενδιαφέρον των πολιτών για τη δημοκρατική διακυβέρνηση της ευρωπαϊκής πολιτείας.

Κεφάλαιο 2: Η διαμόρφωση μιας Ευρωπαϊκής Ταυτότητας

Ένας Ευρωπαϊκός Δήμος

Βασικό προαπαιτούμενο της δημιουργίας μιας δημοκρατικής Ευρωπαϊκής Ένωσης σε υπερεθνικό επίπεδο είναι η δημιουργία μιας υπερεθνικής ευρωπαϊκής συνείδησης και ενός ευρωπαϊκού πολιτικού δήμου. Το αίτημα δημιουργίας ενός ευρωπαϊκού Δήμου, συνδυάζεται με την ανάδυση της δημοκρατίας σε υπερεθνικό επίπεδο όπου οι πολίτες σχηματίζουν μια πολιτική κοινότητα. Σύμφωνα με τον J. S. Mill για την λειτουργία μιας αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας απαιτείται μια ενωμένη κοινή γνώμη, απαιτείται η αίσθηση του ανήκειν. Επιπλέον, η άσκηση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας μπορεί να εφαρμοσθεί μεταξύ μιας εθνότητας. Τα αισθήματα της εθνότητας που συνδέουν τους πολίτες ώστε να μπορούν να συνεργάζονται μεταξύ τους πηγάζουν από την ύπαρξη μιας ταυτότητας πολιτικού παρελθόντος, η κοινή εθνική ιστορία. Το αίσθημα της εθνότητας μπορεί να διατηρείται στη βάση της κοινής γλώσσας και λογοτεχνίας, ή της κοινής ιστορίας που γεννά συλλογικά αισθήματα υπερηφάνειας και μπορεί να οδηγήσει στην ένωση των ατόμων σε ένα κράτος και υπό την ίδια κυβέρνηση. Διαφορετικές εθνότητες δεν μπορούν να συνυπάρχουν υπό την ίδια κυβέρνηση (Στεφάνου, 1996:114-117, 120-128).

Η δημιουργία ενός δήμου δεν συμβαίνει απαραίτητα μέσα σε ένα κράτος ή μεταξύ πολιτών ενός έθνους αλλά είναι σαφές ότι τα μέλη του δήμου αναγνωρίζουν το ένα το άλλο ως μέλη της ίδιας πολιτικής κοινότητας. Οι πολίτες πρέπει να μπορούν να αποφασίζουν ελεύθερα σε ποιο συλλογικό σώμα θέλουν να ενταχθούν και να εκλέγουν την κυβέρνησή τους. Αναφερόμαστε στον ευρωπαϊκό δήμο γιατί δεν υπάρχει ένα ευρωπαϊκό έθνος. Το έθνος κράτος μονοπωλεί σήμερα τη δημιουργία ταυτοτήτων. Ωστόσο, σε μια παγκοσμιοποιημένη οικονομία η δημιουργία ταυτοτήτων παύει να αφορά μόνο το κράτος και αρχίζει να οικοδομείται γύρω από άλλα χαρακτηριστικά των πολιτών του κόσμου. Αλλά όσον αφορά μια πολυεθνική κοινότητα οι νομικές ρυθμίσεις δεν μπορούν να δημιουργήσουν καταναγκαστικά τα κοινά χαρακτηριστικά, μόνο να αποτελέσουν απάντηση στο αίτημα θεσμοθέτησης μιας κοινής πολιτικής ταυτότητας.

Όταν δεν έχει διαμορφωθεί μια πολιτική κοινότητα μέσα στην οποία το αίσθημα της ενότητας και των κοινών αξιών και εμπειριών δεν υπάρχει τότε είναι αδύνατο να λειτουργήσει η δημοκρατία όπως εφαρμόζεται σήμερα γιατί η

πλειοψηφική αρχή δεν θα γίνει αποδεκτή από τη μειοψηφία των πολιτών. Η πλειοψηφική αρχή νομιμοποιείται μόνο μέσα σε ένα δήμο. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο το σώμα των διαφορετικών συστατικών μερών χωρίς ένα αίσθημα συλλογικότητας θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια «ψευδαίσθηση» δημοκρατίας. Επομένως, ένας ευρωπαϊκός δήμος πρέπει να βασίζεται στην ύπαρξη κοινών συμφερόντων και ενός αισθήματος συνοχής ώστε οι δημοκρατικές αρχές να νομιμοποιούνται και στην ύπαρξη θεσμών ικανών να προστατεύουν τη δημοκρατικότητα του πολιτικού συστήματος και να εγγυώνται την εκπροσώπηση του δήμου (Heritier, 1999:25-27).

Οι ευρωπαϊκοί λαοί απέχουν πολύ από το να δημιουργήσουν έναν δήμο, μια ευρωπαϊκή πολιτική ταυτότητα και να αποτελούν ένα συνεκτικό πολιτικό σώμα. Ένας βασικός λόγος είναι η ετερογένεια, που παρατηρείται μεταξύ των κρατών της Ευρώπης. Η προσπάθεια υπέρβασης της ετερογένειας δεν πρέπει να θεωρείται η κατάλυση των εθνικών χαρακτηριστικών και η ομοιογενοποίηση των επιμέρους ιδιοτήτων των λαών αλλά να αποτελεί τη συγκρότηση μιας επιπλέον συλλογικής ταυτότητας που θα συνεπάγεται τη συνειδητοποίηση κάποιας ετερότητας και τη δημιουργία ενός περιφερειακού πατριωτισμού (Στεφάνου, 1996:121, Horeth, 1999).

Αυτή η ταυτότητα πρέπει να βασίζεται σε πολιτικές ταυτίσεις. Η δυνατότητα ύπαρξης πολιτιστικών ταυτίσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι ένας μακρινός στόχος που μπορεί να δημιουργηθεί εξελεγκτικά μετά τη δημιουργία της πολιτικής κοινότητας. Η ευρωπαϊκή ταυτότητα όταν δημιουργηθεί δεν θα αποτελεί μόνο λύση για το δημοκρατικό έλλειμμα αλλά θα δώσει ώθηση για την πραγματοποίηση μιας Ομοσπονδιακής Ευρωπαϊκής Δημοκρατίας, στην οποία ο δήμος θα εκπροσωπείται ως ένα ενιαίο σώμα με κοινές αξίες και με το αίσθημα της συνοχής.

Οι Εθνικές Ταυτότητες

Η δημιουργία ενός ευρωπαϊκού δήμου στηρίζεται στη δημιουργία μιας υπερεθνικής ευρωπαϊκής συνείδησης και σε κοινά ενδιαφέροντα και συμφέροντα για τα μέλη του δήμου ικανά να υπερκαλύψουν οποιαδήποτε διαφωνία θα μπορούσε να προκύψει. Φυσικά η πολιτική ύπαρξη έχει μέχρι σήμερα χαρακτήρα εθνικό-λαϊκό και η εθνική ταυτότητα είναι ο συνδετικός της δεσμός.

Η ανάδυση μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας είναι ενοποιητικός παράγοντας μεταξύ των Ευρωπαίων για όσους δεν θεωρούν το εθνικό κράτος το μόνο πλαίσιο όπου μπορεί να αναπτυχθεί μια ταυτότητα. Η πίστη σε ένα κοινό μέλλον ατόμων με κοινά πολιτισμικά χαρακτηριστικά και κοινό παρελθόν συνιστά μια κοινή ταυτότητα.

Δεν μπορεί να υπάρχει συλλογική πολιτισμική συνείδηση – ταυτότητα χωρίς να υπάρχουν κοινές μνήμες ή η αίσθηση της συνέχειας σε αυτούς που αισθάνονται ότι ανήκουν σε αυτή τη συλλογικότητα (Smith, 1997:321). Αρχικά δεν είχαν διαμορφωθεί πολλές συλλογικές ταυτότητες ωστόσο με την ανάπτυξη των κοινωνιών και υπό την πολυπλοκότητα των δομών τους δημιουργήθηκαν πολυάριθμες δυνατότητες ένταξης σε πολιτισμικές συλλογικότητες. Κάποιος μπορεί να ανήκει σε πολιτική, θρησκευτική, επαγγελματική, φυλετική κοινότητα αλλά η κυρίαρχη ταυτότητα είναι η εθνική που συχνά καθορίζει τις επιμέρους εντάξεις των ατόμων. Τα άτομα μπορούν να έχουν πολλαπλές ταυτότητες, ακόμα και αντιφατικές μεταξύ τους.

Η εθνική ταυτότητα είναι κυρίως πολιτισμική και κοινωνική, αναφέρεται σε εκείνους που έχουν κοινή γλώσσα, παράδοση, μνήμες, σύμβολα και έναν κοινό μύθο, και συνεπάγεται τη νομιμοφροσύνη των πολιτών προς το εθνικό κράτος τους. Η οικονομική παγκοσμιοποίηση όμως σε συνδυασμό με τις τεχνολογικές εξελίξεις στον τομέα της ενημέρωσης, επικοινωνίας και μετακίνησης και η σχετική εξομοίωση του εκπαιδευτικού προγράμματος είναι τάσεις που οδηγούν στην υπέρβαση του εθνικού κράτους και των συνόρων του που προστατεύουν την πολιτισμική ιδιομορφία των πολιτών του και παράλληλα αναδύεται ένας δεσμός κοινός για όλη την ανθρωπότητα που είναι πλέον πιο κοντά και επικοινωνεί και υιοθετεί τα σύγχρονα μοντέλα ζωής. Αυτά τα νέα κοινά στοιχεία μπορούν σταδιακά να οδηγήσουν σε μια παν-ανθρώπινη ταυτότητα και εκδηλώνονται ταυτόχρονα με μια στροφή προς τις ξεχασμένες παραδοσιακές αξίες και τα ιδιαίτερα φυλετικά χαρακτηριστικά. Η εθνική ταυτότητα λοιπόν, αν και κυρίαρχη, δέχεται κάποιο είδος αμφισβήτησης καθώς οι πολίτες εντάσσονται σε υπερεθνικές και υποεθνικές κοινότητες (Grimm, 1997).

Παραδοσιακά η εθνική ταυτότητα συνεπάγεται την ταύτιση του πολίτη με ένα μόνο πολιτειακό μόρφωμα, το εθνικό κράτος αλλά η ύπαρξη ενός νομικού και θεσμικού πολιτικού συστήματος και των ενοποιητικών στοιχείων μεταξύ των πολιτών του μπορεί να οδηγήσει σε παρόμοια ταύτιση (Górnjak, Kosic, Kiss και Kandulla, 2004).

Μέχρι να συσταθεί μια ευρωπαϊκή ταυτότητα οι λαοί της Ευρώπης θα χαρακτηρίζονται από τις εθνικές τους ταυτότητες. Το αίσθημα του ανήκειν με το εθνικό τους κράτος είναι ο ισχυρότερος πολιτισμικός δεσμός μεταξύ τους. Η εθνική ταυτότητα πάντως διχάζει τους Ευρωπαίους λόγω της έντονης ετερογένειας που αντικατοπτρίζει τις πολιτισμικές, καλλιτεχνικές, ιστορικές, γλωσσικές, κοινωνικές και εθνικές διαφορές που υφίστανται. Αυτές οι διαφορές δεν μπορούν να

υπερκαλυφθούν από μια κοινή ταυτότητα, ούτε είναι εφικτή η ομοιογενοποίηση των πολιτισμών των λαών της Ευρώπης ακόμα και αν μια τέτοια προοπτική ήταν επιθυμητή. Στο επίπεδο όμως διαμόρφωσης μιας πολιτικής ενότητας οι ευρωπαϊκοί λαοί μπορούν να σχηματίσουν μια ενιαία ταυτότητα διότι μοιράζονται τις ίδιες πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές αξίες.

Η εθνική ταυτότητα θεωρείται εμπόδιο για την εφαρμογή της πλειοψηφικής αρχής, όταν οι διαφορετικοί δήμοι θεωρούν ότι έχουν αδικηθεί και ότι τα συμφέροντα και η ιδιαιτερότητα τους έχει αγνοηθεί στους θεσμούς της ΕΕ. Μπορεί ωστόσο παράλληλα με την εθνική να υφίσταται και μια κοινή ευρωπαϊκή ταυτότητα που θα περιέχει τις κοινές αξίες των Ευρωπαίων, το κοινό παρελθόν και κοινούς στόχους για το μέλλον και θα προϋποθέτει τη συνειδητοποίηση της ετερογένειας και τον αμοιβαίο σεβασμό και κατανόηση των εθνικών ιδιαιτεροτήτων.

Πέρα όμως από τις όποιες δεσμεύσεις των Ευρωπαίων πολιτικών και την αναφορά στη ΣΕΕ ότι «η Ένωση σέβεται την εθνική ταυτότητα των κρατών-μελών της» (Άρθρο ΣΤ1), όσο θα προωθείται μια ευρωπαϊκή ταυτότητα τόσο θα αποδυναμώνεται η εθνική ταυτότητα των κρατών-μελών. Αλλά και η ίδια η πολιτική ένωση μπορεί εξελικτικά να οδηγήσει σε πολιτιστικές ταυτίσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η πιθανή τάση να μειωθούν οι διαφορές μεταξύ των διαφορετικών ταυτοτήτων και να έρθουν πιο κοντά, δεν είναι οπωσδήποτε εκδήλωση διάβρωσής τους, είναι μια εξελικτική διαδικασία πέρα από τα στενά εθνικά όρια, μια εξέλιξη σύμφωνα με την παγκόσμια οικονομία και κοινωνία στην οποία κάθε πολίτης έχει έναν ρόλο συνύπαρξης και διάδρασης με τους άλλους πολίτες και τη δυνατότητα να ορίσει τον χαρακτήρα του σύμφωνα με νέες αξίες που ίσως δεν είναι «εθνικές» αλλά αντιπροσωπεύουν το νέο τρόπο ζωής και τον αποδεσμεύουν από καταπιεστικά στοιχεία του παρελθόντος. (Στεφάνου, 1996:117-122).

Η επιδίωξη διαμόρφωσης ευρωπαϊκής ταυτότητας δεν είναι απλώς ένα μέσο για τη δημιουργία του ευρωπαϊκού δήμου που θα είναι σε θέση να διοικεί δημοκρατικά την πολιτεία του, αλλά είναι ένας εξίσου σημαντικός τρόπος δημιουργίας εξωτερικών εμποδίων και συνόρων ώστε η παγκοσμιοποίηση να επηρεάσει το δυνατόν λιγότερο την ευρωπαϊκή περιφέρεια. Απέναντι στις παγκόσμιες προκλήσεις, τις οικονομικές κρίσεις, την αυξανόμενη εγκληματικότητα οι εθνικές ταυτότητες δεν θα μπορέσουν να αντισταθούν, αλλά συνενωμένες υπό μια κοινή ευρωπαϊκή ταυτότητα μπορούν να διατηρήσουν τα σύνορα και να εγγυηθούν την ευημερία (Weiler, 1996, 1997).

Η Οικοδόμηση της Ευρωπαϊκής Ταυτότητας

Το δημοκρατικό έλλειμμα μπορεί να αντιμετωπισθεί ουσιαστικότερα αν κινηθούμε προς την δημιουργία ενός δήμου, καθότι η βάση ενός δημοκρατικού πολιτεύματος είναι ο δήμος. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο δεν υπάρχει ένα τέτοιο ενιαίο σώμα, αποτελεί μονοπώλιο των εθνικών-κρατών. Η εθνική ταυτότητα συνδέει τους πολίτες ενός κράτους σε ένα δήμο αλλά δεν πρέπει να θεωρηθεί δεδομένο ότι τα εθνικά χαρακτηριστικά προϋπήρχαν και οδήγησαν στη δημιουργία της εθνικής ταυτότητας και του κράτους. Σύμφωνα με άλλες προσεγγίσεις τα πολιτισμικά στοιχεία για να καταλήξουν να συνθέσουν μια συλλογική ταυτότητα έχουν υποστεί μια συνειδητή πολιτική διεργασία (Allum, 1995:137-139).

Επειδή οι ανθρώπινες κοινότητες είναι πολυπολιτισμικές σε κάθε επίπεδο οι ηγέτες και όσοι διαμορφώνουν την πολιτική επιλέγουν τα εθνικά σύμβολα που θα ενώσουν το δήμο και μεταξύ αντιφατικών στοιχείων και διαιρετικών τομών στην κοινωνία επιλέγουν αυτές που θα κυριαρχήσουν. Οι πολιτικές αποφάσεις βρίσκονται σε μια σχέση αλληλεξάρτησης με τα διαθέσιμα πολιτισμικά στοιχεία και δεν είναι ανεξάρτητες από αυτά, η διαμόρφωση της ταυτότητας γίνεται με τη διαδικασία ανατροφοδότησης και δεν είναι μονόδρομη (Cederman, 2000: 4-7).

Αν η εθνική ταυτότητα μπορεί να δομηθεί με πολιτικές αποφάσεις, τότε μπορεί να δομηθεί με τον ίδιο τρόπο και η Ευρωπαϊκή ταυτότητα έστω και αν μια τέτοια διαδικασία είναι χρονοβόρα. Υπάρχει άλλωστε μια κοινή πολιτισμική κληρονομιά και κοινές πολιτικές αξίες στην Ευρώπη στα οποία μπορεί να στηριχθεί μια ταυτότητα (Θεολόγου, 2005:62-64). Η κοινή κληρονομιά των ευρωπαίων βασίζεται στην Ελληνο-χριστιανική ανθρωπιστική παράδοση, στον ευρωπαϊκό διαφωτισμό και την κοινή ιστορία και λογοτεχνία. Αυτά τα κοινά χαρακτηριστικά δεν είναι κοινά μόνο για τους Ευρωπαίους αλλά χαρακτηρίζουν τον δυτικό πολιτισμό. Η οικοδόμηση μιας ταυτότητας συνεπάγεται τη συνειδητοποίηση κάποιας ετερότητας σε σχέση με όσους δεν ανήκουν σε αυτήν. Θεωρώντας ότι οι κοινές αξίες της ένωσης δεν συνεπάγεται κάποια ετερογένεια σε σχέση με τις ΗΠΑ ή με άλλα κράτη του κόσμου, της στερούμε τη δυνατότητα να θεμελιώσει μια ξεχωριστή ταυτότητα (Στεφάνου, 1996: 117-119) (Smith, 2000).

Αυτή η θέση, ισχυρή μεταξύ των υπέρμαχων του εθνικού κράτους, δεν μπορεί να αλλάξει το γεγονός ότι στην ΕΕ υπάρχουν τα κοινά στοιχεία που μπορούν να στηρίξουν έναν πολιτικό δήμο. Μεταξύ των πολιτών της ΕΕ υπάρχει ήδη ένα αίσθημα ανήκειν που βασίζεται σε κοινές ανθρωπιστικές και πολιτικές αξίες και σε

γεωγραφική και ιστορική εγγύτητα. Από τον 17ο αιώνα οι Ευρωπαίοι έχουν καλλιεργήσει ένα πνεύμα συναντίληψης μεταξύ τους. Η συνειδητοποίηση της διαφοράς τους έναντι στον οθωμανικό κόσμο και τους νέους κόσμους που ανακαλύπτονται οδήγησε στην καθιέρωση του όρου Ευρώπη, σε αντίθεση με το γενικότερο «Χριστιανοσύνη» που χρησιμοποιούταν. Τα χριστιανικά ιδανικά έγιναν εξαγωγίμο προϊόν προς τις νέες ηπείρους αλλά οι Ευρωπαίοι εξακολούθησαν να διατηρούν την ετερογένεια ως προς το Νέο Κόσμο (Χασιώτης, 2000: 173).

Η Ευρώπη εξακολουθούσε να αναγνωρίζει την ιδιαιτερότητα της και κατά τη διάρκεια του Διαφωτισμού αναδεικνύοντας μια πλούσια πνευματική καλλιτεχνική, λογοτεχνική και πολιτική εποχή. Οι επαναστάσεις που ακολούθησαν αντιπαρέθεσαν τους ευρωπαϊκούς λαούς στα μοναρχικά καθεστώτα φανερώνοντας την αλληλεξάρτηση των ευρωπαϊκών κρατών και τη διάχυση των ιδεών του εθνικισμού, του φιλελευθερισμού και της κοινωνικής αμφισβήτησης που ανέδειξαν μια ευρωπαϊκή πολιτική κουλτούρα με κοινά χαρακτηριστικά το έθνος, τη λαϊκή κυριαρχία, την εθνική αυτοδιάθεση, τα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα και την ιδιότητα του πολίτη (Κόκκινος, 2000: 36-57). Τα σχέδια εξάλλου για την ευρωπαϊκή ενοποίηση που συνεπάγονται κάποια συνειδητοποίηση ομοιογένειας ξεκίνησαν ήδη από τις αρχές του 20ου αιώνα, παρόλο που δεν στηρίζονταν στη βούληση των εθνικών λαών και μόνο μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο συγκροτήθηκαν ευρωπαϊκοί περιφερειακοί οργανισμοί και οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες.

Ενοποιητικοί παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της Ευρωπαϊκής Ταυτότητας

Ευρωπαϊκή Ιδιότητα του Πολίτη

Η ευρωπαϊκή ιδιότητα του πολίτη που θεσπίστηκε με τη ΣΕΕ συμβάλλει στην καλλιέργεια μιας κοινής πολιτικής συνείδησης και στη αίσθηση του ανήκειν μεταξύ των πολιτών της ΕΕ. Σύμφωνα με τη Συνθήκη κάθε πρόσωπο που έχει την υπηκοότητα ενός κράτους μέλους, θεωρείται πολίτης της ΕΕ και απολαμβάνει τα δικαιώματα των Άρθρων 17-22 ΕΚ τα οποία ορίζουν ότι: Κάθε πολίτης της ΕΕ έχει το δικαίωμα της ελεύθερης μετακίνησης και εγκατάστασης στην επικράτεια των κρατών-μελών. Όσοι κατοικούν σε κράτος μέλος του οποίου δεν είναι υπήκοοι έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις δημοκρατικές και ευρωπαϊκές εκλογές υπό τους ίδιους όρους όπως και οι υπήκοοι του κράτους αυτού. Κάθε πολίτης της ΕΕ

έχει το δικαίωμα αναφοράς στο ΕΚ και το δικαίωμα αναφοράς στον Ευρωπαϊό Διαμεσολαβητή προκειμένου να καταγγεληθούν περιπτώσεις κακής διοίκησης στο πλαίσιο της δράσης των κοινοτικών οργάνων με εξαίρεση το Δικαστήριο και το Πρωτοδικείο. Κάθε πολίτης της ΕΕ στο έδαφος τρίτων χωρών στις οποίες δεν αντιπροσωπεύεται το κράτος μέλος του οποίου είναι υπήκοος, έχει το δικαίωμα της διπλωματικής και προξενικής προστασίας κάθε κράτους μέλους της ΕΕ υπό τους ίδιους όρους που ισχύουν έναντι των υπηκόων του κράτους αυτού.

Η ιδιότητα του πολίτη αποτελεί ισχυρό ενοποιητικό παράγοντα για την ΕΕ και καθορίζει ένα σύνολο δικαιωμάτων που είναι πρόσθετα σε αυτά που οι πολίτες ήδη έχουν και μπορούν να εφαρμοσθούν σε έναν διευρυμένο δημόσιο χώρο που δεν είναι το κράτος της υπηκοότητας, αλλά ολόκληρη η επικράτεια της ΕΕ, δηλαδή οποιοδήποτε κράτος-μέλος της. Τα δικαιώματα εφαρμόζονται σε ένα διευρυμένο πεδίο άσκησης πολιτικής και συμμετοχής στις δημόσιες υποθέσεις που είναι το δικαίωμα αναφοράς στο ΕΚ και στον Ευρωπαϊό Διαμεσολαβητή (Weiler, 1996, Laffan 1997). Η δυνατότητα των πολιτών να εκφράζουν τα αιτήματά τους με δημοκρατικές θεσμοθετημένες διαδικασίες και να ασκούν έλεγχο στους ευρωπαϊκούς θεσμούς δεν συμβάλλει απλά στον περιορισμό του δημοκρατικού ελλείμματος αλλά αποτελεί την αφετηρία για τον σχηματισμό μιας νέας δημόσιας σφαίρας όπου όλοι οι Ευρωπαίοι μπορούν να διαβουλευθούν να ενημερώνονται και να καθορίζουν τα κοινά ζητήματα που τους απασχολούν στους κεντρικούς θεσμούς (Λάβδας και Χρυσόχοου, 2005).

Με την ιδιότητα του πολίτη δημιουργείται επίσης η αλληλεγγύη των Ευρωπαίων πολιτών και μια χωρίς διακρίσεις αντιμετώπισή τους παντού στην επικράτεια της ΕΕ και εκτός αυτής. Η ενότητα που εκδηλώνεται στα πολιτικά δικαιώματα και η κοινή πολιτεία όπου εφαρμόζονται δεν επηρεάζει τα εθνικά δικαιώματα ούτε τις πολιτικές διαδικασίες στα κράτη-μέλη. Η διεύρυνση των δικαιωμάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο έχει μεγάλη ψυχολογική σημασία για τη διαμόρφωση συλλογικών αισθημάτων, μέσα από κοινή συμμετοχή και κοινούς αγώνες ανθρώπων με διαφορετικές ταυτότητες.

Το αίσθημα της συμμετοχής στον ίδιο δήμο χάρη στην ιδιότητα του πολίτη της ΕΕ για τους περισσότερους Ευρωπαίους δεν είναι υπαρκτό διότι δεν μπορούν ή δε γνωρίζουν πως να ασκήσουν τα επιπλέον δικαιώματα. Η ιδιότητα του πολίτη ενεργοποιείται κυρίως όταν ένα άτομο ζει ή κινείται σε άλλο κράτος της ΕΕ από αυτό της υπηκοότητας του ή σε τρίτη χώρα. Αυτό σημαίνει ότι για την πλειοψηφία των

Ευρωπαίων δεν είναι εφαρμόσιμα τα επιπλέον δικαιώματα και τίθεται το ζήτημα κατά πόσο αυτά τα δικαιώματα δημιουργήθηκαν για να παραχωρηθούν σε όλους τους πολίτες. Φυσικά τα κράτη μέλη δεν ήταν διατεθειμένα να κάνουν σημαντικές παραχωρήσεις όταν όριζαν τα δικαιώματα της ιδιότητας του πολίτη της ΕΕ, άλλωστε αντιστοιχούν σε έναν διεθνικό χώρο και είναι λογικό να αφορούν τους πολίτες που ζουν, εργάζονται και κινούνται στην επικράτεια της ΕΕ ώστε να μην συγχέονται με τα εθνικά δικαιώματα (Banchoff, 1999:181, Bauböck,1997).

Τα κράτη μέλη τόνισαν στην Συνθήκη ότι η ευρωπαϊκή ιδιότητα του πολίτη συμπληρώνει και δεν υποκαθιστά την εθνική (Άρθρο 17,1) και «δεν υπήρχε η πρόθεση εκ μέρους των εθνικών κυβερνήσεων να δημιουργήσουν έναν νέο πολιτικό υπήκοο» (Χρυσόχοου, 2003α:319). Παρότι δεν παραχωρούνται ουσιαστικά νέα δικαιώματα ώστε να αποτελεί η ευρωπαϊκή ιδιότητα του πολίτη ένα σύνολο δικαιωμάτων ανάλογο με το εύρος των πολιτικών ευκαιριών που υπάρχουν στο επίπεδο της ΕΕ και η Ευρωπαϊκή ιδιότητα εξακολουθεί να συνδέεται με το «εθνικό προαπαιτούμενο» και τα εθνικά πολιτικά δικαιώματα, αποτελεί το πρώτο βήμα για τη συμμετοχή των Ευρωπαίων σε μια ευρωπαϊκή δημοκρατία και την άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων τους πέρα από το εθνικό κράτος σε μια διαδικασία οικοδόμησης μιας κοινής πολιτικής ταυτότητας.

Η ιδιότητα του πολίτη της ΕΕ εμπεριέχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που την καθιστούν ιδιότυπη σε σχέση με την εθνική. Καταρχάς, ενώ κάθε κράτος έχει τους δικούς του νόμους για την απόκτηση και απώλεια της εθνικής υπηκοότητας, όλοι αυτοί οι διαφορετικοί κανόνες οδηγούν αυτόματα στην απόκτηση μιας κοινής ιδιότητας με τα ίδια δικαιώματα. Το παράδοξο είναι ότι τα κράτη-μέλη δεν έχουν συμφωνήσει στον εναρμονισμό της νομοθεσίας τους για την εθνική υπηκοότητα που, αν και είναι διαφορετικές καταλήγουν στο ίδιο νομικό καθεστώς. Αυτό έχει έντονες συνέπειες στους υπηκόους τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα στην ΕΕ και επιδιώκουν να αποκτήσουν την ευρωπαϊκή ιθαγένεια. Αυτό μπορεί να συμβεί μόνο μέσω της απόκτησης της υπηκοότητας του κράτους μέλους στο οποίο διαμένουν. Παρουσιάζονται λοιπόν σοβαρές αποκλείσεις και ανισότητες στο καθεστώς υπηκόων τρίτων χωρών ανάλογα με το κράτος μέλος στο οποίο τυγχάνει να ζει και να εργάζεται. (Η οδηγία 2003/109/ΕΚ του Συμβουλίου σχετικά με το καθεστώς υπηκόων τρίτων χωρών οι οποίοι είναι επί μακρόν διαμένοντες, επιδιώκει να λύσει αυτό το πρόβλημα και να εξαλείψει κάποιες ανισότητες, ίσως και να διαμορφώσει

την ιδιότητα του κατοίκου της ένωσης που θα έχει παρόμοια δικαιώματα με τον πολίτη αλλά περιορισμένες πολιτικές αρμοδιότητες).

Επίσης, εξακολουθεί να είναι άλυτο το ζήτημα των υπηκόων τρίτων χωρών που έχουν γεννηθεί στην ΕΕ αλλά το κράτος όπου ζουν δεν τους παραχωρεί την εθνική υπηκοότητα και ενώ έχουν γαλουχηθεί με τις ίδιες πολιτικές και κοινωνικές αξίες και ανήκουν συναισθηματικά άρα ενδιαφέρονται να συμμετάσχουν στην πολιτική ζωή του κράτους τους και της ΕΕ, δεν μπορούν να αποκτήσουν την ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης και να συμμετέχουν στον κοινό πολιτικό δήμο (Follesdal, 2000, Bauböck, 1997).

Εφόσον το εθνικό κράτος παραμένει κυρίαρχο στον προσδιορισμό του υπηκόου του ώστε «να μην υποκατασταθεί η εθνική από την ευρωπαϊκή ιδιότητα του πολίτη» κάποιες προτάσεις για την υπέρβαση των προβλημάτων και την ενίσχυση του καθεστώτος του πολίτη της Ένωσης, ώστε να συμβάλλει στην οικοδόμηση μιας κοινής πολιτικής ταυτότητας μεταξύ των Ευρωπαίων, ικανής να υποστηρίξει έναν ενιαίο δήμο, είναι να αποσυνδεθεί από την προϋπόθεση της εθνικής υπηκοότητας και να παραχωρείται ανεξάρτητα από την εθνικότητα και σε υπηκόους τρίτων χωρών που ζουν μόνιμα στην ΕΕ και εφόσον το επιθυμούν. Επίσης, προτείνεται ο εμπλουτισμός των δικαιωμάτων σχετικά με την ελεύθερη μετακίνηση και διαμονή, ο εμπλουτισμός των κοινωνικο-οικονομικών δικαιωμάτων, η επέκταση του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις εθνικές εκλογές, η θεσμοθέτηση του δικαιώματος των πολιτών να ενημερώνονται σχετικά με όλα τα ζητήματα που αφορούν στις αποφάσεις και τις πολιτικές της ΕΕ, του δικαιώματος των πολιτών να κατέχουν δημόσια αξιώματα στην επικράτεια της ΕΕ και η προστασία των πολιτών ενάντια σε κάθε παραβίαση βασικών ελευθεριών (Λάβδασ και Χρυσόχου, 2005:142-144, Χρυσόχου, 2003α:309,317).

Αν η ιδιότητα του πολίτη της ΕΕ περιλαμβάνει περισσότερα και διαφορετικά δικαιώματα από την εθνική ιδιότητα, προσανατολισμένα προς μια διευρυμένη πολιτική κοινότητα καλλιεργώντας το αίσθημα της αλληλεγγύης και της συμμετοχής, θα είναι ανεξάρτητη από την εθνική υπηκοότητα και θα υπερέχει αυτής, καλύπτοντας όλες τις εθνικές πολιτικές συνειδήσεις προς μια ισχυρότερη, ενιαία ευρωπαϊκή πολιτική συνείδηση (Koslowski, 1999, Wiener, 1997).

Συνταγματικός Πατριωτισμός

Η ιδιότητα του πολίτη της ΕΕ καθιερώνει μια αφηρημένη τεχνητή αίσθηση πολιτικής αλληλεγγύης μεταξύ αγνώστων. Αυτοί οι πολίτες δεν έχουν κανένα

προϋπάρχον πολιτικό δεσμό μεταξύ τους αλλά πρέπει να εκφράζουν την βούληση να συμμετέχουν στις πολιτικές διαδικασίες και μάλιστα να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν μια δημόσια σφαίρα, η οποία θα πρέπει να διαμορφωθεί αυτόνομα χωρίς εσωτερικούς και εξωτερικούς εξαναγκασμούς. (Habermas, 1997: 262-263). Αυτό το πλαίσιο αλληλεγγύης μεταξύ αγνώστων απαιτεί να προϋπάρχουν κάποια ενωτικά στοιχεία.

Ο Habermas προτείνει την προσέγγιση του συνταγματικού πατριωτισμού για την ΕΕ που στόχο έχει την πίστη ή νομιμοφροσύνη των πολιτών με τις αξίες ενός κοινού Συντάγματος. Η εν λόγω πίστη ή νομιμοφροσύνη δεν θα έχει σχέση με την αφοσίωση στο εθνικό κράτος, δηλαδή θα είναι αποδεσμευμένη από την εδαφικότητα και την εθνικότητα. Ο συνταγματικός πατριωτισμός δεν ανταγωνίζεται τις εθνικές ταυτότητες γιατί δεν αφορά στον εθνικό πολιτισμό και δεν επιδιώκει την πολιτισμική ομοιογενοποίηση, τη δημιουργία ενός λαού. Το περιεχόμενο αυτού του Συντάγματος συνάδει με τις κοινές φιλελεύθερες και ρεπουμπλικανικές παραδόσεις των κρατών-μελών ώστε να είναι οικείο σε κάθε πολίτη.

Η δημιουργία μιας πολιτικής κοινότητας με σύνδεσμο ένα Σύνταγμα θα είναι το πρώτο βήμα για την συναισθηματική αποδέσμευση των κοινοτήτων από την προϋπόθεση της ομοιογένειας και για τη δημιουργία μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας. Αυτή η ταυτότητα θα επικεντρώνεται στην πολιτική ιδιαιτερότητα της πολιτείας της ΕΕ και είναι προϋπόθεση για τη δημοκρατική διακυβέρνησή της. Ωστόσο ο συνταγματικός πατριωτισμός δεν έρχεται να αντικαταστήσει τον εθνικό πατριωτισμό. Αυτά τα συναισθήματα ταύτισης των Ευρωπαίων πολιτών μπορούν να μην είναι αντιφατικά και ανταγωνιστικά μεταξύ τους (Koslowski, 171-173).

Η αποδυνάμωση πάντως του αισθήματος εθνικού πατριωτισμού είναι μια διαδικασία που λαμβάνει ήδη χώρα στην Ευρώπη και ο λόγος δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι απλά η κρίση της πολιτικής σε εθνικό επίπεδο και η παραχώρηση από τα κράτη κυριαρχικών δικαιωμάτων τους στην ΕΕ, αλλά είναι πιθανότερο να συνδέεται με την μεταστροφή του Ευρωπαίου πολίτη σε παγκόσμιο καταναλωτή και εργαζόμενο που επιδιώκει την αφθονία και από την συμμετοχή στρέφεται στον ατομικισμό (Μαρκής, 2000: 55-57). Επίσης, ο πατριωτισμός και η εθνική συνείδηση γεννήθηκαν σε περιόδους απειλών κατά του κράτους ή της βούλησης του λαού (Schmitter, 2000). Σήμερα δεν υπάρχουν πραγματικές απειλές που θα συσπειρώσουν τον λαό στην υποστήριξη της εθνικής του υπόστασης γιατί οι γείτονες δεν αποτελούν πλέον τον εχθρό αλλά τον κοινοτικό εταίρο. Υπό αυτούς τους όρους αν καταφέρει η

ΕΕ να δημιουργήσει έναν συνταγματικό πατριωτισμό μεταξύ των πολιτών της τότε θα ενδυναμωθεί και ο εθνο-πολιτισμικός πατριωτισμός και θα υπάγεται σε ένα πλαίσιο πατριωτισμού κοινό για όλους τους πολίτες της ΕΕ. Παράλληλα θα ενισχυθεί η δημοκρατία στην ΕΕ μεταξύ των δήμων της ευρωπαϊκής πολιτείας.

Οι ασύμμετρες απειλές αν και δεν αφορούν σε όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ με την ίδια ένταση, το περιβαλλοντικό και το ενεργειακό πρόβλημα, το οργανωμένο έγκλημα και η μετανάστευση (ο οικονομικός εχθρός) είναι θέματα που τα κράτη μέλη τα χειρίζονται σε κοινοτικό επίπεδο γιατί είναι κοινά, επικίνδυνα για όλους τους Ευρωπαίους και έχουν τέτοιες διαστάσεις που δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν σε εθνικό επίπεδο. Όσο πραγματικές ή κατασκευασμένες κι αν είναι αυτές οι απειλές μπορούν να οδηγήσουν σε μια πολιτική αναγκαιότητα και συσπείρωση.

Ο συνταγματικός πατριωτισμός προτείνει τον εμπλουτισμό της ιδιότητας του Ευρωπαίου πολίτη και την παραχώρηση θεμελιωδών δικαιωμάτων στους πολίτες. Οι υπήκοοι τρίτης χώρας μπορούν και αυτοί να έχουν την ευρωπαϊκή ιθαγένεια εφόσον αυτή συνεπάγεται μόνο πολιτική ομοιογένεια και συμμετοχή και δεν απαιτείται η ένταξη σε κάποια πολιτισμική ταυτότητα.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα για την ανάδυση του συνταγματικού πατριωτισμού είναι η θέσπιση του Συντάγματος της ΕΕ. Ο καθορισμός του περιεχομένου του η αποδοχή του από την μεγαλύτερη πλειοψηφία των Ευρωπαίων και των κυβερνήσεων τους, η σωστή ενημέρωση και η συμμετοχή στη διαμόρφωση του περιεχομένου, είναι βασικές προϋποθέσεις για τη θέσπιση ενός Συντάγματος που θα είναι νόμιμο, έγκυρο και εφαρμόσιμο. Γενικά, αν ο δήμος δεν αποδεχθεί ή ζητήσει ένα Σύνταγμα δεν μπορούμε να αναμένουμε να επιδείξει ενδιαφέρον ή νομιμοφροσύνη με το περιεχόμενο του (Bauböck, 1997). Επίσης, είναι εξίσου επικίνδυνο εάν μια πλειοψηφία «επιβάλλει» άμεσα ή έμμεσα ένα Σύνταγμα σε μια μειοψηφία πολιτών και κρατών.

Οι Κοινές Αξίες της ΕΕ

Η ΕΕ είναι ένας χώρος που διέπεται από κοινές αξίες και βασίζεται στις αρχές της ελευθερίας, της δημοκρατίας, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των θεμελιωδών ελευθεριών καθώς και του κράτους δικαίου, αρχές που είναι κοινές στα κράτη μέλη, σύμφωνα με το Άρθρο 6 παρ.1 ΣΕΕ.

Οι κοινές αξίες στην ΕΕ συμβάλλουν στη δημιουργία μιας μετα-εθνικής ταυτότητας αποτελώντας στοιχεία για την ανάπτυξη του αισθήματος της συνύπαρξης

της ομοιότητας και της αμοιβαίας αποδοχής. Τα πολιτικά- νομικά δικαιώματα δεν αρκούν για την ταύτιση των πολιτών διότι μπορεί να στοχεύουν σε διαφορετικά συμφέροντα. Οι αξίες όμως διαμορφώνουν και εκφράζουν τους πολίτες άμεσα συνδέοντάς τους με μια έννοια αόριστη αλλά ισχυρή, ικανή να υπερβεί τα ατομικά και εθνικά συμφέροντα και να καταλήξει σε μια ταυτότητα και σε μια μορφή διακυβέρνησης. Τα πολιτικά δικαιώματα μπορούν να κατασκευάζονται και να παρέχονται «εκ των άνω» αλλά τα αισθήματα ενότητας και οι δεσμοί αδελφικότητας πηγάζουν από τη βάση και δεν πρέπει να περιφρονούνται (Θεολόγου, 40-43, 60-61).

Πολύ σημαντικό βήμα για την ανάπτυξη ενός ιδιαίτερου πλαισίου αξιών για την ΕΕ και τους πολίτες της, ήταν η συγκέντρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών που ισχύουν στα κράτη μέλη και στις οποίες έχει οικοδομηθεί η ΕΕ, στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Τον Δεκέμβριο 2000 στη Νίκαια οι πρόεδροι του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής υπέγραψαν και διακήρυξαν το Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων εξ ονόματος των τριών θεσμικών οργάνων. Ο Χάρτης παρέχει διαφάνεια και σαφήνεια και συμβάλλει στην ανάπτυξη της έννοιας του πολίτη της Ένωσης και στη δημιουργία ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, όπως επιβεβαιώνεται στο προοίμιό του. Τα δικαιώματα συγκεντρωμένα έχουν δεσμευτική ισχύ για τα κράτη μέλη και τους επιβάλλουν την αναγνώριση των υποχρεώσεων τους ως προς τις κοινές αξίες της ΕΕ.

Οι αξίες στις οποίες βασίζεται η ΕΕ και ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων συνιστούν ένα πλέγμα αξιών που είναι κοινές και χαρακτηρίζουν όλο τον δυτικό πολιτισμό αλλά θεσμοθετούνται και προστατεύονται νομικά και δικαιοδοτικά μόνο από τα κράτη της ΕΕ. Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ενσωματώθηκε στην κοινοτική νομοθεσία μόλις το 1992 με τη ΣΕΕ. Στο Άρθρο 6 Παρ.2 ΣΕΕ προβλέπεται ότι η Κοινότητα οφείλει να σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα όπως προκύπτουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών-μελών ως γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου και όπως αυτά κατοχυρώνονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών.

Η προστασία των δικαιωμάτων γενικά και ειδικά η ιδιαίτερη αναφορά στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, την ισότητα και την αξία της ζωής είναι αρχές που διαφοροποιούν την ΕΕ από το αγγλοσαξονικό υπόδειγμα οργάνωσης της πολιτείας και δεσμεύουν τα κράτη-μέλη της Ένωσης απέναντι στους πολίτες και τη διεθνή κοινότητα διαμορφώνοντας ένα είδος κυριαρχίας και αυτοδυναμίας της ΕΕ. Το κράτος που παραβιάζει αυτές τις αξίες είναι υπόλογο στα ευρωπαϊκά δικαιοδοτικά

όργανα αλλά και στο Συμβούλιο. Αυτή η ιδιαιτερότητα καθιστά το κράτος λιγότερο ανεξέλεγκτο – κυρίαρχο ενώ πάνω από το εθνικό κράτος υπάρχουν θεσμοί που προστατεύουν τους πολίτες και επεκτείνουν τα δικαιώματά τους (Μανιτάκης, 2004).

Το κοινωνικό κράτος πρόνοιας είναι μια επιπλέον ιδιομορφία της ευρωπαϊκής πολιτικής κουλτούρας που διαφοροποιεί τα ευρωπαϊκά κράτη από το αμερικανικό πρότυπο της ατομικής ευθύνης για την επιβίωση.

Η Συνθήκη του Άμστερνταμ εμβάθυνε στον τομέα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και για πρώτη φορά προέβλεψε έναν μηχανισμό κυρώσεων κατά των κρατών-μελών σε περίπτωση σοβαρής και διαρκούς παραβίασης των αρχών της ΕΕ. Δεδομένου ότι οποιοδήποτε Ευρωπαϊκό κράτος σέβεται τις αρχές της ΕΕ μπορεί να ζητήσει να γίνει μέλος της (Άρθρο 49 ΣΕΕ) έπρεπε να προβλεφθεί ένας μηχανισμός για να κρίνει αν πραγματικά τα κράτη σέβονται τις αρχές της.

Η Συνθήκη της Νίκαιας ωστόσο, πρόσθεσε έναν μηχανισμό πρόληψης στον μηχανισμό κυρώσεων. Το Άρθρο 7 ΣΕΕ παρέχει στο Συμβούλιο ελευθερία εκτίμησης για να διαπιστώσει σαφή κίνδυνο σοβαρής παραβίασης ή σοβαρή και διαρκή παραβίαση των κοινών αξιών της ΕΕ από τα κράτη μέλη και τη δυνατότητα να επιβάλλει κυρώσεις. Το ΕΚ οφείλει να εκδίδει σύμφωνη γνώμη πριν από την απόφαση του Συμβουλίου ασκώντας έτσι δημοκρατικό έλεγχο, αλλά το ΔΕΚ δεν έχει καμία αρμοδιότητα για να προβαίνει σε δικαστικό έλεγχο της διαπίστωσης παραβίασης ή του σαφούς κινδύνου σοβαρής παραβίασης των κοινών αξιών. Επομένως δεν θεμελιώνεται «κανένα δικαίωμα μόνιμης αξιακής εποπτείας ούτε αξιακής διαπαιδαγώγησης των κρατών-μελών από την ΕΕ» (Τσάτσος, 2005α:55) ενώ δεν έχουν οριστεί κάποια όρια αποδεκτής απόκλισης από τις αρχές της ΕΕ λόγω του σεβασμού των διαφορετικότητων.

Εκπαίδευση

Η ΕΕ στερείται ενός κοινού εκπαιδευτικού προγράμματος που είναι αναγκαίο για την τόνωση των ομοιοτήτων, την καλλιέργεια μιας συμβιωτικής αντίληψης και της κοινής πολιτιότητας. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα στα κράτη μέλη της ΕΕ καθορίζονται από τα ίδια τα κράτη μέλη και όχι από κάποια κοινή πολιτική. Τα κράτη-μέλη της ΕΕ θα πρέπει να ξαναγράψουν την ιστορία τους και να παραμερίσουν μνήμες του παρελθόντος για να αποφύγουν την έξαρση του εθνικισμού και της ξενοφοβίας. Ασφαλώς είναι πολύ μακρινός στόχος τα κράτη-μέλη να συμφωνήσουν σε ένα κοινό εκπαιδευτικό πρόγραμμα και να δεχθούν να εισάγουν στα σχολεία τους

μια ευρωπαϊκή ιστορία και λογοτεχνία αντί των εθνικών. Αυτή η εκδοχή άλλωστε θα ερχόταν σε αντίθεση με τη Συνθήκη που ορίζει ότι η Ένωση θα σέβεται τις εθνικές ταυτότητες των κρατών-μελών και με τη βούληση των πολιτών καθώς μόνο 34% πιστεύει ότι θα έπρεπε να υπάρχει μια κοινή πολιτική εκπαίδευσης (Eurobarometer 52).

Ωστόσο, για την ανάπτυξη μιας ευρωπαϊκής πολιτικής ταυτότητας και ενός ευρωπαϊκού δήμου, η εκπαίδευση θα πρέπει να στραφεί σε ευρωπαϊκούς στόχους όπως είναι η εκμάθηση ευρωπαϊκών γλωσσών, η κινητικότητα μαθητών και φοιτητών, η διαμόρφωση μιας κοινής πολιτικής για την εκπαίδευση και κυρίως η αποδοχή της ΕΕ ως κυρίαρχου χώρου άσκησης της αρμοδιότητας του πολίτη.

Το Κοινό Νόμισμα

Η υιοθέτηση του κοινού νομίσματος επηρέασε σημαντικά τη ζωή των Ευρωπαίων που συμμετέχουν στην ΟΝΕ προσθέτοντας ένα ενοποιητικό στοιχείο άμεσα αναγνωρίσιμο. Αν και η αποδοχή του κοινού νομίσματος και της κοινής οικονομικής πολιτικής από τους Ευρωπαίους είναι υψηλή, παράλληλα εκδηλώνεται σημαντική άγνοια για την ευρωπαϊκή πολιτική και τους θεσμούς. Η υποστήριξη στην ΕΕ-25 για την ΟΝΕ και το ενιαίο νόμισμα την άνοιξη του 2005 σημείωσε μια μείωση κατά 4% και εμφανίστηκε στο 59% ενώ 35% των πολιτών δεν υποστηρίζουν καν αυτήν την πολιτική. Η μικρότερη υποστήριξη παρουσιάζεται στο Ηνωμένο Βασίλειο (28%), στη Σουηδία (48%), στην Ελλάδα (45%), στη Μάλτα και στη Δανία (50%) (Standard Eurobarometer 63).

Οι Ευρωπαίοι αποδέχονται το κοινό νόμισμα γιατί πιστεύουν ότι βοηθάει την οικονομία αλλά δεν βοηθάει ιδιαίτερα να αισθάνονται περισσότερο Ευρωπαίοι. Το 2004 το 78% απάντησε ότι τίποτα δεν έχει αλλάξει και μόνο το 19% απάντησε ότι αισθάνεται λίγο περισσότερο Ευρωπαίος. Υπάρχει βέβαια μια μικρή αύξηση 2% από το 2003 στο 2004, μεταξύ εκείνων που αισθάνονται περισσότερο Ευρωπαίοι (Flash Eurobarometer 165). Αυτή η έρευνα αποδεικνύει ότι η εισαγωγή ενός κοινού νομίσματος δεν επηρεάζει άμεσα τη δημιουργία ευρωπαϊκής ταυτότητας παρόλο που συνεπάγεται τον αποχωρισμό εθνικών νομισμάτων που συνδέονται με την ιστορία των κρατών-μελών.

Κεφάλαιο 3: Η προοπτική της Ευρωπαϊκής Δημόσιας Σφαίρας

Εκδηλώσεις Ανάδυσης της Ευρωπαϊκής Ταυτότητας και Διαιρετικές Τομές

Η ΕΕ αλλάζει τον τρόπο που οι Ευρωπαίοι αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως προς τους άλλους Ευρωπαίους και επηρεάζει τη δυναμική πορεία της ΕΕ. Παρά τα απαισιόδοξα στοιχεία για τη μείωση του ενδιαφέροντος και της επιθυμίας συμμετοχής οι Ευρωπαίοι αποδέχονται την ΕΕ σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι τις εθνικές κυβερνήσεις. Οι διαφορές μεταξύ τους παραμένουν αλλά υπάρχουν στοιχεία διαμόρφωσης μιας κοινής ταυτότητας.

Τα δεδομένα που αποδεικνύουν μια φιλοευρωπαϊκή τάση είναι από το E-vote της Ελληνικής προεδρίας όπου 163.000 πολίτες της ΕΕ-15 συμμετείχαν και από την ποιοτική έρευνα της Επιτροπής για τις συμπεριφορές και προσδοκίες προς την ΕΕ το 2001 μεταξύ των 15 κρατών-μελών και 9 υποψηφίων κρατών προς ένταξη (European Commission, 2001, E-vote, 2003).

Η πλειοψηφία, το 69% όσων απάντησαν θεωρούν ότι οι γενικές συνθήκες στην ΕΕ κινούνται προς τη σωστή κατεύθυνση ενώ την ίδια στιγμή τα ποσοστά για το εθνικό τους κράτος είναι πολύ χαμηλότερα, κυμαίνονται στο 49% για την ΕΕ-15. Ειδικά στις χώρες του νότου, Ιταλία, Πορτογαλία, και Ισπανία η εμπιστοσύνη στις εθνικές κυβερνήσεις φαίνεται ότι είναι πολύ χαμηλή, όπως επίσης και στη Μεγάλη Βρετανία (32%). Μάλιστα το 75% είναι αισιόδοξο για το μέλλον της ΕΕ και τείνει να εμπιστευτεί τους θεσμούς, κυρίως το ΔΕΚ (82%) και το ΕΚ (76%). Η εμπιστοσύνη για το Συμβούλιο είναι μόλις 45%. Γενικά, οι πολίτες αποδέχονται τη δράση του ΔΕΚ και αυτός είναι ένας ενοποιητικός παράγοντας μεταξύ τους για την ισχυροποίηση των πολιτικών δεσμών τους.

Πολύ θετική είναι η στάση των πολιτών για τις αποφάσεις που λαμβάνονται σε επίπεδο ΕΕ. Το 72% πιστεύει ότι η ΕΕ λαμβάνει συνήθως σωστές αποφάσεις και το 9% ότι πάντα παίρνει σωστές αποφάσεις έναντι του 19% που δεν εμπιστεύεται τις ευρωπαϊκές αποφάσεις. Αυτά τα ποσοστά είναι υψηλότερα από αυτά που λαμβάνουν οι τοπικές αρχές (62%) και οι εθνικές κυβερνήσεις (46%), ειδικά της Ιταλίας και της Ισπανίας, αν και η εμπιστοσύνη προς τις τοπικές αρχές είναι σε αρκετά κράτη μέλη πολύ υψηλή. Η εμπιστοσύνη στις αποφάσεις της ΕΕ σε σύγκριση με εκείνες του ΝΑΤΟ και των διεθνών οικονομικών οργανισμών είναι επίσης πολύ αυξημένη (81%). Ο ΟΗΕ χαιρεί επίσης της αποδοχής των Ευρωπαίων (72%).

Μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι Ευρωπαίοι τείνουν να αποδεχθούν μια κεντρική κυβέρνηση και ένα κοινό ανώτατο δικαστήριο, αλλά παράλληλα τίθεται η πρόκληση για την ΕΕ να ξεφύγει από το τέλμα της πολιτικής στο οποίο έχουν βρεθεί οι εθνικές κυβερνήσεις.

Στην ερώτηση «πιστεύετε ότι είσαστε πολίτης της ΕΕ» το 7,8% δηλώνει ότι δεν θεωρεί τον εαυτό του πολίτη της ΕΕ, 23% το πιστεύουν κάποιες φορές και 69% απαντούν θετικά. Οι αποκλίσεις είναι μεγάλες μεταξύ των κρατών-μελών, η Μ. Βρετανία είναι πιο αρνητική (το 29% δηλώνει «ποτέ»), ενώ οι Γάλλοι και οι Φιλανδοί είναι οι θετικότεροι. Ανάλογες είναι οι απαντήσεις για την σημαία της ΕΕ, που αποτελεί ένα σύμβολο ενότητας όπως και το κοινό νόμισμα, 75% θεωρούν ότι τους αφορά και αποδεικνύεται ότι υπάρχει το αίσθημα του ανήκειν και της συλλογικότητας και το 80% δηλώνει ότι χάρη στην ΕΕ αισθάνονται ότι έχουν έρθει πιο κοντά με τους άλλους λαούς της Ευρώπης.

Οι απαντήσεις φανερώνουν ότι μια κοινή ταυτότητα πράγματι αναδύεται. Οι αγωνίες των Ευρωπαίων γενικά δε διαφέρουν. Πρωταγωνιστούν τα οικονομικά ζητήματα και η ανεργία. Οι πολίτες δεν είναι ικανοποιημένοι από την έκταση του οικονομικού φιλελευθερισμού ούτε με την ενιαία αγορά και το κοινό νόμισμα όταν οι αξίες και το κράτος πρόνοιας παραγκωνίζονται. Εξάλλου η ΕΚΤ, έχει τη μικρότερη νομιμοποιητική βάση στην αποδοχή των Ευρωπαίων.

Οι περιφερειακές διαφορές όμως είναι έντονες και αυτό είναι αρνητικό στοιχείο αν επιθυμούμε μια ενιαία ταυτότητα. Οι Ευρωπαίοι χωρίζονται κυρίως σε «βόρειους» και «νότιους». Αυτή η διάκριση υπάρχει και στο εσωτερικό ορισμένων κρατών-μελών.

Η ταυτότητα του Ευρωπαίου στηρίζεται στην κοινή ιστορία και κουλτούρα. Οι Ευρωπαίοι των κρατών-μελών της νότιας και κεντρικής Ευρώπης αισθάνονται εντονότερο το δεσμό σε μια Ευρωπαϊκή Ταυτότητα με κοινά ιστορικά και πολιτισμικά στοιχεία αν και ανήκουν σε διαφορετικούς και συχνά στο παρελθόν αντιμαχόμενους λαούς με κοινές ωστόσο ρίζες. Ιστορικά, οι λαοί της κεντρικής και νότιας Ευρώπης έχουν έρθει σε επαφή και έχουν αναμειχθεί στο παρελθόν, έχουν συνυπάρξει πολιτικά, έχουν γεωγραφικούς δεσμούς και γεωγραφική εγγύτητα και είναι θρησκευτικά ομοιογενείς (Pantel, 1999:48-50). Η ιδέα της ευρωπαϊκής ενοποίησης δεν τους τρομάζει. Η ΕΕ είναι ένα ιδιαίτερο οικοδόμημα γι' αυτούς που αντιπαρατίθεται στις ΗΠΑ. Θεωρούν ότι η ΕΕ είναι διαφορετική, λόγω ιστορικότητας

και του σεβασμού των ανθρωπιστικών αξιών, παρόλο που ανήκει στον Δυτικό πολιτισμό.

Οι Ευρωπαίοι της Μ. Βρετανίας, της Ολλανδίας, της Δανίας και της Σουηδίας, απομονωμένοι γεωγραφικά, έχουν εξελιχθεί με διαφορετικό τρόπο και παραδέχονται λιγότερο τους δεσμούς τους σε μια κοινή ταυτότητα με τους Ευρωπαίους του «νότου». Σε αυτά τα κράτη-μέλη οι πολίτες είναι πεπεισμένοι για την υπεροχή του μοντέλου της κοινωνίας τους και των ιδιαίτερων αξιών τους και είτε δεν έχουν τη διάθεση, είτε αισθάνονται φόβο, να τα μοιραστούν με άλλους λαούς. Αυτή η ανησυχία συνδυάζεται με την μείωση της δημοτικότητας των αξιών των «βόρειων» κρατών στην ΕΕ με την ένταξη των κρατών της νότιας Ευρώπης.

Οι πολίτες των κρατών του γεωγραφικού νότου επικροτούν την ιδέα ίδρυσης μιας ισχυρής ΕΕ που θα επιφέρει οικονομική αλλά και πολιτική ενοποίηση, μιας ΕΕ ισχυρής που θα αναδυθεί ως υπερδύναμη στη διεθνή σκηνή, θα αναλάβει τον ρόλο της και θα ανεξαρτητοποιηθεί από τις ΗΠΑ, ωστόσο είναι απογοητευμένοι από την ως τώρα περιορισμένη δράση της. Για τους άλλους Ευρωπαίους η συμμετοχή στην ΕΕ πλήττει την οικονομία της χώρας τους και ο εναρμονισμός των διαφόρων πολιτικών θεωρείται εναρμονισμός με κατώτερα κριτήρια ενώ η διαφθορά και η αδιαφάνεια θεωρούνται δεδομένες στα άλλα κράτη-μέλη και οι πολίτες προτιμούν μια διακυβερνητική ΕΕ.

Οι ερωτώμενοι ωστόσο, παραδέχθηκαν ότι δεν είναι επαρκώς ενημερωμένοι για την ΕΕ και τις πολιτικές της και ότι δεν έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν στη διαμόρφωση της πολιτικής και να την επηρεάζουν, γεγονός που καθιστά την ΕΕ ανεπιθύμητη ως μη δημοκρατική. Οι ερωτώμενοι δέχθηκαν ότι αν γνώριζαν περισσότερα για την ΕΕ και τις λειτουργίες της, δεν θα ήταν τόσο σκεπτικιστές και εξέφρασαν την ανάγκη για ενημέρωση και συμμετοχή ενώ πρότειναν να διδάσκονται τα παιδιά και οι νέοι στο σχολείο γύρω από την Ευρώπη και την ΕΕ, που αποδεικνύει ότι οι πολίτες ενδιαφέρονται και είναι περισσότερο προοδευτικοί από τις εθνικές κυβερνήσεις στο να συμμετέχουν σε μια ευρωπαϊκή πολιτεία.

Η Ευρωπαϊκή Κοινή Γνώμη

Για την απόκτηση κοινής ταυτότητας μεταξύ των ευρωπαίων καθώς και της δυνατότητας συμμετοχής στη διακυβέρνηση της ΕΕ, απαραίτητη προϋπόθεση είναι η ύπαρξη Ευρωπαϊκής Κοινής Γνώμης ώστε να είναι πρακτικά δυνατή η ενημέρωση και η συμμετοχή στην ευρωπαϊκή πολιτική. Χωρίς μια ευρωπαϊκή κοινή γνώμη είναι

αναπόφευκτο να μην υπάρχει κοινή βούληση και να εκδηλώνεται το δημοκρατικό έλλειμμα.

Η διαμόρφωση της κοινής γνώμης γίνεται μέσω των μέσων επικοινωνίας που στη σημερινή εποχή είναι κυρίως τα ηλεκτρονικά μέσα μαζικής επικοινωνίας. Η πολιτική της επικοινωνίας και της κατασκευής της κοινής γνώμης γίνεται σε εθνικό επίπεδο. Τα ΜΜΕ των κρατών-μελών είναι από τις σπουδαιότερες δημόσιες σφαίρες στην σύγχρονη εποχή και κατακλύζονται από εθνικά θέματα και παρέχουν μικρή ενημέρωση για τα θέματα που αφορούν τα κράτη-μέλη της ΕΕ. Η ΕΕ παρουσιάζεται πιο συχνά ως χώρος δράσης της εθνικής κυβέρνησης και όχι ως μια ενιαία κοινωνία Ευρωπαίων πολιτών. Οι σχετικές με την ευρωπαϊκή ένωση ειδήσεις εκπέμπονται από τα εθνικά δίκτυα πληροφόρησης κάτω από το «διαθλώμενο πρίσμα» της εθνικής πολιτικής (Μαρκής, 2000:66). Τα εθνικά δίκτυα μονοπωλούν την ενημέρωση της πλειοψηφίας των πολιτών εντάσσοντας τα ευρωπαϊκά θέματα στην εθνική κοινή γνώμη κατά τον τρόπο που είναι περισσότερο εθνικός και σύμφωνος με την εθνική πολιτική και τη ροή της ενημέρωσης. Οι Ευρωπαίοι πολίτες έχουν διαφορετική παρουσίαση των ευρωπαϊκών θεμάτων ανάλογα με τα εθνικά ΜΜΕ. Τα ευρωπαϊκά ζητήματα μπορούν να χειρισθούν απλά ως μέσα αξιολόγησης της εθνικής πολιτικής και όχι ως ζητήματα που μπορούν να αποφασισθούν σε συλλογικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων (Smith, 1997: 336).

Οι πολίτες της ΕΕ αντλούν τις πληροφορίες που ψάχνουν για την ΕΕ από την τηλεόραση κατά 70%. Μόνο 22% ψάχνει πληροφορίες για την ΕΕ μέσω του διαδικτύου και 13% σε βιβλία και ενημερωτικά φυλλάδια, ποσοστό που μειώθηκε κατά 3% από την προηγούμενη έρευνα του 2004. Μια άλλη ενδιαφέρουσα πληροφορία είναι ότι το ποσοστό εκείνων που δεν ενδιαφέρονται ποτέ να αντλήσουν πληροφορίες για την ΕΕ αυξήθηκε από 8% σε 10% την άνοιξη του 2005. Το 48% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι η εθνική τηλεόραση καλύπτει ικανοποιητικά τα θέματα της ΕΕ όταν το 35% πιστεύει ότι δεν λαμβάνει αρκετές πληροφορίες. Ένα σημαντικό ποσοστό λοιπόν δεν είναι ικανοποιημένο με τα εθνικά ΜΜΕ και την ενημέρωση που προσφέρουν (Standard Eurobarometer 63, 2005).

Η αντιμετώπιση αυτού του κενού θα ήταν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή να ιδρύσει ένα δίκτυο ευρωπαϊκών ΜΜΕ ώστε οι πολίτες να ενημερώνονται με τον ίδιο τρόπο για την ΕΕ. Μια τέτοια προσπάθεια ξεκίνησε τη δεκαετία του '80 με τα κανάλια Eurikon και Europa TV τα οποία απέτυχαν να προσελκύσουν θεατές, ενώ κάθε πρόταση εξευρωπαϊσμού των εθνικών ΜΜΕ συνάντησε εθνική αντίσταση. Ωστόσο η

ιδιωτικοποίηση των ΜΜΕ είναι άλλος ένας παράγοντας που αποτρέπει τον εξευρωπαϊσμό τους (Cederman, 2000).

Η μαζική ενημέρωση και διαμόρφωση της κοινής γνώμης της κουλτούρας υπακούει στον ωφελιμισμό, στο ατομικό κέρδος και όχι στην αντικειμενική και ουσιαστική ενημέρωση και πολιτικοποίηση του ατόμου. Για άλλη μια φορά, η αποδοχή του Ευρωπαίου ως καταναλωτή τον απομακρύνει από την πολιτική δημόσια σφαίρα, άρα η κρίση της δημοκρατίας συντελείται στο εθνικό επίπεδο παράλληλα με το ευρωπαϊκό. Η πιθανή πολιτισμική ομοιογενοποίηση μέσω των κοινών προτύπων που προβάλλουν τα ΜΜΕ αντισταθμίζεται από την εμμονή να προβάλλονται τα εθνικά μειονεκτήματα ως στοιχεία θετικής διαφοροποίησης από τους άλλους λαούς.

Η ΕΕ έχει δικό της διαδικτυακό τόπο όπου οι πολίτες μπορούν να ενημερώνονται, όμως αυτό δεν επαρκεί διότι η κοινή γνώμη δεν διαμορφώνεται μέσω του έντυπου λόγου αλλά από την τηλεόραση. Επιπλέον, αν και η ιστοσελίδα της ΕΕ είναι μεταφρασμένη σε όλες τις επίσημες γλώσσες, το ίδιο δεν μπορεί να συμβεί σε ένα ηλεκτρονικό ΜΜΕ. Οι πολυάριθμες γλώσσες στην ΕΕ είναι ένας σημαντικός αποτρεπτικός παράγοντας για τη δημιουργία κοινών ΜΜΕ τα οποία θα μπορούσαν να συνδέουν τους πολίτες με τα κέντρα λήψης αποφάσεων και να διαμορφώνουν μια κοινή ευρωπαϊκή γνώμη που θα εντείνει την αίσθηση του πολιτικού ανήκειν.

Μια κοινή γλώσσα

Η γλωσσική διαφορετικότητα είναι το κυρίαρχο στοιχείο που καθορίζει την εθνικότητα και την εθνική ταυτότητα. Οι διαφορετικές γλώσσες διαχωρίζουν με έναν τρόπο αυθόρμητο τα έθνη και πλαισιώνουν την ιστορία, την παράδοση, τη γνώση, τα αισθήματα και την αντίληψη των πολιτών. Η γλώσσα οδηγεί σε μια διαδικασία ταύτισης της πολιτικής ύπαρξης με τι λέξεις, ως μορφές επικοινωνίας.

Στην Ευρώπη η διαφορετική γλώσσα είναι το κύριο κριτήριο διαφορετικότητας και είναι εμπλουτισμένη με όλα τα ιδιαίτερα βιώματα των λαών. Η προστασία, η ισότιμη αντιμετώπιση και η διατήρηση των γλωσσών εγγυάται την ιστορική συνέχεια των κρατών-μελών και της ΕΕ ως πολιτική οντότητα που απαντά στο αίτημα των πολιτών και δεν αποτελεί απλά ένα κατασκεύασμα χωρίς πολίτες και συνεπώς είναι επιβεβλημένη.

Ωστόσο η γλώσσα λειτουργεί ως εργαλείο διακυβέρνησης και η κατανόησή της είναι προϋπόθεση για την πολιτική συμμετοχή, την τόνωση του ενδιαφέροντος, τη λειτουργία μιας δημόσιας σφαίρας και γενικά την εδραίωση της δημοκρατίας. Η

κατοχύρωση της πολυγλωσσίας συμβάλλει εξίσου στον εκδημοκρατισμό της Ένωσης αλλά συνδέεται με προβλήματα κοινωνικού αποκλεισμού σε μια ενιαία πολιτεία. Σήμερα μόνο το 50% των Ευρωπαίων της ΕΕ-25 είναι σε θέση να επικοινωνήσει σε άλλη γλώσσα από τη μητρική του, που σημαίνει ότι τουλάχιστον οι μισοί Ευρωπαίοι δεν μπορούν να συμμετέχουν στη διακυβέρνηση της ευρωπαϊκής πολιτείας (Eurobarometer 63.4). Η εκμάθηση μιας γλώσσας άλλης από την εθνική - τοπική για όλους τους πολίτες της ΕΕ μπορεί να επωφελήσει ποικιλοτρόπως τους πολίτες και την Ευρωπαϊκή πολιτεία χωρίς να επηρεάζει ή να αντικαθιστά την εθνική γλώσσα, τουλάχιστον όχι άμεσα (Θεολόγου 2005: 125) (Wright, 2000: 79-82, 93-95).

Μια κοινή γλώσσα δίνει τη δυνατότητα σε όλους τους πολίτες να παρακολουθούν άμεσα τις πολιτικές διαδικασίες, να συμμετέχουν στη διακυβέρνηση της πολιτείας, να επικοινωνούν μεταξύ τους χωρίς περιορισμούς και να συνυπάρχουν διαμορφώνοντας μια κοινή ταυτότητα καθώς και μια κοινή ιστορία, διαφορετική από του παρελθόντος. Στη διοίκηση η κοινή γλώσσα εγγυάται την ισότιμη μεταχείριση όλων των υποθέσεων και στην ισοπολιτεία καθιστά ισότιμη την πρόσβαση στη γνώση, στην πληροφόρηση και στην εργασία (Θεολόγου 2005:129). Η κοινή γλώσσα καθιστά δυνατή την πολιτική συμμετοχή για όλους και τη δημιουργία μιας συνεκτικής πολιτικής δημόσιας σφαίρας που θα εμπεριέχει τις εθνικές δημόσιες σφαίρες σε μια ολότητα (Robbers, 2003:206-207).

Δεν είναι εύκολο να συμφωνηθεί η χρήση μιας γλώσσας ως επίσημης στην ΕΕ γιατί αυτή η απόφαση πιθανόν να δράσει εις βάρος των άλλων γλωσσών και των πολιτών που τις μιλούν. Μια τέτοια εξέλιξη ίσως γίνει αυτόματα αν και αυτή η προοπτική φαίνεται πιο δύσκολη μετά την τελευταία διεύρυνση. Πάντως μια γλώσσα είναι ένα ζωντανό, εξελισσόμενο φαινόμενο. Όποια γλώσσα και αν χρησιμοποιηθεί άτυπα ως κυρίαρχη, χρησιμοποιούμενη από όλους τους Ευρωπαίους θα καταλήξει να αλλάξει τόσο ώστε δεν θα είναι η ίδια η εθνική γλώσσα που ήταν αλλά μια «ευρωπαϊκή γλώσσα».

Ευρωπαϊκή Δημόσια Σφαίρα

Η απουσία μιας δημόσιας σφαίρας σε ευρωπαϊκό επίπεδο αποτρέπει την ενεργή συμμετοχή των πολιτών στη δημοκρατική διακυβέρνηση της ΕΕ. Σε μια δημοκρατία την πολιτική ατζέντα τη διαμορφώνει ο δήμος και σε αυτόν είναι υπόλογη η κυβέρνηση που λαμβάνει τις αποφάσεις. Ο δήμος μόνο είναι υπεύθυνος να επιλέξει τα πολιτικά θέματα που πρέπει να συζητηθούν. Στα κράτη-μέλη της ΕΕ

υπάρχουν δημόσιες σφαίρες σε όλα τα επίπεδα πολιτικής δραστηριότητας και σφαίρες που υπερέχουν και συνδέουν επιμέρους δημόσιες σφαίρες στις κυρίαρχες, αλλά δεν υπάρχει μια κοινή ευρωπαϊκή δημόσια σφαίρα που είναι προϋπόθεση για την ευρωπαϊκή πολιτεία.

Η εδραίωση της ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας μπορεί να γίνει με δυο διαφορετικούς και αλληλοεξαρτώμενους τρόπους (Grundmann, 1999:136). Μέσω του εξευρωπαϊσμού των εθνικών δημόσιων σφαιρών που συντελείται με τον συγχρονισμό τους και με την ανάδυση του ευρωπαϊκού δήμου. Ο συγχρονισμός σε ορισμένα θέματα κοινού ενδιαφέροντος ήδη υπάρχει μεταξύ των κρατών-μελών (Grundmann, 1999:138-141) και μπορεί γρήγορα να επιτευχθεί καθώς η ολοκλήρωση προχωρά και ολοένα περισσότερα θέματα θα είναι κοινά. Η ανάδυση της υπερεθνικής πολιτικής κοινότητας απαιτεί την ομοιογενοποίηση του περιεχομένου των εθνικών δημόσιων σφαιρών. Η συνείδηση της ιδιότητας του Ευρωπαίου πολίτη διαμορφώνεται μέσα από τυπικές και άτυπες ενέργειες και αμοιβαίες επικοινωνιακές δράσεις των πολιτών στη δημόσια πολιτική σφαίρα (Μανιτάκης, 2004:115).

Η πολιτική και πολιτισμική ετερογένεια είναι σημαντικό εμπόδιο στην ομοιογενοποίηση των δημόσιων σφαιρών γιατί η εθνική οπτική μετατρέπει την ουσία των πολιτικών γεγονότων σύμφωνα με τα εθνικά κριτήρια. Μια διάσταση του προβλήματος συνδέεται με την απουσία ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων και εκδηλώνεται όταν οι πολιτικές πλώσεις δεν γίνονται σε έναν άξονα αριστεράς - δεξιάς, φιλοευρωπαϊστές - ευρωσκεπτιστές, οικονομικός φιλελευθερισμός-προστατευτισμός, αλλά σύμφωνα με την εθνικότητα και την πολιτισμική και ιστορική συγγένεια.

Άλλωστε τα θεσμοθετημένα μέτρα συμμετοχής και ενημέρωσης του Ευρωπαίου πολίτη είναι περιορισμένα. Το παράδοξο είναι ότι οι ομάδες συμφερόντων και οι ηγετικές ομάδες έχουν βρει άτυπες διόδους διαβούλευσης με τους κεντρικούς θεσμούς τη στιγμή που οι πολίτες της ΕΕ απέχουν. Επειδή αυτή η αποχή δεν είναι συνειδητή μη συμμετοχή είναι φανερό ότι πρέπει να διαμορφωθούν θεσμοί που θα επιτρέπουν τη συμμετοχή στους πολίτες και την ανάδυση της ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας όπου θα εκδηλώνεται η συμμετοχή, βοηθώντας να συγκροτηθεί ένας ενεργός και δραστήριος ευρωπαϊκός δήμος.

Κεφάλαιο 4: Τα όρια της Συνταγματοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ο Συνταγματικός Χάρτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Μια πτυχή του δημοκρατικού ελλείμματος στην ΕΕ είναι το Συνταγματικό έλλειμμα, δηλαδή η έλλειψη συστηματικής κανονιστικής και λαϊκής νομιμοποίησης των ευρωπαϊκών πολιτικών θεσμών εξαιτίας της απουσίας μιας βιώσιμης συζήτησης για τη συνολική πορεία της ενοποίησης ή τον τελικό της σκοπό (Bellamy and Castiglione, 2004:154). Η αποτύπωση των αρχών της ΕΕ, η κατανομή αρμοδιοτήτων, η διαμόρφωση του θεσμικού συστήματος, με τρόπο διαφανή, δημοκρατικό και κατανοητό από τους πολίτες μπορεί να γίνει μέσω της κατάρτισης ενός συντάγματος που είναι ένα μέσο διασφάλισης της δημοκρατίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο και σε ό,τι αφορά τις σχέσεις των κρατών και πολιτών με την ΕΕ (Ιωακειμίδης, 2000α: 64).

Η ΕΕ διαθέτει ήδη Συνταγματική νομική τάξη που συγκροτείται από τις Συνθήκες και τις αποφάσεις του ΔΕΚ και ορισμένες πτυχές της «δεν μπορούν να αλλάξουν ούτε με αναθεώρηση των Συνθηκών» (Τσινισιζέλης, 2001:123). Το ΔΕΚ άλλωστε, περιέγραψε τις ιδρυτικές Συνθήκες ως «Συνταγματική Χάρτα» παρά ως απλές διεθνείς συνθήκες και επομένως η ΕΕ είναι κάτι περισσότερο από «διεθνής οργανισμός» χωρίς να είναι βέβαια κράτος (Ιωακειμίδης, 2000α:36).

Σύμφωνα με τον Piriis, η ΕΕ διαθέτει ένα Συνταγματικό Χάρτη αλλά όχι ένα Σύνταγμα με την εθνοκρατική έννοια, διότι «η ΕΕ δεν κράτος, οι εξουσίες της πηγάζουν από τα κράτη-μέλη που τη συγκροτούν και όχι απευθείας από το λαό» (Τσινισιζέλης, 2001: 126-127). Η απουσία όμως ευρωπαϊκού δήμου ως νομιμοποιητικής βάσης του Συντάγματος είναι ανασταλτικός παράγοντας για τη θέσπιση και την εφαρμογή του (Ιωακειμίδης, 2000α:38). Ωστόσο, για τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού συνταγματικού δήμου ένα «Σύνταγμα», έστω με τη συμβολική σημασία της λέξης, θα μπορούσε να επιδράσει καταλυτικά, αρχικά δημιουργώντας μια ευρωπαϊκή κοινωνία πολιτών και μια ευρωπαϊκή δημόσια σφαίρα και τέλος τον ευρωπαϊκό λαό (Μανιτάκης, 2004:83).

Το «Ευρωπαϊκό Σύνταγμα»

Το «Ευρωπαϊκό Σύνταγμα» συγκροτεί ένα νέο κείμενο και μια νέα προοπτική για την ΕΕ και επιδιώκει τη θεσμική ανασυγκρότησή της. Το «Σύνταγμα» είναι ένα ενιαίο κείμενο το οποίο χωρίζεται σε τέσσερα μέρη και είναι δομημένο με συνοχή έχοντας τη μορφή ενός Συντάγματος. Το περιεχόμενο όμως του κειμένου είναι μια

ακόμη Συνθήκη για την ΕΕ η οποία περιέχει θεμελιώδεις διατάξεις συνταγματικού χαρακτήρα για τη λειτουργία της, αλλά δεν αντιστοιχεί στις ιδιαιτερότητες των εθνικών Συνταγμάτων ούτε πηγάζει από τη συντακτική εξουσία του λαού.

Η μετατροπή των Συνθηκών της Ένωσης σε ένα ενιαίο καταστατικό κείμενο με τη μορφή συντάγματος κέρδιζε όλο και μεγαλύτερη υποστήριξη μεταξύ των πολιτικών ηγετών της ΕΕ. Η Συνέλευση για το Μέλλον της Ευρώπης που συγκροτήθηκε μετά τη Σύνοδο Κορυφής του Λάκεν αναθεώρησε τη Συνθήκη Νίκαιας και κατάρτισε ένα νέο κείμενο το «Σχέδιο Ευρωπαϊκού Συντάγματος». Τα θέματα συζήτησης στη Συνέλευση ήταν η ακριβέστερη οριοθέτηση των αρμοδιοτήτων μεταξύ της ΕΕ και των κρατών-μελών, σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, το καθεστώς του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, η απλούστευση των Συνθηκών προκειμένου να γίνουν σαφέστερες και πιο κατανοητές χωρίς να αλλοιώνεται το νόημα τους και ο ρόλος των εθνικών κοινοβουλίων στην ΕΕ (Ιωακειμίδης, 2001:122).

Ο σημαντικότερος λόγος σύνταξης του ευρωπαϊκού «Συντάγματος» ήταν να προωθήσει τον εκδημοκρατισμό της Ένωσης. Συγκεκριμένα, στοχεύει να χρησιμοποιηθεί ως μέσο για την οριστική κατανομή των εξουσιών και των αρμοδιοτήτων ανάμεσα στην Ένωση, τα κράτη-μέλη και τις περιφέρειες, μετά από αίτημα της Γερμανίας και να χρησιμοποιηθεί ως μέσο για την ενίσχυση του δημοκρατικού χαρακτήρα της ΕΕ, αποτυπώνοντας τα δικαιώματα και τις αξίες που προσδιορίζουν την ταυτότητα της ΕΕ και απλοποιώντας τις διατάξεις ώστε να γίνονται κατανοητές από όλους τους πολίτες. Επίσης, η κατάρτιση ευρωπαϊκού Συντάγματος μπορεί να προωθήσει τον ομοσπονδιακό χαρακτήρα της ΕΕ γιατί πρόκειται για απαραίτητο στοιχείο της ομοσπονδίας και γι αυτό το λόγο βρήκε υποστήριξη μεταξύ πολλών Προέδρων και πρωθυπουργών κρατών-μελών της ΕΕ (Ιωακειμίδης, 2000:36-37). Ωστόσο, η υιοθέτηση Συντάγματος δεν αρκεί για τη μετάβαση σε μια ομοσπονδιακού τύπου διακυβέρνηση ούτε επιλύει όλα τα δημοκρατικά προβλήματα αυτόματα.

Τα εθνικά Συντάγματα και το «Ευρωπαϊκό Σύνταγμα»

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ενός εθνικού Συντάγματος, σε σχέση με τις άλλες μορφές του δικαίου πολιτισμού δεν συναντούνται στο «Ευρωπαϊκό Σύνταγμα». Στην ΕΕ η προστασία της δημοκρατίας επιτυγχάνεται πρώτα από τα εθνικά Συντάγματα τα οποία δεν αντικαθιστά το «Ευρωπαϊκό Σύνταγμα».

Μια ιδιαιτερότητα του «Ευρωπαϊκού Συντάγματος» είναι το περιεχόμενό του το οποίο ρυθμίζει κυρίως τις δημοκρατικές διαδικασίες. Η Συνθήκη για την ΕΕ και το «Ευρωπαϊκό Σύνταγμα» ορίζουν τις κοινές συνταγματικές αξίες των κρατών-μελών ως βάση στην οποία στηρίζεται η συνταγματικότητα της Ένωσης. Έννοιες και αξίες όπως η δημοκρατία, η ελευθερία, τα ανθρώπινα δικαιώματα, το κράτος δικαίου, η διαφάνεια, η ισότητα και η αλληλεγγύη μπορούν να μειώσουν το δημοκρατικό έλλειμμα στην ΕΕ με τη συνταγματοποίησή τους. Δεν μπορεί όμως να συγχέεται η εφαρμογή των αξιών στο εθνικό επίπεδο με την εφαρμογή τους σε επίπεδο ΕΕ (Τσάτσος, 2003α:10). Η αυτούσια μεταφορά του ευρωπαϊκού συνταγματικού πολιτισμού στην ΕΕ θα προκαλούσε κυρίως σύγχυση (Τσάτσος, 2003β:420).

Ο Χάρτης έρχεται να αντιμετωπίσει το έλλειμμα δημοκρατίας και κράτους δικαίου στην ΕΕ εξασφαλίζοντας τα δικαιώματα των Ευρωπαίων πολιτών. Για πρώτη φορά ο πολίτης της Ένωσης αποκτά θέση στην ΕΕ ισότιμη με αυτήν των κρατών-μελών και έρχεται στο κέντρο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και στη βάση του πολιτικού συστήματος.

Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων που αποτελεί το δεύτερο μέρος του Ευρωπαϊκού Συντάγματος αποτυπώνει τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών-μελών και επιδιώκει να συγκεντρώσει σε ένα ενιαίο κείμενο και να καθορίσει με απλό και συνεκτικό τρόπο όλα τα δικαιώματα που δεσμεύουν τα κοινοτικά όργανα και τα εθνικά όργανα προς τους ευρωπαίους πολίτες. Ο χάρτης μπορεί εφεξής να αποτελεί σημείο αναφοράς και ελέγχου της συμβατότητας προς αυτόν των κοινοτικών πράξεων αλλά επίσης θα συνιστά οδηγό για κάθε νομοθετική πρωτοβουλία και για την πορεία των πράξεων κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Παπαδημητρίου, 2002: 77-94).

Δεύτερη ιδιαιτερότητα του Συντάγματος, είναι να λειτουργεί ως παράγοντας σταθερότητας, να ρυθμίζει τα θεμελιώδη της πολιτείας και επομένως να μην υπόκειται σε συχνή αναθεώρηση. Η «παγιότητα» ενός Συντάγματος δεν μπορεί να αναζητηθεί στο «Ευρωπαϊκό Σύνταγμα» διότι η ΕΕ βρίσκεται σε φάση διαρκούς εξέλιξης και αναδιαμόρφωσης και ένα Σύνταγμα θα μπορούσε να προκαθορίσει την μελλοντική της πορεία με τρόπο αυθαίρετο μειώνοντάς της τη δυνατότητα αναθεωρητικής ευελιξίας, σύμφωνα με τις νέες ανάγκες.

Ένα Σύνταγμα έχει καθολική λειτουργία. Η δράση της συνταγματικής τάξης είναι ενιαία και δεν επιδέχεται από τμήματα της πολιτείας να απέχουν από ορισμένες δράσεις με ειδικές συμφωνίες, όπως είναι ο θεσμός της ενισχυμένης συνεργασίας

στην ΕΕ. Υπό ένα κοινό Σύνταγμα δε νοείται η στενότερη συνεργασία μεταξύ μερών της έννομης τάξης χωρίς τη συμμετοχή όλων, είτε δεν το επιθυμούν, είτε το επιθυμούν αλλά δεν μπορούν να συμβαδίζουν με τους υπόλοιπους (Τσάτσος, 2003α:9). Η προοπτική μιας Ευρώπης «πολλών ταχυτήτων» δεν υπόκειται στην συνταγματική λογική όπως έχει διαμορφωθεί ως σήμερα.

Η τέταρτη ιδιαιτερότητα του Συντάγματος συνδέεται με την εξειδικευμένη διαδικασία γένεσης και αναθεώρησής του που είναι αλληλένδετη με το δημοκρατικό περιεχόμενο του Συντάγματος και εξασφαλίζει τη νομιμοποίησή του (Τσάτσος, 2003α:10,13). Η διακυβερνητική και τεχνοκρατική μέθοδος αναθεώρησης των Συνθηκών της ΕΕ δεν έχει εφαρμοσθεί ποτέ σε εθνικό Σύνταγμα. Αντίθετα η συγκρότηση μιας συντακτικής Συνέλευσης που εκπροσωπεί τους λαούς και τα κράτη-μέλη παρέχει αυξημένο πολιτικό κύρος και νομιμοποιητική ισχύ για την αναθεωρημένη Συνθήκη, η οποία ακόμα και αν δεν επικυρωθεί, έχει κάποια συνταγματική ποιότητα.

Το «Ευρωπαϊκό Σύνταγμα» δεν τηρεί τα ιστορικά διαμορφωμένα χαρακτηριστικά ενός Συντάγματος. Από τυπική νομική άποψη είναι μια ακόμη «διεθνής συνθήκη» αλλά διαφέρει μορφολογικά από τις προηγούμενες Συνθήκες καθώς κωδικοποιεί σε μια ενιαία συνθήκη «αστικού χαρακτήρα» τις προηγούμενες Συνθήκες. Η νέα Συνθήκη είναι κάτι περισσότερο από Συνθήκη γιατί απλοποιεί και αποσαφηνίζει διατάξεις, βελτιώνει την κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ των κρατών και της ΕΕ ενοποιώντας σε ένα συνεκτικό λογικά σύνολο θεμελιώδεις ρυθμίσεις. Η νέα συνθήκη είναι «Θεμελιώδης Συνθήκη» και με αυτή την έννοια «Συνταγματική Συνθήκη». Ο όρος «Συνταγματική Συνθήκη» θεωρείται πιο ακριβής από τον όρο «Σύνταγμα» (Μανιτάκης, 2004: 83-84, Τσάτσος, 2003β:418-421).

Ο χαρακτήρας της «Συνταγματικής Συνθήκης»

Η Συνταγματική Συνθήκη εννοιολογικά και επιστημονικά δεν αποτελεί Σύνταγμα. Ο όρος Σύνταγμα με την τεράστια συμβολική δύναμή του μπορεί να χρησιμοποιηθεί μεταφορικά για λόγους πολιτικού και ιδεολογικού συμβολισμού. Η χρήση του όρου μπορεί να συμβάλει στη διαμόρφωση μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας καλλιεργώντας συλλογική πολιτική συνείδηση μεταξύ των Ευρωπαίων σύμφωνα με την προσέγγιση του συνταγματικού πατριωτισμού, τονίζοντας τις κοινές συνταγματικές αξίες των πολιτών της ΕΕ και ενισχύοντας τα αισθήματα ενότητας.

Το Σύνταγμα ιδεολογικά περικλείει την αναζήτηση ενός κοινού οράματος για την πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης και τη δημιουργία ενός χώρου δημοκρατίας, ευημερίας και δικαιοσύνης, ενός χώρου ειρήνης και ασφάλειας και τη συνειδητοποίηση του κοινού συμφέροντος των ευρωπαϊκών λαών για μια κοινή πορεία προς το μέλλον (Κουκιάδης, 2003:19).

Η ΕΕ όμως δεν είναι κράτος αλλά ένα υπό διαμόρφωση, ιδιόμορφο φαινόμενο. Ένα Σύνταγμα για την ΕΕ δεν θα μπορούσε να ταυτίζεται με τον τύπο των εθνικών Συνταγμάτων, δεν πηγάζει από έναν ευρωπαϊκό δήμο και δεν έχει σχέση με την κλασική μορφή συντακτικής εξουσίας και την έννοια της κυριαρχίας στα έθνη-κράτη, αλλά περιέχοντας όλους τους κανόνες τους σχετικούς με τη συγκρότηση και λειτουργία του οργανισμού μπορεί να συνιστά ένα «πρωτότυπο συνταγματικό φαινόμενο», το «Σύνταγμα της ΕΕ» (Βενιζέλος, 2003:29-36).

Σύμφωνα με την κανονιστική θεώρηση το Σύνταγμα είναι η ανώτατη βαθμίδα ενός ιεραρχικά διαμορφωμένου συμπλέγματος κανόνων δικαίου χωρίς προϋπόθεση πολιτειακού, πολιτικού και κοινωνικού περιεχομένου. Οι Συνθήκες της ΕΕ περιέχουν συνταγματικά στοιχεία οργανώνοντας τη λειτουργία μιας αυτόνομης έννομης τάξης και διαφέρουν από τις άλλες συνθήκες διεθνούς δικαίου (Μανιτάκης, 2004:87-92).

Αυτά τα συνταγματικά στοιχεία δεν επαρκούν για τη θέσπιση ενός Συντάγματος. Υπάρχει μεγάλη διαφορά αν ο όρος Σύνταγμα χρησιμοποιείται αποκλειστικά με συμβολικό τρόπο ή αν επιδιώκεται η υιοθέτηση ενός πολιτικού Συντάγματος. Στην πρώτη περίπτωση η χρήση του όρου μπορεί να λειτουργήσει ως ενοποιητικός παράγοντας αλλά παράλληλα να αναδείξει το μεγάλο δημοκρατικό έλλειμμα και την μη ύπαρξη νομιμοποίησης από έναν ευρωπαϊκό δήμο. Στη δεύτερη περίπτωση αναγνωρίζει ότι χρειάζεται ένα «Σύνταγμα για την ΕΕ».

Η «Συνταγματική Συνθήκη» είναι ένα «οικονομικό Σύνταγμα» αφού στηρίζεται σε μια Ευρώπη της Κοινής Αγοράς με περιορισμένη πολιτική ενοποίηση. Η ευρωπαϊκή οικονομική ολοκλήρωση είναι στο κέντρο της έννομης τάξης της ΕΕ και οι συνθήκες διαμορφώνουν την ευρωπαϊκή οικονομία χωρίς να επιτρέπουν την παρέμβαση του κράτους. Η ανάγκη πολιτικού ελέγχου της οικονομίας είναι πρωταρχική. Οι εξελίξεις στην οικονομία είναι που ωθούν και διαμορφώνουν την πολιτική ενοποίηση. Οι πολίτες της ΕΕ μπορεί να συναινούν με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, αλλά δεν συμμετέχουν σε αυτήν και δεν υπάρχουν τρόποι να επηρεάζουν άμεσα την πορεία της. Δεν υπάρχει οργανωμένη κοινωνία πολιτών αναφορικά με το οικονομικό Σύνταγμα.

Η συντακτική εξουσία στην ΕΕ

Η ΕΕ χρειάζεται ένα πολιτικό Σύνταγμα που «θα οργανώσει πολιτικά μια κοινωνία πολιτών και θα μορφοποιεί κανονικά μια συγκεκριμένη μορφή πολιτικής κυριαρχίας, μια συγκεκριμένη μορφή δημόσιας αυτοδύναμης εξουσίας» (Μανιτάκης, 2004:97). Αυτό που λείπει από την ΕΕ δεν είναι το Σύνταγμα, αλλά ο συνταγματισμός. Η Ευρώπη, σύμφωνα με τον J.Weiler χρειάζεται μια φιλοσοφία (ethos) και ένα σκοπό (telos) (Weiler, 1997), (Τσινισιζέλης, 2001:125). Επομένως αυτό που λείπει από την ΕΕ είναι η συντακτική εξουσία του λαού ή του Ευρωπαϊκού δήμου που είναι η κυρίαρχη εξουσία του συνταγματικά οργανωμένου κράτους. Το κύρος ενός ευρωπαϊκού Συντάγματος μπορεί να προέρχεται είτε από τη βούληση των λαών της Ευρώπης ως διακεκριμένες πολιτικές οντότητες, είτε από τη βούληση του ενιαίου ευρωπαϊκού δήμου, όπου ο Ευρωπαίος Πολίτης έχει νομική υπόσταση πέρα από αυτήν του εθνικού κράτους, είτε να προέρχεται από έναν συνδυασμό της θέλησης του δήμου και των εθνών (ό.π.:98-102).

Αν θέλουμε το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα να είναι κάτι περισσότερο από μια ακόμη Συνθήκη, η επικύρωση του Συντάγματος από τα εθνικά κοινοβούλια δεν παρέχει επαρκή νομιμοποίηση, διότι ακολουθεί τη λογική για τον τρόπο επικύρωσης μιας διεθνούς συνθήκης ενώ ως ένα βαθμό πρόκειται για εμπλουτισμό και αναθεώρηση των εθνικών Συνταγμάτων. Για την οικοδόμηση μιας συνταγματικής δημοκρατίας απαιτείται η επίκληση της συντακτικής εξουσίας του λαού.

Η άποψη της επικύρωσης μέσω ενός ενιαίου δημοψηφίσματος ή με δημοψηφίσματα σε όλα τα κράτη μέλη υπακούει στην έννοια της συντακτικής εξουσίας. Στην έρευνα του e-vote σχετικά με τον τρόπο επικύρωσης ενός Συντάγματος για την ΕΕ μόνο 4,7% προτιμούν να το επικυρώσουν οι εθνικές κυβερνήσεις και μόλις 9% να το επικυρώσει το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 63% προτείνει ένα κοινό δημοψήφισμα και 24% δημοψηφίσματα στα κράτη-μέλη. Στην αντίληψη των πολιτών της Ένωσης το Σύνταγμα είναι συνδεδεμένο με το δημοκρατικό του χαρακτήρα και νομιμοποιημένο από τη συντακτική εξουσία του λαού. Αποδεικνύεται ότι οι ευρωβουλευτές δεν έχουν ουσιαστικό δικαίωμα συντακτικής εξουσίας. Αλλά σε έρευνα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής τον 11/2004 το ενδιαφέρον των πολιτών να ψηφίσουν για την επικύρωση ή μη του Συντάγματος μεταξύ των κρατών-μελών που αποφάσισαν να διοργανώσουν δημοψηφίσματα ήταν πολύ περιορισμένο. Στο σύνολο των ευρωπαϊκών κρατών μόλις 42% δήλωσε ότι θα ψηφίσει αν και το ποσοστό ήταν ιδιαίτερα χαμηλό στην Ισπανία (36%) και στην

Πορτογαλία (20%), παρόμοιο με αυτό της Τσεχικής Δημοκρατίας (19%), όπου η ενοποίηση ελάχιστα έχει επέμβει στις ζωές των πολιτών της (Eurobarometer Special 214). Επίσης, η υποστήριξη για ένα Ευρωπαϊκό Σύνταγμα ήταν φθίνουσα, από 68% το φθινόπωρο του 2004 έπεσε στο 61% την άνοιξη του 2005 (Standard Eurobarometer 63).

Όμοια με τη χρήση της έννοιας Σύνταγμα έτσι και η Συνέλευση για το μέλλον της Ευρώπης συχνά παρομοιάζεται με Συντακτική Συνέλευση, μια παρομοίωση «άστοχη» και πολιτικά απαράδεκτη. Εφόσον η Συνέλευση, συνιστούσε μια Επιτροπή πολιτικών και ειδικών χωρίς αντιπροσωπευτική νομιμοποίηση δεν μπορεί να συγχέεται με την συντακτική εξουσία του λαού και με τις ιστορικές Συνταγματικές Συνελεύσεις (Μανιτάκης, 2004:103). Κάθε τέτοια προσπάθεια απλά τονίζει την αντιδημοκρατική φύση των αναθεωρητικών διαδικασιών μέσω διακυβερνητικών διασκέψεων. Η συναισθηματική φόρτιση των λέξεων δεν αρκεί για να αντικατασταθεί ο ρόλος του λαού ως πηγή νομιμοποίησης του Συντάγματος.

Στο επίπεδο της ΕΕ πάντως, αποδείχθηκε ότι «τα κράτη-μέλη εξακολουθούν να παραμένουν οι κύριοι των συνθηκών και οι κυβερνήσεις είναι οι αφέντες του ευρωπαϊκού Συντάγματος» (Τσάτσος, 2003β:408). Ούτε οι λαοί των κρατών της Ένωσης ούτε ο μη διαμορφωμένος ευρωπαϊκός δήμος εξέφρασαν την πρωτοβουλία συννομολόγησης ενός Συντάγματος που θα καλύπτει τα ελλείμματα, ούτε καθόρισαν την αρμόδια Συνέλευση.

Οι κυβερνήσεις των λαών των κρατών δεν έχουν την απαραίτητη νομιμοποίηση να κυρώσουν ως διεθνή Συνθήκη ένα Σύνταγμα. Πράττοντας κατ' αυτόν τον τρόπο όχι μόνο υπερβαίνουν τα όρια των αρμοδιοτήτων τους και τη βούληση των λαών τους αλλά μετατρέπουν το «Σύνταγμα για την Ευρώπη» σε «μέσο αντιδημοκρατικής νομιμοποίησης μιας ανεξέλεγκτης κοινοβουλευτικά διακυβερνητικής εξουσίας των κρατών». Οι αντιπρόσωποι των λαών δεν παρεμβαίνουν στη διαμόρφωση του περιεχομένου του Συντάγματος παρά μόνο στο τέλος κατά τη διαδικασία επικύρωσής του. Ωστόσο, ο τρόπος που η δημοκρατία λειτουργεί σε εθνικό επίπεδο προς όφελος της αποτελεσματικότητας με την υποταγή της νομοθετικής στην εκτελεστική εξουσία, δημιουργεί πολλές αμφιβολίες για τη νομιμοποίηση της επικυρωμένης Συνταγματικής Συνθήκης από το Κοινοβούλιο.

Στα κράτη-μέλη που προγραμματίστηκαν δημοψηφίσματα ο λαός επεμβαίνει επίσης μόνο στο τέλος και μη έχοντας δυνατότητα να αλλάξει το κείμενο του Συντάγματος. Οι ευρωπαϊκοί λαοί θα μπορούσαν να αποδείξουν ότι διατηρούν τη

συντακτική τους εξουσία παρεμβαίνοντας αποφασιστικά και απορρίπτοντας το ευρωπαϊκό Σύνταγμα, αμφισβητώντας την αρμοδιότητα της Συνέλευσης, αλλά τελικά διαφορετικοί παράγοντες επηρέασαν την απόρριψή του. Δεν είναι το περιεχόμενο της Συνταγματικής Συνθήκης που ενοχλεί τους Ευρωπαίους, το οποίο σε μεγάλο ποσοστό αγνοείται, αλλά η εντύπωση ότι η Συνέλευση προχώρησε πολύ και αυθαίρετα, περιφρονώντας τα εθνικά συντάγματα και την εθνική κυριαρχία, διατυπώνοντας ένα κείμενο που δεν πηγάζει από ένα αυθόρμητο αίτημα των λαών ή του δήμου και επιδιώκει να αποκαταστήσει την συντακτική εξουσία.

Μια άλλη διάσταση της συντακτικής εξουσίας είναι ότι «μπορεί να νοηθεί μόνον ως ενιαία και αδιαίρετη και άρα δεν είναι δυνατόν να προέλθει από την πολυμερή συμβατική βούληση των κρατών» (Μανιτάκης, 2004:111). Είναι δύσκολο να αναδειχθεί συντακτική εξουσία στην ΕΕ των πολλών λαών και κρατών. Ο ευρωπαϊκός δήμος όμως είναι ο φορέας της ευρωπαϊκής συντακτικής εξουσίας και το ευρωπαϊκό Σύνταγμα πρέπει να προέρχεται από αυτόν και να τον διαμορφώνει. Ο δήμος είναι το στοιχείο που συνδέει τη δημοκρατία με ένα κείμενο θεμελιωδών κανόνων που δικαιούται να ονομάζεται Σύνταγμα.

Επομένως, ένα Σύνταγμα που δεν πηγάζει από τη συντακτική εξουσία του δήμου δεν είναι δημοκρατικό και δεν μπορεί να σχηματίσει μια δημοκρατική πολιτική έννομη τάξη (Μανιτάκης, 2004:112-115). Για να διαμορφώσει το Σύνταγμα έναν συνταγματικό πατριωτισμό μεταξύ των Ευρωπαίων πολιτών και έναν ευρωπαϊκό δήμο είναι προϋπόθεση να οργανώνει θεσμικά μια πολιτική ενότητα. Επίσης, το Σύνταγμα είναι ένα ιστορικό επίτευγμα. Δεν μπορεί να καθοριστεί η μορφή της πολιτικής ενότητας μεταξύ των πολιτών, των λαών και των κρατών-μελών πρόωρα εφόσον η ενοποιητική διαδικασία δεν έχει ολοκληρωθεί και δεν έχει προβλέψιμη κατάληξη.

Η άρνηση του Ευρωπαϊκού Συντάγματος

Μετά την άρνηση του «Ευρωπαϊκού Συντάγματος» στα δημοψηφίσματα της Γαλλίας την 29η Μαΐου 2005 και της Ολλανδίας την 1η Ιουνίου 2005 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διεξήγαγε έρευνα για να αποτυπώσει τις αιτίες αυτής της εκλογικής συμπεριφοράς (Flash Eurobarometer 171, Flash Eurobarometer 172) πριν συνεχισθεί η διαδικασία επικύρωσης.

Η συμμετοχή και στις δύο χώρες ήταν υψηλή, στη Γαλλία έφτασε το 69,3% και στην Ολλανδία το 62,8%. Στη Γαλλία όμως ενώ η θέση του «ναι» όλο έχανε

μονάδες από το προηγούμενο έτος, το «όχι» απέσπασε το 54,7% των ψήφων. Οι Γάλλοι για πρώτη φορά σε δημοψήφισμα αντιτάχθηκαν στην πορεία της ενοποίησης, ενώ για τη Ολλανδία το αποτέλεσμα 61,6% «όχι» ήταν αναμενόμενο και το ποσοστό εκείνων που δήλωναν ότι μάλλον δεν θα επικύρωναν το ευρωπαϊκό Σύνταγμα ήταν μεγάλο.

Η συμμετοχή στο δημοψήφισμα ήταν μεγάλη, αλλά μεγάλα ποσοστά αποχής εμφανίζονται και στις δύο χώρες στις νεότερες ηλικίες, 18-24 και 24-39 ετών και μεταξύ εκείνων που δεν είχαν επαρκή πληροφόρηση για το ευρωπαϊκό Σύνταγμα. Οι νεότεροι πολίτες που είναι το μέλλον της Ευρώπης, δεν συμμετέχουν και εμφανίζεται μειωμένο το ενδιαφέρον τους για την πολιτική σε όλη την Ευρώπη. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει πολιτική παιδεία για την εγγύηση της κινητοποίησης των πολιτών και για τη δημοκρατία. Το κέντρο βάρους της σύγχρονης κοινωνίας έχει δοθεί στην παραγωγή και κατανάλωση και δεν υπάρχει χρόνος για πολιτική συμμετοχή. Επίσης, δεν υπάρχουν τα κίνητρα και κυριαρχεί η άποψη ότι η γνώμη των πολιτών δεν μετράει και η πολιτική δεν μπορεί να λύσει τα σοβαρά προβλήματα, την ανεργία, την ανισότητα, τη φτώχεια, την εγκληματικότητα. Ούτε τα πολιτικά συστήματα των κρατών-μελών ούτε η Ένωση μπορούν να απαντήσουν στις προκλήσεις των καιρών τους. Η συμμετοχή και συναντίληψη των πολιτών μπορεί να δώσει λύσεις αλλά η ψήφος είναι η ελάχιστη μορφή συμμετοχής και δεν αρκεί για να κινητοποιήσει τα άτομα.

Μεταξύ εκείνων που ψήφισαν στη Γαλλία είναι χαρακτηριστικό ότι 7% αποφάσισαν το πώς θα ψηφίσουν για το «Ευρωπαϊκό Σύνταγμα» μόλις την τελευταία ημέρα, και 14% μια εβδομάδα πριν. Φαίνεται ωστόσο ότι το 29% όσων ψήφισαν είχαν αποφασίσει ήδη τη στιγμή που ανακοινώθηκε το δημοψήφισμα ενώ το 49% το επηρέασε η ενημερωτική εκστρατεία. Εξάλλου 39% δηλώνει ότι οι συζητήσεις για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα έγιναν τη σωστή περίοδο και 37% πιστεύει ότι άρχισαν πολύ αργά.

Στη βασική ερώτηση γιατί ψηφίσατε «Ναι» στο δημοψήφισμα, 39% πιστεύει ότι έτσι θα συνεχιστεί η οικοδόμηση της ΕΕ και 16% απάντησε ότι είναι πάντα υπέρ της ευρωπαϊκής οικοδόμησης. Άρα το 55% πιστεύει ότι το Σύνταγμα είναι ένα μέσο για την περαιτέρω οικοδόμηση της ΕΕ.

Δεν υπάρχει όμως άλλο ισχυρό κίνητρο για την αποδοχή του Συντάγματος. Το 12% θεωρεί ότι έτσι θα ενισχυθεί ο ρόλος της Γαλλίας στην Ευρώπη και τον κόσμο και 11% ότι η ΕΕ θα ενισχυθεί απέναντι στις ΗΠΑ. Μόνο 8% ψηφίζουν γιατί το

Σύνταγμα θα σημάνει την αρχή της πολιτικής ένωσης της Ευρώπης και 6% θεωρώντας το παράγοντα ενδυνάμωσης του αισθήματος μιας κοινής συνείδησης. Οι λόγοι που οι Γάλλοι ψήφισαν «Ναι» είναι πολυάριθμοι αλλά αποδεικνύεται ότι δεν υπάρχει ένα σαφές κίνητρο, ένας συγκεκριμένος λόγος για την αποδοχή του Συντάγματος.

Αντίθετα, μεταξύ εκείνων που ψήφισαν «όχι», 31% καταψήφισε το Σύνταγμα γιατί προέβλεπε να επηρεάζει αρνητικά την απασχόληση στην Γαλλία, 26% για λόγους ανεργίας και οικονομικής δυσχέρειας, το 18% ψήφισε όχι για να αντιπαρατεθεί στην εθνική κυβέρνηση και τον Πρόεδρο. Σχετικά με τα αρνητικά του κειμένου του Συντάγματος, 19% θεωρεί ότι είναι πολύ φιλελεύθερο οικονομικά και 16% ότι δεν προωθεί την κοινωνική Ευρώπη, επίσης είναι πολύ μπερδεμένο για το 12% όσων το καταψήφισαν.

Το 47% μεταξύ εκείνων καταψήφισαν το Σύνταγμα αποφάσισε σύμφωνα με την οικονομική και κοινωνική κατάσταση στη Γαλλία πλήττοντας την κυβέρνηση, 20% αποφάσισε βάση του κειμένου του Συντάγματος και 17% βάση της γενικής του άποψης για την ΕΕ. Οι παραπάνω παράγοντες συνδέονται με θέματα εσωτερικής πολιτικής και με τα άλυτα εθνικά προβλήματα και δεν αποτελούν σαφή αντίθεση με το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα. Είναι εκφάνσεις της έλλειψης ενημέρωσης και μη ύπαρξης μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας. Τα εθνικά κόμματα χειρίζονται τα ευρωπαϊκά ζητήματα σαν να ήταν εθνικά.

Όσοι ψήφισαν «ναι» κατά 52% διαμόρφωσαν τη γνώμη τους βάση της δράσης της ΕΕ γενικά, 16% βάση του ίδιου του Συντάγματος και 11% βάση της εθνικής οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης. Πάντως μετά το δημοψήφισμα και με την απόρριψη του Συντάγματος, μόνο το 39% των ερωτώμενων δεν ήταν ικανοποιημένο με το αποτέλεσμα ενώ 54% δήλωνε ικανοποιημένο. Η πλειοψηφία πάντως εξακολουθεί να πιστεύει ότι ένα Ευρωπαϊκό Σύνταγμα είναι απαραίτητο για την εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Οικοδόμησης και ότι θα μπορούσε να ξαναπαρουσιασθεί για επικύρωση ένα κείμενο Συντάγματος με περιεχόμενο που θα είναι κοινωνικό και θα προστατεύει τα συμφέροντα της Γαλλίας.

Στη Γαλλία η ανεπαρκής ενημέρωση (66%) επηρέασε ίσως τη συμμετοχή. Το 52% δεν ήταν ενημερωμένο και δεν συμμετείχε, ενώ το 70% όσων συμμετείχαν δήλωσαν ότι είχαν ενημερωθεί επαρκώς. Στην Ολλανδία 51% απείχε γιατί δεν ήταν ικανοποιητικά ενημερωμένο ώστε να ψηφίσει. Αλλά γενικά οι συζητήσεις για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα ξεκίνησαν πολύ αργά (67%), πολύ μικρό ποσοστό θεωρεί ότι

άρχισαν νωρίς ή την σωστή χρονική περίοδο (7% και 13% αντίστοιχα). Οι αποφάσεις πάρθηκαν την ημέρα του δημοψηφίσματος κατά 11% ή μια εβδομάδα πριν κατά 14% κυρίως μεταξύ των νεότερων ηλικιών και εκείνων που δεν ήταν επαρκώς ενημερωμένοι. Κατά τη διάρκεια των δημόσιων συζητήσεων 41% έλαβε αποφάσεις, ενώ το 26% ήξερε από τη στιγμή που ανακοινώθηκε το δημοψήφισμα τι θα ψηφίσει και ήταν κυρίως άτομα με τις μεγαλύτερες ηλικίες.

Κατά του Ευρωπαϊκού Συντάγματος ψήφισαν κυρίως οι νέοι (18-24 ετών) και οι εργάτες. Οι λόγοι που ψήφισαν «όχι» είναι ποικιλόμορφοι. Οι σημαντικότεροι είναι η έλλειψη ενημέρωσης (32%), ο φόβος της απώλειας της εθνικής κυριαρχίας (19%), η επιβάρυνση της Ολλανδικής οικονομίας («η Ευρώπη είναι πολύ ακριβή» για το 13%) και η πιθανή απώλεια θέσεων εργασίας (7%). Το 8% είναι γενικά αντίθετο στην οικοδόμηση μιας ενωμένης Ευρώπης. Η οικονομική και κοινωνική κατάσταση στη χώρα επηρέασε ουσιαστικά το 21% των πολιτών αλλά η εθνική πολιτική είναι ο λόγος που το 28% καταψήφισε το Σύνταγμα.

Οι κύριοι λόγοι που οι πολίτες ψήφισαν υπέρ είναι η οικοδόμηση της Ευρώπης και η οικοδόμηση μιας κοινής ταυτότητας (13%). Το Σύνταγμα είναι ένα σύμβολο απαραίτητο για την πολιτική ένωση (10%) και για την ομαλή λειτουργία των θεσμών (12%). Επιπλέον, 13% πιστεύει ότι έτσι ενισχύεται η θέση της Ολλανδίας στην ΕΕ και ο ρόλος της ΕΕ έναντι των ΗΠΑ.

Το κίνητρο για την επικύρωση της Συνταγματικής Συνθήκης στην Ολλανδία είναι σαφές, είναι η ευρωπαϊκή οικοδόμηση αλλά 50% δεν θεωρεί την ύπαρξη Συντάγματος απαραίτητη προϋπόθεση για την ευρωπαϊκή οικοδόμηση και 45% προτείνει την εγκατάλειψη της Συνθήκης ακόμα και αν τα άλλα κράτη την επικυρώσουν, ενώ 27% θα ήθελε να οργανωθεί νέο δημοψήφισμα.

Εκείνοι που ψήφισαν «όχι» αιτιολόγησαν τη στάση τους με το γεγονός ότι είχαν περιορισμένη ενημέρωση. Έτσι προκύπτει πάλι το θέμα της ανάγκης διαμόρφωσης μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας, τονίζεται η απουσία κοινών ΜΜΕ και κοινής γνώμης για τα ευρωπαϊκά θέματα και μιας κοινής πολιτικής εκπαίδευσης. Είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την πολιτική ενοποίηση η συμμετοχή των πολιτών, αλλά απαιτείται πρώτα ενημέρωση που προάγει το ενδιαφέρον και την πολιτική συνείδηση. Η ενημέρωση γύρο από τα ευρωπαϊκά θέματα και η επικοινωνία μεταξύ των λαών των κρατών-μελών μπορεί να εγγυηθεί την αύξηση του ενδιαφέροντος, την αμοιβαία προσέγγιση και την καλλιέργεια του αισθήματος της συνύπαρξης και της ενότητας.

Κεφάλαιο 5: Η Πρόκληση της Ευρωπαϊκής Πολιτείας

Η δημοκρατική ποιότητα και η αποτελεσματικότητα της Συνταγματικής Συνθήκης

Ένα ενιαίο, ολοκληρωμένο, θεμελιώδες, κωδικοποιημένο νομοθετικό κείμενο, όπως είναι το Σύνταγμα προσφέρει σημαντικά «κειμενολογικά πλεονεκτήματα εσωτερικής οικονομίας και κανονιστικής πληρότητας» (Βενιζέλος, 2003:32). Τα κειμενολογικά πλεονεκτήματα δεν αντισταθμίζουν το γεγονός ότι πρόκειται για ένα Σύνταγμα που δεν πηγάζει από τη συντακτική εξουσία του λαού. Αυτή η δημοκρατική παράληψη βασίζεται στην ανάγκη για αποτελεσματικότητα που χαρακτηρίζει όλες τις Συνθήκες της ΕΕ, αν και η Συνταγματική Συνθήκη αποτελεί σαφή προσπάθεια υπέρβασης των ελλειμμάτων.

Στο Προοίμιο και στο Άρθρο I-1 αναφέρεται ότι οι πολίτες και τα κράτη-μέλη από κοινού θα οικοδομήσουν το κοινό τους μέλλον και ότι είναι οι φορείς νομιμοποίησης της ΕΕ. Τα κράτη-μέλη ήταν ως τότε οι μοναδικοί «κύριοι των Συνθηκών», όμως με την εφαρμογή της άμεσης ισχύος και με την υπεροχή του κοινοτικού δικαίου οι Ευρωπαίοι πολίτες επηρεάζονται άμεσα από την εξουσία της Ένωσης και επομένως πρέπει να έχουν ισότιμη θέση ως νομιμοποιητική βάση με τα κράτη. Η διττή νομιμοποίηση της ΕΕ ως Ένωση κρατών και Ένωση πολιτών δεν αποτελεί αντίφαση αλλά το βασικό «συστατικό στοιχείο» της ενωσιακής διαδικασίας (Τσάτσος, 2003β:410-411). Επίσης, η ενσωμάτωση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων στη Συνθήκη ενισχύει την ευρωπαϊκή δημοκρατία και τη θέση του πολίτη στην ΕΕ.

Είναι σημαντικό για την δημοκρατία στην ΕΕ ότι γίνεται γνωστό με τη Συνταγματική Συνθήκη πώς κατανέμονται οι αρμοδιότητες μεταξύ των κρατών-μελών και της Ένωσης και ότι καθορίζεται η σχέση των Εθνικών Κοινοβουλίων με το Ευρωπαϊκό και με την ΕΕ. Προβλέπεται η έγκαιρη ενημέρωσή τους και ενισχύεται η διακοινοβουλευτική συνεργασία. Τα Εθνικά Κοινοβούλια ελέγχουν την εφαρμογή της αρχής της επικουρικότητας. Ένα κυρίαρχο στοιχείο εκδημοκρατισμού είναι η επέκταση της διαδικασίας συναπόφασης ως συνήθη νομοθετική διαδικασία και ότι απαιτείται η σύμφωνη γνώμη του ΕΕ για διεθνείς συμφωνίες και για την κοινή εμπορική πολιτική. Ταυτόχρονα επεκτάθηκε η χρήση της ειδικής πλειοψηφίας στο Συμβούλιο, στη θέση της απλής πλειοψηφίας και καταργήθηκε η στάθμιση των ψήφων, με τη Συνταγματική Συνθήκη οι αποφάσεις λαμβάνονται από το 55% των

κρατών-μελών και το 62% του πληθυσμού, ενώ θεσπίζεται η «αναστέλλουσα μειοψηφία» των τεσσάρων κρατών-μελών (Παπαδημητρίου, 2003:13). Ωστόσο σύμφωνα με κρατοκεντρικές προσεγγίσεις, η διαδικασία συναπόφασης δεν οδηγεί σε αποτελεσματικές νομοθετικές πράξεις (Χρυσόχοου, 2003α:205).

Ο Τίτλος VI σχετικά με το Δημοκρατικό Βίο της Ένωσης εισάγει πολλές καινούριες διατάξεις που αντιπαρατίθενται στους λιγότερο δημοκρατικούς θεσμικούς διακανονισμούς οι οποίοι έρχονται σε αντίθεση με τις διατάξεις των εθνικών Συνταγμάτων. Το κύριο θέμα είναι ότι δεν υφίσταται η γενική αρχή της διάκρισης των εξουσιών ούτε σε αυτή τη Συνθήκη. Παραμένει το Συμβούλιο ως το κύριο νομοθετικό και πολιτικό όργανο της Ένωσης. Η ανάγκη εξισορρόπησης μεταξύ αποτελεσματικότητας και δημοκρατίας επιτυγχάνεται καθώς προωθείται ο εκδημοκρατισμός της Ένωσης και η δημιουργία μιας δημόσιας πολιτικής σφαίρας που θα οδηγήσει σε μια κοινή ευρωπαϊκή συνείδηση.

Στα Άρθρα I-44 και I-45 κατοχυρώνεται η αρχή της δημοκρατικής ισότητας για τους πολίτες και η αρχή της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας στην Ένωση ιδίως με την άμεση εκπροσώπηση στο ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Η βούληση των πολιτών της ΕΕ δεσμεύει την Ένωση και μπορεί να εκφράζεται από τα πολιτικά κόμματα σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Κάθε πολίτης έχει το δικαίωμα να συμμετέχει στο δημοκρατικό βίο της Ένωσης, και οι αποφάσεις λαμβάνονται όσο το δυνατόν πιο ανοιχτά και εγγύτερα στους πολίτες. Η έννοια του πολίτη άλλωστε είναι συνυφασμένη με τις δυνατότητες συμμετοχής στην διακυβέρνηση της πολιτείας του, διαφορετικά πρόκειται για ιδιώτη ακόμα και αν τα κανονιστικά κείμενα τον θεωρούν πολίτη.

Η διαφάνεια είναι βασικό στοιχείο σε μια δημοκρατία. Η αρχή της διαφάνειας είχε ήδη κατοχυρωθεί στη Συνθήκη Άμστερνταμ. Η Συνταγματική Συνθήκη επιδιώκει να λύσει μερικά σοβαρά ζητήματα αδιαφάνειας με πρωταρχική την κατάργηση των τριών πυλώνων και την αναγνώριση στην Ένωση νομικής προσωπικότητας.

Το Άρθρο I-49 ορίζει ότι οι εργασίες των οργάνων πρέπει να διεξάγονται όσο το δυνατόν πιο ανοιχτά και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο των Υπουργών συνεδριάζουν δημόσια κατά τη νομοπαρασκευαστική διαδικασία. Για το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο δεν προβλέπονται δημόσιες συνεδριάσεις γιατί η διαφάνεια μπορεί σε πολλές περιπτώσεις να επηρεάζει αρνητικά την αποτελεσματικότητα και τη διάθεση των εθνικών κυβερνήσεων να κάνουν παραχωρήσεις. Παράλληλα, η διαφάνεια μπορεί να εμποδίσει το φαινόμενο οι εθνικές κυβερνήσεις να επιβαρύνουν την ΕΕ για τα δικά τους λάθη.

Οι πολίτες της Ένωσης και τα φυσικά και νομικά πρόσωπα που κατοικούν ή έχουν την έδρα τους σε κράτος-μέλος έχουν δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα των Οργάνων, Οργανισμών και φορέων της Ένωσης, υπό όρους και περιορισμούς για λόγους δημοσίου ή ιδιωτικού συμφέροντος. Ο θεσμός του Ευρωπαϊκού Διαμεσολαβητής φυσικά περιλαμβάνεται στον Τίτλο VI καθώς αποτελεί μέσο προστασίας των Ευρωπαίων πολιτών ενάντια σε πιθανή κατάχρηση εξουσίας από τα όργανα της Ένωσης και ένα μέσο που προάγει τη διαφάνεια και την εμπιστοσύνη προς την ΕΕ.

Η διαφάνεια ενισχύεται με τη σαφή διάκριση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου από το Συμβούλιο Υπουργών και φυσικά με την απλοποίηση των νομικών πράξεων της Ένωσης και την απλή ξεκάθαρη και κατανοητή γλώσσα του κειμένου της Συνταγματικής Συνθήκης (Παπαδημητρίου, 2003:18).

Η δυνατότητα κατανόησης του τρόπου λειτουργίας της Ένωσης και των διαδικασιών λήψης αποφάσεων είναι θέμα εξίσου σημαντικό με τη δυνατότητα παρακολούθησης των διαδικασιών. Η κατανόηση είναι αιτία συμμετοχής. Η ενημέρωση μπορεί να μειώσει τις αμφιβολίες ή να δώσει ώθηση για συμμετοχή σε τομείς που κινδυνεύουν. Όταν οι θεσμοί είναι διαφανείς, κατανοητοί και νομιμοποιημένοι, οι Ευρωπαίοι πολίτες θα εμπιστεύονται την ΕΕ και τα άλλα κράτη-μέλη να χρησιμοποιούν μέρος της εθνικής τους κυριαρχίας. Όσο η Ένωση είναι άγνωστη και απρόσιτη δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή και αν επιθυμεί να υπερβεί τα όρια ενός διεθνούς οργανισμού θα πρέπει να στραφεί προς τους πολίτες της.

Στη Συνταγματική Συνθήκη ορίζεται ότι αναγνωρίζεται ο ρόλος των κοινωνικών εταίρων και του διαλόγου μεταξύ τους (Άρθρο I-47) για το δημοκρατικό βίο της Ένωσης και ότι η Ένωση σέβεται και δεν θίγει το καθεστώς των εκκλησιών και των θρησκευτικών ενώσεων και κοινοτήτων καθώς και των Φιλοσοφικών και Μη Ομολογιακών οργανώσεων και διατηρεί ανοικτό, διαφανή και τακτικό διάλογο μαζί τους αναγνωρίζοντας την ιδιαίτερη ταυτότητα και συμβολή τους (Άρθρο I-51). Δεδομένου ότι οι Εκκλησίες αποτελούν έως σήμερα ισχυρές δημόσιες σφαίρες στα κράτη-μέλη και διατηρούν σχέσεις με την εθνική πολιτική δεν θα μπορούσαν να παραληφθούν από τη Συνταγματική Συνθήκη. Αυτό το Άρθρο απαντά στη δέσμευση για σεβασμό της εθνικής ταυτότητας και της ποικιλομορφίας, και ορίζοντας ότι «αναγνωρίζεται η συμβολή τους» κάνει λόγο για μια ιδιαίτερη ταυτότητα μεταξύ των λαών της Ευρώπης. Σαφώς δεν επιδιώκεται καμία ενοποίηση σε αυτόν τον τομέα που είναι απόλυτα ψυχολογικός και δεν έχει πολιτικό ενδιαφέρον αν και οι ίδιες οι

εκκλησίες συμμετέχουν ήδη στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής πολιτικής, αλλά μπορεί να διαμορφωθεί στη βάση της επικοινωνίας και της συνεργασίας μια ευρωπαϊκή δημόσια σφαίρα (Robbers, 2003:207-208).

Στο Άρθρο I-46 θεμελιώνεται για πρώτη φορά η αρχή της συμμετοχικής δημοκρατίας, καθιερώνοντας τη συμμετοχή των πολιτών στην Ευρωπαϊκή δημοκρατία. Τα όργανα της Ένωσης δίνουν στους πολίτες και τις ενώσεις τη δυνατότητα να ανταλλάσσουν δημόσια τις γνώμες τους για τα θέματα της Ένωσης και διατηρούν ανοιχτό διαφανή και τακτικό διάλογο μαζί τους. Επίσης κατοχυρώνεται ο θεσμός της λαϊκής πρωτοβουλίας για την υιοθέτηση νομικών πράξεων σχετικά με την εφαρμογή του Συντάγματος αν το ζητήσει ένα τουλάχιστον εκατομμύριο πολίτες της Ένωσης από σημαντικό αριθμό κρατών-μελών (Παπαδημητρίου, 2003:11-22).

Η θεωρία της συμμετοχικής δημοκρατίας

Η θεωρία της συμμετοχικής δημοκρατίας απευθύνεται σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο αριθμό εκλογέων, οι οποίοι είναι ενημερωμένοι, ενδιαφέρονται και συμμετέχουν συστηματικά στη διαμόρφωση πολιτικής βούλησης και στη λήψη αποφάσεων. Αυτό το αίτημα στηρίζεται στην ιδέα της εκτεταμένης πολιτικής και κοινωνικής συμμετοχής όλων των πολιτών διότι όλοι θεωρούνται το ίδιο άξιοι να απολαμβάνουν την ισότητα στη συμμετοχή και ενισχύεται από την αντίληψη ότι τα δικαιώματα πολιτικής συμμετοχής πρέπει να συμπληρωθούν παρόμοια με τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα (Schmidt, 2004:281).

Η συμμετοχική δημοκρατία θεωρείται ότι μπορεί να οδηγήσει σε μια πιο αντικειμενική διεύθυνση των πολιτικών υποθέσεων δεδομένου ότι οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε μεγάλο βαθμό επηρεάζουν τις εκροές πολιτικής καθώς και ότι «η αντιπροσώπευση καταστρέφει τη συμμετοχή και καταστρέφει τις βάσεις της δημοκρατίας» (ό.π.:282). Αυτό που προσφέρεται σε μια δημοκρατία συμμετοχής σύμφωνα με τον Dahl είναι ότι «αποτελεί αντίβαρο στην έλλειψη δημοκρατικότητας η οποία προκαλείται από την αυξανόμενη διεθνοποίηση και παγκοσμιοποίηση της πολιτικής και της οικονομίας» (ό.π.:283).

Για χάρη της αποτελεσματικότητας η ΕΕ παρεμβαίνει σε εθνικούς τομείς πολιτικής και τους διαχειρίζεται με τη διακυβερνητική μέθοδο απομακρύνοντάς τους από τους πολίτες και φθείροντας τη δημοκρατία. Η «διεύρυνση και εμβάθυνση της δημοκρατικής διαδικασίας» μέσω της συμμετοχής μπορεί να εγγυηθεί τη δημοκρατία

(ό.π.:285). Οι ευκαιρίες ανταλλαγής απόψεων και συμμετοχής στη συλλογική λήψη αποφάσεων μπορούν να εξισορροπήσουν το θεσμικό δημοκρατικό έλλειμμα. Η θεσμοθέτηση αυτών των ευκαιριών σύμφωνα με τον Feindt (ό.π.:293) μπορεί να καταλήξει σε μόνιμες και οργανωμένες μορφές άμεσης δημοκρατίας που εγγυώνται τη συμμετοχή με ιδανικότερους όρους από αυτούς που οι επικριτές της προβλέπουν, όπως είναι ο δεσποτισμός, η έλλειψη πληροφόρησης και επικοινωνίας λόγω οικονομικής δυσχέρειας, η αδυναμία του απλού πολίτη να διαθέσει τον απαραίτητο χρόνο για να συμμετέχει.

Η συμμετοχή εξάλλου συνδέεται με τον πολίτη ως ενεργό πρόσωπο. Οι πολίτες οφείλουν να συμμετέχουν και έτσι νομιμοποιούν την πολιτική εξουσία αλλά μέσω της συμμετοχής οργανώνονται, επικοινωνούν, αναδιαμορφώνουν το σώμα τους και επαναπροσδιορίζουν τη θέση τους. Μέσω της συμμετοχής ο πολίτης αποκτά την ιδιότητά του, διαμορφώνει κοινότητες, διαμορφώνει μια συλλογική βούληση και αποκτά την πεποίθηση ότι οι αποφάσεις είναι νόμιμες και αποδεκτές ως εξαγόμενες από μια κοινότητα επικοινωνίας που λαμβάνει αποφάσεις λογικές και που έχει τη θέληση να πάρει συναινετικές αποφάσεις που στοχεύουν στην κοινή ευημερία (ό.π.:285-287).

Στο επίπεδο της ΕΕ τα όργανα της Ένωσης πρέπει να δώσουν τις ευκαιρίες και το έναυσμα για συμμετοχή και συστηματική επικοινωνία. Συμπληρωματικά πρέπει να θεσπισθούν θεσμικές διευκολύνσεις που θα διαφυλάττουν την ισότιμη συμμετοχή. Οι προϋποθέσεις για την εφαρμογή της συμμετοχικής δημοκρατίας και οι απαιτήσεις στις οποίες οι πολίτες πρέπει να απαντήσουν δεν είναι λίγες. Αυτή η πρόκληση είναι δύσκολο να ζωντανέψει όσο οι πολίτες της ΕΕ αδιαφορούν και συναινούν συγκαταβατικά με όσα αποφασίζουν οι κυβερνήσεις τους.

Η συμμετοχική δημοκρατία είναι παράγοντας διαμόρφωσης ενός ευρωπαϊκού δήμου αλλά για την αποτελεσματική λειτουργία της απαιτείται να προϋπάρχουν κάποια κοινά συναισθήματα ώστε να λειτουργεί σε διεθνικό επίπεδο. Ακόμα και αν τα κοινά αισθήματα υπάρχουν πρέπει ένας ισχυρός παράγοντας να κινητοποιήσει τους πολίτες σε συλλογική δράση. Αποδεικνύεται ιστορικά ότι η συμμετοχή ευρείας κλίμακας μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά και θεαματικά, όπως ήταν οι φοιτητικές διαμαρτυρίες του 1960 και 1970, τα κινήματα του 1980 καθώς και οι αντιπολεμικές διαμαρτυρίες του 2003 που εξέφραζαν μια σαφή κοινή στάση των Ευρωπαίων ικανή να διεκδικήσει την προσοχή των εθνικών ή της ευρωπαϊκής κυβέρνησης. Οι Verba, Schlozman και Brady διαπίστωσαν στην έρευνά τους για τη

συμμετοχή στις ΗΠΑ ότι «οι φωνές των πολιτών στην πολιτική πρέπει να είναι ξεκάθαρες, ώστε να εκφράζουν τι θέλουν και τι χρειάζονται οι πολίτες, δυνατές ώστε η πολιτική να τις ακούει και ισότιμες ώστε να επιτυγχάνεται το ιδανικό της ίσης απόκρισης». Αποδεικνύεται όμως ότι «οι φωνές των πολιτών στην πολιτική είναι συχνά δυνατές, μερικές φορές ξεκάθαρες αλλά σπάνια ισότιμες» (ό.π.:296). Επομένως τα αιτήματα των πολιτών πολύ συχνά μπορεί να αγνοηθούν.

Πρότυπα Δημοκρατίας και μορφές πολιτειακής οργάνωσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η ΕΕ είναι σύνθετο πολιτικό μόρφωμα που έχει ξεπεράσει τα όρια ενός διεθνούς οργανισμού. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της έχουν διαμορφωθεί μέσα από μια ιδιότυπη πορεία πολιτικής ενοποίησης και συναντώνται σε πολλά υποδείγματα διακυβέρνησης χωρίς να ανήκουν αποκλειστικά σε ένα. Αυτός ο πολύπλοκος συνδυασμός τονίζει τον ιδιόμορφο χαρακτήρα της ΕΕ που δεν έχει λάβει μια τελική μορφή και κινείται μεταξύ ομοσπονδιακού κράτους και ημικυρίαρχων κρατών-μελών. Η τελική μορφή ωστόσο, μπορεί να είναι ένας νέος τύπος διακυβέρνησης που θα εμπεριέχει διαφορετικά στοιχεία υποδειγμάτων διακυβέρνησης σύμφωνα με τις ανάγκες της ΕΕ ώστε να υπάρχει εξισορρόπηση αποτελεσματικότητας και επαρκούς δημοκρατίας.

Η διαδικασία ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ήταν μια σειρά «πραγματιστικών διαπραγματεύσεων» που κατέληξαν σε συμφωνίες μεταξύ των εθνικών κυβερνήσεων βάση του εθνικού συμφέροντος, μια σειρά «ορθολογιστικών προσαρμογών στους περιορισμούς και τις ευκαιρίες που δημιουργούσε η εξέλιξη μιας αλληλεξαρτημένης παγκόσμιας οικονομίας, η σχετική ισχύς στη διεθνή κατανομή ισχύος του διεθνούς συστήματος και η δυνατότητα των διεθνών θεσμών να ενισχύσουν τη δεσμευτικότητα των διακρατικών υποχρεώσεων» (Moravcsik,1998:472). Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση δεν ήταν μια προκαθορισμένη κίνηση προς μια ομοσπονδιακή Ευρώπη σύμφωνα με την άποψη του J.Delors (ό.π.: 472). Η μοναδική θεσμική δομή της ΕΕ προέρχεται από τις εθνικές κυβερνήσεις και είναι αποδεκτή από αυτές όσο ενισχύει την αυτονομία στη διαχείριση των εσωτερικών ζητημάτων ώστε να επιτύχουν στόχους που δεν θα πετύχαιναν υπό άλλες συνθήκες. Ακόμα σήμερα τα κράτη-μέλη προστατεύουν τα εθνικά συμφέροντα και την εθνική κυριαρχία σε τομείς υψηλής πολιτικής μέσω σκληρών διαπραγματεύσεων όταν θίγονται ζωτικά εθνικά συμφέροντα.

Αλλά η ΕΕ έχει τη δική της αυτόνομη δυναμική και οι ανθρώπινες κοινωνίες χαράζουν επίσης μια αυτόνομη πορεία, άρα δεν μπορεί να προβλεφθεί η καταληκτική

μορφή της Ένωσης ούτε ο τρόπος που θα αντιμετωπισθεί το πρόβλημα της δημοκρατικής διακυβέρνησης, το οποίο σε ένα μεγάλο βαθμό πηγάζει από μια ασταθή διαδικασία ολοκλήρωσης μεταξύ ενός διακρατικού οργανισμού και ενός ομοσπονδιακού συστήματος.

Η ΕΕ περιέχει μικρής έντασης στοιχεία δημοκρατικής διακυβέρνησης σύμφωνα με το Κοινοβουλευτικό Υπόδειγμα. Ο ρόλος του Κοινοβουλίου είναι καθοριστικής σημασίας σε αυτό το υπόδειγμα. Το κοινοβούλιο πρέπει να λειτουργεί σύμφωνα με την αρχή της αντιπροσώπευσης και της πλειοψηφίας, να ασκεί νομοθετική εξουσία και να αναδεικνύει και να νομιμοποιεί την εκτελεστική εξουσία να κυβερνά όσο λαμβάνει την εμπιστοσύνη της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας.

Η εφαρμογή του υποδείγματος στην ΕΕ αντιμετωπίζει πολλά εμπόδια αν και η θεσμοθέτηση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και η διαρκής επέκταση των αρμοδιοτήτων του είναι παράγοντες που αυτομάτως μετατρέπουν την ΕΕ από διεθνή οργανισμό σε μια μορφή πολιτείας και μάλιστα εντελώς πρωτότυπη. Τα κύρια εμπόδια είναι ότι στην ΕΕ δεν υφίσταται η διάκριση των εξουσιών μεταξύ νομοθετικών και εκτελεστικών οργάνων. Επίσης δεν υφίσταται διάκριση και ιεράρχηση των αρμοδιοτήτων μεταξύ των διαφορετικών επιπέδων διακυβέρνησης, στο εθνικό επίπεδο και σε διεθνικό επίπεδο.

Το ΕΚ συμμετέχει στη νομοπαραγωγική διαδικασία και έχει έναν ρόλο παρακολούθησης και έγκρισης του έργου της Επιτροπής, χωρίς όμως να έχει τον ρόλο ενός εθνικού κοινοβουλίου. Τα εθνικά κοινοβούλια μπορούν να καλύπτουν μερικώς αυτό το κενό συμμετέχοντας έμμεσα στη νομοθετική διαδικασία της ΕΕ κάνοντας χρήση των εξουσιών τους σε εθνικό επίπεδο προς τις εθνικές κυβερνήσεις. Ωστόσο το ΕΚ δεν νομοθετεί μόνο του. Αυτό συμβαίνει επειδή δεν θα μπορούσε να εφαρμοσθεί η πλειοψηφική αρχή στην ΕΕ των διαφορετικών λαών με τους διαφορετικούς πληθυσμούς. Η εφαρμογή της πλειοψηφικής αρχής είναι δυνατή εφόσον δεν υπάρχουν σοβαρές διαφωνίες στους τομείς πολιτικής μεταξύ κρατών. Επομένως είναι απαραίτητη η ύπαρξη ενός ενιαίου σώματος πολιτών με μια σχετική ομοιομορφία ώστε η μειοψηφία να μπορεί να συμπορεύεται με τις αποφάσεις της πλειοψηφίας. Εάν δεν υπάρχει ομοιομορφία θα πρέπει να υπάρχει μια ενότητα, το αίσθημα του «ανήκειν» ώστε οι διαφωνίες να μπορούν να παραμερισθούν χάρη ενός κοινού στόχου, μιας κοινής πορείας.

Στην ΕΕ των 25 κρατών-μελών αυτός ο στόχος φαίνεται μακρινός, οι Ευρωπαίοι πολίτες είναι διασπασμένοι σε επιμέρους δήμους και άγνωστοι μεταξύ

τους. Το κοινοβουλευτικό υπόδειγμα δεν μπορεί να καταλήξει σε μια ολοκληρωμένη πολιτεία εάν δεν απευθύνεται σε πολίτες που έχουν μια κοινή ταυτότητα η οποία μπορεί να συνυπάρχει και να αγκαλιάζει τις εθνικές ταυτότητες. Η υιοθέτηση του πάντως δεν θα σήμαινε τίποτα λιγότερο από ένα σώμα άμεσα εκλεγμένων αντιπροσώπων του ευρωπαϊκού δήμου που θα είχαν την αρμοδιότητα άσκησης της νομοθετικής εξουσίας και άμεσου ελέγχου της εκτελεστικής εξουσίας, φέρνοντας τους πολίτες πιο κοντά στην ΕΕ παραχωρώντας τους ουσιαστικά πολιτικά δικαιώματα που ασκούνται μόνο σε μια κυρίαρχη πολιτική οντότητα (Λάβδας και Χρυσόχοου, 2005: 145).

Τα πολιτικά δικαιώματα που περιέχει η ΕΕ στους πολίτες της στη σημερινή μορφή τους δεν έχουν τη βαρύτητα των ανάλογων δικαιωμάτων που περιέχει μια κυρίαρχη πολιτεία. Οι αρμοδιότητες του ΕΚ και η επέκταση των εξουσιών του στη διαδικασία λήψης αποφάσεων ειδικά με τη Συνταγματική Συνθήκη αυξάνει τις προοπτικές μιας Κοινοβουλευτικής Ευρώπης, εκτός όμως από τη δημιουργία ενός δήμου με κοινή συνείδηση πρέπει να υπάρχει και ένα ολοκληρωμένο κομματικό σύστημα που θα εγγυάται τη σταθερότητα και την αποτελεσματικότητα των λειτουργιών του Κοινοβουλίου (Hix και Lord, 1997:49-53,156-162). Η ΕΕ υποστηρίζει τη δημιουργία Ευρωπαϊκών Πολιτικών Κομμάτων αλλά είναι τόσο πρώιμο το στάδιο ανάπτυξης της Κοινής Ταυτότητας και της Ευρωπαϊκής Δημόσιας Σφαίρας που τα Ευρωπαϊκά Πολικά Κόμματα αδυνατούν να αποκτήσουν περιεχόμενο και να εκφράσουν ευρωπαϊκά συμφέροντα.

Τα οφέλη που μπορεί να προσφέρει το κοινοβουλευτικό υπόδειγμα στην ΕΕ είναι ανεκτίμητα υπό την προϋπόθεση ότι θα πρόκειται για αποτελεσματική και δίκαιη διακυβέρνηση. Οι πολίτες θα συνδεθούν με την Ένωση και τους θεσμούς της στενότερα παρά με οποιοδήποτε άλλο υπόδειγμα και περισσότεροι ενοποιητικοί παράγοντες θα συνδέουν το δήμο. Επιπλέον, οι πολίτες θα μπορούν να καθορίσουν τα όρια και τη μορφή της ενοποίησης σύμφωνα με τα ατομικά και όχι τα εθνικά κριτήρια δίνοντάς της σίγουρα μια διαφορετική ώθηση από αυτήν των εμπειρογνομόνων των πολιτικών ηγεσιών και των ελίτ.

Η ΣΕΕ μετέτρεψε τη θεσμική δομή των ευρωπαϊκών κοινοτήτων σε ένα λιγότερο διακυβερνητικό πλαίσιο δίνοντας χώρο στην ανάπτυξη ομοσπονδιακών και συναινετικών ιδιοτήτων τουλάχιστον στους τομείς πολιτικής όπου τα συμφέροντα ήταν κοινά για τα κράτη-μέλη. Η ΕΕ εξελίχθηκε σε ένα πολιτικό σύστημα που είχε την ικανότητα της αυτοδιακυβέρνησης, με δικούς της θεσμούς, αρχές, διαδικασίες και

αξίες, σε μια πολιτεία (Χρυσόχου, 2005: 63). Τα κράτη-μέλη πάντως εξασφάλισαν τη διατήρηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, δημιουργώντας μια πλουραλιστική πολιτεία χωρίς κοινή συνείδηση και χωρίς εμπιστοσύνη μεταξύ των μερών. Η εξισορρόπηση της ανάγκης για σεβασμό των διαφορετικών ταυτοτήτων των συστατικών πολιτειών και για λήψη δεσμευτικών αποφάσεων οδήγησε σε μια «συναινετική αντίληψη» της Ένωσης όπου «τα κράτη διατηρούν ένα βαθμό αυτονομίας χωρίς να εμποδίζουν την εσωτερική λειτουργία της Ένωσης για την παραγωγή κοινών πολιτικών» σε ένα πρώιμο στάδιο πολιτικής ενοποίησης (ό.π.:64).

Το συναινετικό υπόδειγμα μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε πολιτείες με σημαντικές διαιρετικές τομείς και απαντά στην ανάγκη για σταθερή διακυβέρνηση και για προστασία των μειονοτήτων. Τα τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά ενός συναινετικού συστήματος που εγγυάται σταθερότητα, κατά τον Lijphart, μπορούν να εντοπισθούν στο οικοδόμημα της ΕΕ, πρόκειται για τη μεγάλη συμμαχία, την τμηματική αυτονομία, την αναλογικότητα και το δικαίωμα αμοιβαίας αρνησικυρίας. «Η μεγάλη συμμαχία αποτελεί το θεσμικό πλαίσιο στο οποίο λαμβάνονται οι αποφάσεις από τις επιμέρους ηγετικές ομάδες» διπλωματικές μεθόδους χωρίς δημοκρατική επικύρωση και εξισορροπείται από την ύπαρξη του δικαιώματος αμοιβαίας αρνησικυρίας ώστε να υπάρχει ομόφωνη έγκριση των αποφάσεων από όλες τις ηγετικές ομάδες. Η αρχή της αναλογικότητας εξασφαλίζει την αντιπροσώπευση όλων των πολιτικών δυνάμεων ή κοινοτήτων σύμφωνα με το μέγεθος τους, όπως στην ΕΕ εφαρμόζεται ένας ιδιαίτερος τρόπος στάθμισης των ψήφων. Η τμηματική αυτονομία σημαίνει ότι κάθε ηγετική ομάδα, κάθε κυρίαρχο κράτος μπορεί να λαμβάνει αυτόνομα αποφάσεις για τα δικά του ζωτικά θέματα χωρίς την παρέμβαση των κοινών θεσμών (Χρυσόχου, 2003β:293, Τσινισιζέλης και Χρυσόχου, 1995:25-26).

Το συναινετικό υπόδειγμα διασφαλίζει ότι η πλειοψηφία δεν θα επιβληθεί στη μειοψηφία, ένας κίνδυνος που είναι περισσότερο εμφανής εφόσον δεν υπάρχει ένας ευρωπαϊκός δήμος. Η συμμετοχή όμως των πολιτών δεν είναι ένα από τα πρωταρχικά στοιχεία στο συναινετικό πρότυπο. Οι ηγετικές ομάδες είναι που λαμβάνουν τις αμοιβαίως αποδεκτές αποφάσεις χωρίς τη συμμετοχή των εθνικών δήμων. «Οι κυρίαρχες ηγετικές ομάδες αντιστέκονται στην ενίσχυση των οριζόντιων δεσμών μεταξύ των εθνικών δήμων, προτιμώντας να προωθούν κάθετες μορφές ενοποίησης ώστε να διατηρούν τον απόλυτο έλεγχο στα δικά τους υποσυστήματα και συνεπώς να αυξήσουν την εσωτερική πολιτική εξουσία τους» (Χρυσόχου, 2003β:294-295). Οι

εθνικές ηγετικές πολιτικές ομάδες καθορίζουν και ελέγχουν την πορεία της ενοποίησης και τα όρια των αποδεκτών συμπεριφορών.

Το συναινετικό υπόδειγμα στην ΕΕ «τείνει να ενισχύει παρά να αποδυναμώνει το εθνικό κράτος» (Χρυσόχοου, 2003α: 250) αποτρέποντας την άμεση παρέμβαση των πολιτών και την άσκηση πίεσης στους κεντρικούς θεσμούς. Οι πολιτικές ηγεσίες προκειμένου να επιτύχουν ομοφωνία δεν ακολουθούν πάντα και πιστά τη βούληση των πολιτών τους και η αδιαφανής διαδικασία λήψης αποφάσεων ενισχύει την πρακτική των συμμαχιών και των ανταλλαγών. Η επιδίωξη για ενίσχυση του εθνικού κύρους σε μια συναινετική ΕΕ μπορεί να οδηγήσει σε παρερμηνεία των πραγματικών συμφερόντων και της βούλησης των λαών. Η απουσία μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας συνεπάγεται την ελλιπή συμμετοχή των εθνικών παραγόντων σε ευρωπαϊκό επίπεδο και ανεπαρκή νομιμοποίηση. Η ΕΕ ως ένωση πολιτειών δεν μπορεί να εξελιχθεί σε μια ολοκληρωμένη πολιτεία χωρίς την εγγύηση της δημοκρατικής συμμετοχής.

Σύμφωνα με το συναινετικό υπόδειγμα η ΕΕ αποτελεί μια σύνθετη πολιτεία, της οποίας τα συστατικά μέρη διατηρούνται ως αυτόνομες μονάδες που συνεργάζονται με μια συναινετική μορφή ένωσης για να επιδιώξουν συγκεκριμένους λειτουργικούς στόχους χωρίς να θυσιάζεται η εθνική κυριαρχία και οι πολιτιστικές ιδιαιτερότητες τους και η δημοκρατία εφαρμόζεται στις επιμέρους μονάδες.

Στα πλαίσια του συναινετικού χαρακτήρα της ΕΕ «τα κράτη μεταβιβάζουν μέρος των κυριαρχικών τους δικαιωμάτων σε κοινούς θεσμούς και το συνδιαχειρίζονται με άλλα κράτη-μέλη μέσω συναινετικού τύπου διεργασιών» Τα κράτη-μέλη διατηρούν την αυτονομία τους αλλά παράλληλα υπάρχει μια «αλληλοσύνδεση» μια «ένωση» μεταξύ τους για τα θέματα που δέχονται να διαχειριστούν από κοινού με συναινετικές διαδικασίες. Η διαδικασία της συνδιάθεσης δίνει μια νέα ώθηση στην εξέλιξη του συστήματος αφού κατορθώνει να σχηματίσει μια ένωση αυτόνομων και κυρίαρχων κρατών. Η δημοκρατικότητα του συστήματος αντλείται από το εθνικό επίπεδο στο Ευρωπαϊκό, αλλά οι Ευρωπαίοι πολίτες το νομιμοποιούν μόνο έμμεσα (Χρυσόχοου, 2000:260-261). Η διαδικασία της συνδιάθεσης επομένως επικεντρώνεται στις εθνικές κυβερνήσεις και ηγεσίες και επιδιώκει τη λήψη κάποιων αποφάσεων για την επίτευξη κοινών στόχων χωρίς να διαμορφώνει κάποια επιπλέον ενότητα μεταξύ των μερών.

Η ΕΕ παράλληλα με το συναινετικό υπόδειγμα και την πρακτική της συνδιάθεσης προχωράει υιοθετώντας στοιχεία του συνομοσπονδιακού μοντέλου

διακυβέρνησης, όπου η ΕΕ είναι μια χαλαρή ένωση διαφορετικά οργανωμένων κρατών που διατηρούν την αυτονομία τους και την κυριαρχία τους. Η συνομοσπονδία βασίζεται συνήθως σε μια διεθνή συμφωνία με περιορισμένη χρονική εφαρμογή από την οποία τα μέλη είναι ελεύθερα να αποχωρήσουν. Κατά ένα βαθμό η ΕΕ είναι μια ένωση που στηρίζεται σε Διεθνείς Συνθήκες και όπου τα διακυβερνητικά στοιχεία τονίζονται. Αυτό το υπόδειγμα θεωρεί ότι η ευρωπαϊκή ενοποίηση κινείται με δημοκρατικές διαδικασίες από δημοκρατικά κράτη και δεν επιδιώκεται η δημιουργία μιας ευρωπαϊκής πολιτείας.

Ο Forsyth (Τσινισιζέλης, 2001:160) θεωρεί ότι η συνομοσπονδία δημιουργεί μια πολιτική δομή που στηρίζεται στα μέρη και όχι σε ένα κοινό κέντρο λήψης αποφάσεων ή σε θεσμούς με δυνατότητα επιβολής. Πρόκειται για ένα «συμβολιακό μόρφωμα που στηρίζεται σε κράτη και όχι για μια ενότητα που στηρίζεται σε ένα λαό ή ένα έθνος». Οι Συνομοσπονδίες «στρέφονται προς δύο κατευθύνσεις ταυτοχρόνως: αποτελούν θετική απάντηση σε κάποιας μορφή ένωση και αρνητική απάντηση στην πλήρη απώλεια της ανεξαρτησίας των μελών της» (ό.π.:161). Η μορφή της βρίσκεται μεταξύ «κανονικών διακρατικών σχέσεων και κανονικών ενδοκρατικών σχέσεων» (ό.π.:162). Τα μέρη που αποτελούν τη συνομοσπονδία διατηρούν το δικαίωμα στην εσωτερική τους αυτοδιοίκηση και οι αποφάσεις που λαμβάνονται δεν επηρεάζουν άμεσα την εθνική νομοθεσία και την εθνική συνταγματική τάξη (ό.π.:163). Τα κράτη-μέλη επομένως είναι οι «Κύριοι των Συνθηκών» που προκειμένου να επιτύχουν συγκεκριμένους στόχους συνδιαχειρίζονται συγκεκριμένες πολιτικές και οι ίδιες οι εθνικές κυβερνήσεις συνιστούν το πολιτικό κέντρο από τις οποίες πηγάζει η νομιμοποίηση της ΕΕ.

Η δημιουργία ενός ενιαίου δήμου δεν είναι αναγκαία στο συνομοσπονδιακό υπόδειγμα εφόσον η δημοκρατικότητα προέρχεται από το εσωτερικό των κρατών-μελών. Ωστόσο, οι τομείς πολιτικής που συνδιαχειρίζεται η ΕΕ σε πολλές περιπτώσεις ασκούν τη δική τους απρόβλεπτη δράση και η δημοκρατικότητα δεν μπορεί να εμποτιστεί σε όλες τις εκροές πολιτικής της ΕΕ. Η ΕΕ υπερβαίνει τους στόχους τα μέσα και τη διάρκεια μιας συνομοσπονδίας αν και ο Friedrich (ό.π.:164) αντιλαμβάνεται τη μονιμότητα των συνομοσπονδιών ως κάτι παραπάνω, ως μια δυναμική διαδικασία «ομοσπονδία εν τω γεννάσθαι».

Η θεωρία της Συναινετικής Συνομοσπονδίας παρουσιάζει την ΕΕ ως μια ιδιότυπη διαδικασία ώσμωσης μεταξύ ανεξάρτητων κρατών που δεν εμπεριέχει κανέναν κίνδυνο για την κυριαρχία των μερών και την ατομική ταυτότητα

(Τσινισιζέλης και Χρυσοχόου, 1995: 33-35) και οι αποφάσεις λαμβάνονται με βάση την αρχή της συναινετικότητας. Τα κράτη-μέλη συμμετέχουν στη διαμόρφωση μιας συναινετικής Πολιτείας χωρίς να θυσιάζουν τα ιδιαίτερα εθνικά χαρακτηριστικά τους. Η συναινετική ομοσπονδία εξηγεί πως μπορεί να λειτουργεί η δημοκρατία σε μια ένωση όπου δεν υπάρχουν κοινά σύμβολα και κοινή συνείδηση, πρόκειται για ένα είδος «ελεγχόμενου πλουραλισμού» όπου οι κατάλληλα διαμορφωμένοι θεσμοί και η επιθυμία των ηγετικών ομάδων οδηγεί στη συναινετική, φιλική διευθέτηση των διαφορών.

Η εξουσία συγκεντρώνεται στις εθνικές κυβερνήσεις που οφείλουν να επιλύσουν τα προβλήματα μεταξύ τους ενισχύοντας τον ρόλο τους παρόμοια με ένα σύστημα οριζοντίων συνεργαζομένων κρατών όπου ο δημοκρατικός έλεγχος των δήμων δεν φτάνει στα κέντρα λήψης των αποφάσεων ενώ δεν υπάρχουν οι προϋποθέσεις για τη δημιουργία και λειτουργία ενός ενιαίου δήμου. Επιπλέον, οι διακυβερνητικές διαπραγματεύσεις έχουν ως αποτέλεσμα την υποχώρηση των κοινοβουλευτικών ελέγχων (Χρυσοχόου, 2003α: 252-255). Όλα αυτά οδηγούν στη διαπίστωση ότι η πολιτική εξουσία όλο και λιγότερο ελέγχεται από το σύνολο των πολιτών, ενώ οι κυβερνήσεις, οι ομάδες συμφερόντων, οι υποεθνικοί σχηματισμοί δημιουργούν μια απομακρυσμένη δομή όπου αδιαφανείς διαδικασίες λήψης αποφάσεων καθορίζουν με την πρακτική της συνδιάθεσης τις πολιτικές αποφάσεις (Τσινισιζέλης, 2001:170).

Αντίθετα, το ομοσπονδιακό υπόδειγμα στοχεύει στην διαμόρφωση μιας ένωσης λαών και όχι κρατών. «Η διάχυση της πολιτικής εξουσίας στα μέρη μετριάξει τις τμηματικές αντιπαραθέσεις και προσφέρει δυνατότητες πολιτικής εκμάθησης ώστε να κοινωνικοποιούνται οι μειονότητες σε μια σύνθεση πολιτειακή συνείδηση». «Το ομοσπονδιακό σύστημα στοχεύει στη καθιέρωση ενός δημοκρατικού, συνεργατικού ήθους στις σχέσεις μεταξύ του κέντρου και των μερών» (Χρυσοχόου, 2003β:291-292). Οι ομοσπονδιστές πρότειναν το ομοσπονδιακό υπόδειγμα να εφαρμοστεί στην Ευρώπη ήδη μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο προκειμένου να εξασφαλισθεί η ειρήνη και η δημοκρατία και να αποδυναμωθούν τα εθνικά κράτη, τα οποία ήταν παράγοντες αποσταθεροποιητικοί στο διεθνές σύστημα.

Η ομοσπονδία είναι προϊόν ενός Συντάγματος και υπερέχει όλων των άλλων μηχανισμών από τους οποίους οι εθνικές και υποεθνικές κυβερνήσεις αντλούν τις εξουσίες τους. Οι εξουσίες των θεσμών της ομοσπονδίας είναι συνήθως αποκλειστικές και ικανές να εφαρμοσθούν από τα όργανά της. Τα μέλη της

ομοσπονδίας είναι ενωμένα με την ομοσπονδιακή κυβέρνηση μέσω μιας σχέσης συνεργασίας, η κυριαρχία εδράζεται σε ολόκληρη την ομοσπονδία (Τσινισιζέλης, 2001:159-160). Ο ομοσπονδισμός συμφιλιώνει το αίτημα για πολιτική ενοποίηση αφήνοντας στα μέρη τη δυνατότητα να διατηρήσουν τις ιδιομορφίες τους, πρόκειται για «ενότητα χωρίς ομοιομορφία και διαφορετικότητα χωρίς αναρχία» (Χρυσόχου, 2003α: 94). Η ομοσπονδιακή διακυβέρνηση επομένως μπορεί να εντοπισθεί σε συστήματα όπως η ΕΕ όπου το αίτημα για ενότητα και η αποδοχή κοινών στοιχείων και η επιθυμία διατήρησης τμηματικής αυτονομίας βρίσκονται σε μια σχέση ισορροπίας. Η διατήρηση ενός τέτοιου συστήματος προϋποθέτει την κατανόηση των διαφορετικών τάσεων και τη θεσμοθέτηση των δομών που θα διασφαλίζουν την ισορροπία μεταξύ αυτοδιοίκησης και συνδιάθεσης.

Στην ΕΕ όπου οι διαφορές και οι ανισότητες είναι έντονες μεταξύ των περιφερειών ο ομοσπονδισμός φαίνεται ένα ιδανικό υπόδειγμα για τη συμφιλίωση αντιφατικών συμφερόντων υπό τη λογική της «πολιτικής εκμάθησης». Σύμφωνα με τον Robinson (ό.π.:94) «ο ομοσπονδισμός βασίζεται στην ύπαρξη περιφερειακών διαφορών και αναγνωρίζει τις απαιτήσεις των συστατικών μερών για τη διατήρηση των ατομικών χαρακτηριστικών τους». Οι απαιτήσεις όμως των μερών μπορούν να είναι γνωστές μόνο σε ένα αντιπροσωπευτικό σύστημα.

Η ΕΕ περιέχει αρκετά στοιχεία του ομοσπονδισμού και πολλοί μελετητές θεωρούν ότι ο περαιτέρω εμπλουτισμός τους θα δώσει λύση στο ζήτημα του εκδημοκρατισμού του ευρωπαϊκού προτύπου διακυβέρνησης. Η ομοσπονδιακή πολιτεία στηρίζει την επιτυχία της στη δημοκρατική αντιπροσώπευση. Η αντιπροσώπευση μπορεί να γίνεται είτε για το σύνολο του δήμου είτε μεταξύ των επιμέρους δήμων εφόσον τα εθνικά κράτη εξακολουθούν να διατηρούν την ενότητα των εθνών τους. Ο «λαός» μιας ομοσπονδίας μπορεί να γίνει αντιληπτός «ως ενωμένος και ως διαιρεμένος» και αυτή η αντίφαση είναι η ουσία της ύπαρξης της ομοσπονδίας (Χρυσόχου, 2003α: 95-96). Ο ομοσπονδιακός δήμος πάντως είναι ένα ενιαίο σύνολο πολιτών είτε όταν τα συμφέροντα του είναι κοινά, είτε όταν είναι αντικρουόμενα. Οι θεσμοί της ομοσπονδίας πρέπει να προστατεύουν τα συμφέροντα του ομοσπονδιακού δήμου ως σύνολο και κάθε ομόσπονδος δήμος πρέπει να έχει τη δυνατότητα να είναι αυτόνομος. «Η διατομή ανάμεσα στο ομοσπονδισμό και τη δημοκρατία περνά μέσα από την ικανότητα της σύνθετης πολιτείας να αναδείξει μια κοινή κανονιστική δέσμευση αφενός για τη διατήρηση της ομοσπονδιακής συνοχής του όλου μέσω ενός είδους ομοσπονδιακής αφοσίωσης, αφετέρου για την προστασία

της πολιτικής αυτονομίας των υπομονάδων» (ό.π.:97). Η βάση του συστήματος διαμορφώνει τελικά τα χαρακτηριστικά και τις πολιτικές υπό το πρίσμα της αφοσίωσης των διαφορετικών μονάδων σε μια ενιαία και σταθερή θέση για το κοινό συμφέρον.

Το πρόβλημα του δημοκρατικού ελλείμματος αντιμετωπίζεται σε μια ομοσπονδιακή ΕΕ με τη θέσπιση ενός Κοινοβουλίου και μιας Κυβέρνησης που θα ασκούν πλήρη νομοθετική και εκτελεστική εξουσία. Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος πρέπει να έχει ήδη διαμορφωθεί ο ευρωπαϊκός δήμος που θα χαρακτηρίζεται από μια κοινή επιθυμία για την εξέλιξη της ΕΕ ώστε οι αποφάσεις των οργάνων της να εκφράζουν την κοινή βούληση. Επίσης, θα πρέπει οι εθνικές πολιτικές ηγεσίες να αποδεχθούν να εγκαταλείψουν το προνόμιο να νομοθετούν αυτόνομα.

Για την εξασφάλιση της ισότιμης εκπροσώπησης των μερών ως φορείς διαφορετικότητας προτείνεται η διπλή κατανομή αρμοδιοτήτων στους θεσμούς. Μπορούν λοιπόν να κατασκευασθούν δύο Κοινοβούλια, όπου το ένα θα αποτελείται από εκλεγμένους αντιπροσώπους του Δήμου και το άλλο θα εκφράζει τα κράτη-μέλη επειδή ο δήμος αποτελείται από πολίτες με διπλή ταυτότητα, που θεωρούνται πολίτες της ομοσπονδίας και των κρατών της. Ομοίως, η εκτελεστική εξουσία θα αποτελείται από την πολιτική ηγεσία των κρατών-μελών και ταυτόχρονα από τεχνοκράτες, ώστε να υπάρχει μια ισορροπία μεταξύ αποτελεσματικής και δημοκρατικής διακυβέρνησης, αυτονομίας και εξάρτησης.

Πρέπει επίσης να υπάρχει κάθετη ανακατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ της Ευρώπης των κρατών-μελών και των περιφερειών μέσω πλήρους διαχωρισμού των αρμοδιοτήτων τους που θα καταγραφεί σε ένα Σύνταγμα. Μια ομοσπονδία έχει αποκλειστικές αρμοδιότητες σε τομείς όπως η εξωτερική πολιτική και η άμυνα που για τα κράτη-μέλη σήμερα είναι τομείς υψηλής πολιτικής και δεν υπάρχει η διάθεση να ληφθούν αποφάσεις από κοινού με την κοινοτική μέθοδο. Αλλά μια ομοσπονδία πρέπει να έχει έναν ρόλο στο διεθνές σύστημα και τα μέσα και τη δυνατότητα να επιτυγχάνει τους στόχους της.

Τα κράτη-μέλη της ΕΕ έχουν σε πολλές περιπτώσεις διαφορετικά γεωπολιτικά συμφέροντα και διαφορετικές θέσεις στα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής και δεν διαφαίνεται κάποια ταύτιση στη στάση τους. Ωστόσο, η επέκταση της εφαρμογής της ενισχυμένης συνεργασίας για την ΚΕΠΠΑ μπορεί να αποτελεί την αρχή της ενοποίησης τουλάχιστον στα θέματα εξωτερικής πολιτικής ενώ η διαμόρφωση στρατιωτικών σωμάτων (η Επιτροπή Πολιτικής και Ασφάλειας, η

Στρατιωτική Επιτροπή και το Στρατιωτικό Επιτελείο) και η Ευρωπαϊκή Δύναμη Ταχείας Αντιμετώπισης κρίσεων είναι εξελίξεις που συμβάλλουν στην προοπτική διαμόρφωσης μιας Κοινής Ευρωπαϊκής Πολιτικής Ασφάλειας και Άμυνας (Chryssochou, Tsinisizelis, Stavridis & Ifantis, 2003:154-163).

Το συνταγματικό ομοσπονδιακό υπόδειγμα δέχεται κριτική κυρίως λόγω της μη ύπαρξης ενός Ευρωπαϊκού Δήμου. Εφόσον δεν διαμορφωθεί αυτό το ενιαίο σώμα και επομένως δεν υπάρχει ούτε η συντακτική εξουσία του δήμου δεν μπορεί να καθιερωθεί ένα Ευρωπαϊκό Σύνταγμα για ένα πολιτικό σύστημα που εξελίσσεται δεν έχει αποκτήσει την τελική του μορφή προκαθορίζοντας αυθαίρετα την πορεία της ενοποίησης. Φαίνεται πως είναι νωρίς για την μετάβαση σε ένα ομοσπονδιακό πολιτικό σύστημα της ΕΕ, ειδικά όσο η ενοποίηση βρίσκεται σε εξέλιξη και οι πολίτες δεν έχουν αναπτύξει το αίσθημα της συνύπαρξης.

Το ομοσπονδιακό υπόδειγμα προσκρούει στην περιορισμένη ικανότητα των δήμων να διαμορφώσουν έναν ενιαίο ευρωπαϊκό δήμο, να ορίσουν κοινούς στόχους και να συμβιώσουν σε μια πολιτεία με αμοιβαία κατανόηση και αναγνώριση. Η επίτευξη αυτού του στόχου δεν είναι απραγματοποίητη. Η ενότητα και η κοινή συνείδηση διαμορφώνεται ήδη μεταξύ των δήμων αλλά τα εθνικά κράτη και οι ηγεσίες αντιστέκονται στην απώλεια της κυριαρχίας τους και εμποδίζουν την υιοθέτηση μέτρων για τη διαμόρφωση ευρωπαϊκού δήμου υπερτονίζοντας τις διαφορές και διατηρώντας ένα κλίμα δυσπιστίας και επιφυλακτικότητας. Η ΕΕ παρουσιάζεται είτε ως απειλή για τις δράσεις ή την αναλγησία της από τις εθνικές κυβερνήσεις είτε χρησιμοποιείται ως χώρος ισχυροποίησης της θέσης μιας πολιτικής ηγεσίας στο εσωτερικό των κρατών ή στις διεθνείς σχέσεις αιτιολογώντας την καχυποψία των πολιτών. Αυτή η δυσχερής κατάσταση προκύπτει από την εκτεταμένη εφαρμογή του διακυβερνητισμού και της πολιτικής της συνδιάθεσης, από τις αδιαφανείς και μη ελεγχόμενες διαδικασίες και τη σύγχυση των ομοσπονδιακών και συνομοσπονδιακών χαρακτηριστικών στο σύστημα της ΕΕ (Τσινισιζέλης, 2001:111). Το ομοσπονδιακό υπόδειγμα μπορεί να προστατεύει τη δημοκρατία σεβόμενο τις εθνικές ιδιαιτερότητες και αποτρέποντας την «τυραννία». Δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μια πραγματική Ευρωπαϊκή Πολιτεία όπου οι πολίτες είναι η βάση της δημοκρατικότητας και της νομιμοποίησης του συστήματος και όπου ο δήμος διακατέχεται από αμοιβαία αισθήματα εμπιστοσύνης, κατανόησης και συνύπαρξης σε μια σύνθετη πολιτεία.

Η ΕΕ περιέχει στοιχεία του ρεπουμπλικανικού υποδείγματος διακυβέρνησης της πολιτείας καθώς στηρίζεται στη συνύπαρξη στοιχείων τεχνοκρατικού, αυταρχικού και δημοκρατικού χαρακτήρα. Η ρεπουμπλικανική προσέγγιση αντιλαμβάνεται την ελευθερία ως «μη-κυριαρχία» ώστε να προστατεύει τον πολίτη από τον θεσμικό καταναγκασμό και από όλες τις άλλες μορφές εξάρτησης, στην ΕΕ αλλά και στο εθνικό κράτος. Η μεικτού τύπου διακυβέρνηση και η πολυπολιτισμική, πλουραλιστική και συμμετοχική δυνατότητα που δίνει το ρεπουμπλικανικό υπόδειγμα συμβάλλει στην ανάδειξη νέων μορφών διαπραγμάτευσης, επικοινωνίας, αλληλοϋποστήριξης, δέσμευσης μεταξύ των πολιτών και των κρατών της ΕΕ και στη συνειδητοποίηση των εξουσιών της ΕΕ και του ρόλου της στην καθημερινή ζωή και συνύπαρξη των πολιτών (Λάβδας, 2004, Λάβδας και Χρυσόχου, 2005: 149-151).

Ωσμωση

Η θέση της ώσμωσης του W.Wessels αποτελεί μια θεωρητική κατασκευή μέσου βεληνεκούς σύμφωνα με την οποία «οι πολιτικοί θεσμοί της Ένωσης και των κρατών-μελών της έχουν εισέλθει σε μια ώσμωση των αρμοδιοτήτων τους και των εξουσιών τους με αυξανόμενη ένταση, προετοιμάζοντας, δημιουργώντας εφαρμόζοντας και ελέγχοντας δεσμευτικές αποφάσεις για δημόσιες πολιτικές χρησιμοποιώντας κρατική υφή μέσα» (Τσινισιζέλης, 2001:156). Η έννοια της ώσμωσης σημαίνει «τη συγχώνευση των δημόσιων μέσων πολιτικής των κρατών-μελών αλλά και την αδυναμία του μέσου πολίτη να αντιληφθεί την έδρα της ευθύνης για τη λήψη των αποφάσεων που είναι διάχυτη» (ό.π.:156).

Οι κεντρικοί θεσμοί έχουν έναν ιδιαίτερο ρόλο στο πολιτικό σύστημα της ΕΕ καθορίζοντας μέσω των διαδικασιών και της δυναμικής τους στις πολιτικές αποφάσεις σε εθνικό και ενωσιακό επίπεδο. Οι θέσεις των εθνικών φορέων πολιτικής αλλοιώνονται στο θεσμικό πλέγμα της ΕΕ, αλλοιώνοντας και τη δημοκρατική ποιότητα των αποφάσεων. Η αντιμετώπιση του προβλήματος με την ενδυνάμωση της διακυβερνητικής συνεργασίας δεν είναι αρκετά αποτελεσματική ενώ η δημιουργία ενός ομοσπονδιακού κράτους δεν ανήκει στο κοντινό μέλλον. Η θέση της ώσμωσης αποτελεί μια τρίτη εναλλακτική στρατηγική σύμφωνα με την οποία «τα κράτη μέλη προσπαθούν να πετύχουν αποτελεσματικότερες λύσεις πολιτικής παραμένοντας όμως Κύριοι των Συνθηκών και διατηρώντας ουσιαστικό πολιτικό και θεσμικό λόγο στο ενωσιακό γίγνεσθαι» (ό.π.:158).

Ενισχυμένη Συνεργασία

Η μορφή της Ευρωπαϊκής Πολιτείας επηρεάζεται από τα δημοκρατικά στοιχεία της ΕΕ αλλά και την πορεία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η ΕΕ των 25 κρατών-μελών αντιμετωπίζει πολλές δυσκολίες στην προώθηση της πολιτικής ενοποίησης. Η διεύρυνση του 1995 με την ένταξη των ουδέτερων κρατών Αυστρίας, Φινλανδίας και Σουηδίας επιβράδυνε την ένταση των ενοποιητικών δράσεων. Η διεύρυνση του 2004 με τις δέκα νέες χώρες μπορεί να μεταστρέψει οριστικά την διαδικασία ενοποίησης. Η αύξηση της ετερογένειας σε οικονομικό, πολιτισμικό, πολιτικό επίπεδο αποτελεί τροχοπέδη στις επιτυχίες της Ένωσης. Η αύξηση των πολιτικών παραγόντων αλλά και η ελλειμματική πολιτική και κοινωνική μάθηση των νέων μελών θα επιβραδύνει την πορεία της ενοποίησης. Η διεύρυνση ωστόσο πρέπει να συνδυάζεται με πολιτική εμβάθυνση.

Δυστυχώς η ενίσχυση της ετερογένειας δεν μπορεί να αφήσει ανεπηρέαστη την πορεία της ενοποίησης. Ήδη τα 15 κράτη-μέλη δεν κατάφεραν να συμπορεύονται. Τα 25 κράτη-μέλη δεν μπορούν να λάβουν ομόφωνα αποφάσεις για σημαντικά πολιτικά ζητήματα χωρίς να προκύψουν διαφωνίες και αντιθέσεις. Τα 25 κράτη-μέλη δεν μπορούν να διαμορφώσουν μια ομοσπονδιακή Ευρώπη. Με τη χρήση όμως της ενισχυμένης συνεργασίας μπορεί να συνεχισθεί η ενοποίηση. Ωστόσο δεν αποτελεί λύση στο πρόβλημα της ετερογένειας γιατί μπορεί να καταλήξει να διατηρεί και να εντείνει τις διαφορές και τις ανισότητες μεταξύ των κρατών-μελών.

Η Συνθήκη Άμστερνταμ θεσμοθέτησε το καθεστώς της ενισχυμένης συνεργασίας για τον πρώτο και τρίτο πυλώνα της ΕΕ ενώ η Συνθήκη Νίκαιας την επέκτεινε και στον δεύτερο. Η Συνταγματική Συνθήκη επίσης κατοχυρώνει την ενισχυμένη συνεργασία. Η χρήση του δικαιώματος ορισμένα κράτη να συμμετέχουν και άλλα όχι σε συγκεκριμένες ενοποιητικές διαδικασίες φαίνεται ότι είναι η μόνη διέξοδος για την προώθηση της ενοποίησης, έστω σε ένα μέρος των κρατών της Ένωσης. Δεν είναι δυνατό να συμμετέχουν όλα τα κράτη-μέλη σε όλες τις διαδικασίες ενοποίησης γιατί καμιά ουσιαστική πολιτική απόφαση δεν μπορεί να διαπραγματευτεί μεταξύ τόσων παικτών (Ιωακειμίδης, 2000:39, 67-70).

Μια διαφορετική αντιμετώπιση στο πρόβλημα της ετερογένειας είναι η στρατηγική της εμβάθυνσης της ενοποίησης με τη συμμετοχή μιας πρωτοβουλίας κρατών-μελών όπου ένας πυρήνας κρατών θα μπορεί να αποτελεί τον προωθητικό πυρήνα που όλα τα άλλα κράτη θα μπορούν να ακολουθήσουν και η προσέγγιση της

μεταβλητής γεωμετρίας σύμφωνα με την οποία τα κράτη θα σχηματίσουν διαφορετικά ενοποιητικά σχήματα στα οποία θα συμμετέχουν, αλλά αυτή η θέση εμπεριέχει τον κίνδυνο δημιουργίας αντίθετων σχημάτων στην ΕΕ (Ιωακειμίδης, 2001:134-136).

Η δυνατότητα πάντως εφαρμογής της ενισχυμένης συνεργασίας διασφαλίζει ότι η ευρωπαϊκή ενοποίηση θα συνεχισθεί αποτελεσματικά χωρίς να απαιτηθεί από τα κράτη να υιοθετήσουν πολιτικές για τις οποίες δεν αισθάνονται έτοιμα και παράλληλα θα συνεχισθεί η διεύρυνση της ΕΕ έτσι ώστε η Ευρώπη να μπορεί να ενοποιηθεί αντί να εξακολουθήσει να ζει διχασμένη. Υπό αυτές τις συνθήκες η εξέλιξη της Ευρωπαϊκής πολιτείας θα ανασταλεί αλλά δεν θα επιβαρυνθεί ποιοτικά. Ο σεβασμός της εθνικής ταυτότητας και των εθνικών επιλογών παραμένει το κυρίαρχο στοιχείο και εφόσον δημιουργηθεί ένας ενιαίος δήμος θα είναι ευκολότερο να ληφθούν αποφάσεις για το Μέλλον της Ευρώπης.

Συμπεράσματα

Η ΕΕ αντιμετωπίζει έντονο πρόβλημα δημοκρατίας, ελλειμματικής νομιμοποίησης και περιορισμένης αποδοχής. Έχοντας επεκτείνει τις αρμοδιότητές της και έχοντας αποκτήσει μια μορφή κυριαρχίας που επηρεάζει άμεσα τις ζωές των πολιτών της, δεν μπορεί να βασίζεται σε αδιαφανείς διακυβερνητικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων και να νομοθετεί χωρίς να υπόκειται στον έλεγχο του λαού.

Η αντιμετώπιση των προβλημάτων απαιτεί τη διαμόρφωση ενός σώματος πολιτών με κοινή συνείδηση και τη διασφάλιση της συμμετοχής του ευρωπαϊκού δήμου στη διακυβέρνηση της πολιτείας. Η πρόκληση για την ΕΕ είναι να ακολουθήσει την ενοποιητική της πορεία παράλληλα με την αναζήτηση μίας θεσμικής μορφής που θα ενθαρρύνει και θα επιτρέπει τη συμμετοχή των πολιτών. Το πολιτειακό υπόδειγμα που θα ακολουθήσει η ΕΕ για να εξελιχθεί σε πολιτεία θα πρέπει να στοχεύει στην όσο το δυνατό μεγαλύτερη διασύνδεση των πολιτών με τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Μια προοπτική για την ΕΕ είναι η ενσωμάτωση περισσότερων ομοσπονδιακών στοιχείων στη δομή της, υπό την προϋπόθεση ότι θα έχει ήδη διαμορφωθεί μια κοινή ευρωπαϊκή ταυτότητα, μια ευρωπαϊκή δημόσια σφαίρα και ένας πολιτικοποιημένος δήμος που είναι ο φορέας της δημοκρατίας.

Ο ευρωπαϊκός δήμος δεν έχει διαμορφωθεί ούτε υπάρχουν ενδείξεις ότι βρίσκεται υπό διαμόρφωση, υπάρχουν όμως ενδείξεις ότι αναδύεται μια κοινή πολιτική ταυτότητα και μια ευρωπαϊκή κοινωνία. Δεν υπάρχουν ενοποιητικοί θεσμοί μεταξύ των δημόσιων σφαιρών των κρατών και επομένως δεν εκφράζεται μια κοινή πολιτική βούληση και μια κοινή γνώμη. Οι ανθρώπινες κοινωνίες όμως είναι εξελισσόμενες και πράγματι έχει διαμορφωθεί μια ομοιογενοποίηση της κοινής γνώμης στα κράτη μέλη της Ένωσης και ειδικά σε αυτά των πρώτων διευρύνσεων. Οι κοινές αξίες της ΕΕ συμβάλλουν σημαντικά στην εκδήλωση αισθημάτων συνύπαρξης.

Το μέλλον της Ευρώπης εξαρτάται από τους πολίτες της. Η επιθυμία τους να συνυπάρξουν σε μια ειρηνική, αλληλέγγυα και ευημερούσα ήπειρο δεν αμφισβητείται. Η ΕΕ όμως και οι εθνικοί πολιτικοί ηγέτες ολοένα απομακρύνονται από τους πολίτες και αμφισβητούν την ικανότητα τους να συμμετέχουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Η μειωμένη συμμετοχή δεν ενισχύει την αποτελεσματικότητα, ενισχύει την εκδήλωση αδιαφορίας, απογοήτευσης και απόρριψης που μπορεί να καταλήξει σε εκφράσεις εχθρότητας και υπερτονισμού των αντιθέσεων μεταξύ των λαών των κρατών-μελών.

Βιβλιογραφία

- P. Allum, *State and Society in Western Europe*, Cambridge: Polity Press, 1995.
- S. Andersen and K. Eliassen, (edit.) *The European Union: How democratic is it?*, London: Sage, 1996.
- I. Αφεντούλη, (επιμ.) *Ποιά Ευρώπη θέλουμε;*, Αθήνα: Σιδέρης, 1997.
- T. Banchoff, *National identity and EU legitimacy in France and Germany*, στο T. Banchoff and M.P. Smith, *Legitimacy and the European Union. The contested polity*, (edit.) London: Routledge, 1999.
- T. Banchoff and M. P. Smith, *Legitimacy and the European Union. The contested polity*, (edit.) London: Routledge, 1999.
- T. Banchoff and M.P. Smith, *Conceptualizing legitimacy in a contested polity*, στο T. Banchoff and M.P. Smith, *Legitimacy and the European Union. The contested polity*, (edit.) London: Routledge, 1999.
- R. Bauböck «Citizenship and National Identities in the European Union», *Jean Monnet Center*: 1997.
- R. Bellamy, «The 'Right to have Rights': Citizenship Practice and the Political Constitution of the European Union», *One Europe or Several Programme*, Working Paper 25/ 2001.
- R. Bellamy and D. Castiglione, *Η Ευρώπη ως Δημοκρατία*, στο Κ. Α. Λάβδας και Δ. Ν. Χρυσόχου (επιμ.), *Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και Πολιτική Θεωρία: Η Πρόκληση του Ρεπουμπλικανισμού*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2004.
- R. Bellamy and D. Castiglione, «Normative Theory and the European Union: Legitimising the Euro-polity and its Regime» *Queen's Papers on Europeanization*, No 13, 2001.
- Ε. Βενιζέλος, *Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα ως πρόκληση για τη συνταγματική θεωρία*, στο Α. Μανιτάκης και Λ. Παπαδοπούλου (επιμ.), *Η Προοπτική ενός Συντάγματος για την Ευρώπη*, Αθήνα: Σάκκουλας, 2003.
- R. Bieber, E. Kopp, «The EC's democratic deficit», *Harvard International Review*; Winter 1993, Vol. 16 Issue 1, p18.
- A. Birch, *Concepts and theories of Modern Democracy*, London: Routledge, 2001.
- M. Burgess, *Federalism and the European Union, The building of Europe*, London: Routledge, 2000.
- L. Cederman, «Nationalism and Bounded Integration: What it would take to construct a European Demos» *Robert Shuman Centre for Advanced Studies*, RSC No. 34, 2000.

J. T. Checkel, «Building New Identities? Debating Fundamental Rights in European Institutions», *ARENA Working Papers* 12/00, University of Oslo.

R. Corbett, F. Jacobs, and M. Shackleton, *The European Parliament*. London: John Harper, 2000.

O. Costa, «The European Court of Justice and democratic control in the European Union», *Journal of European Public Policy* 10:5 October 2003: 740–761.

L. Cram, D. Dinan, N. Nugent, (edit.) *Developments in the European Union*, London: The Macmillan Press, 1999.

F. Decker, «Governance beyond the nation-state. Reflections on the democratic deficit of the European Union», *Journal of European Public Policy* 9:2 April 2002: 256–272.

J. Delors, *Η Ευρώπη ως πολιτική οντότητα*, στο Ι. Αφεντούλη, (επιμ.) *Ποιά Ευρώπη θέλουμε;*, Αθήνα: Σιδέρης, 1997.

Π. Ελευθεριάδης, *Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως Κοσμοπολιτική έννομη τάξη*, στο Α. Μανιτάκης και Λ. Παπαδοπούλου (επιμ.), *Η Προοπτική ενός Συντάγματος για την Ευρώπη*, Αθήνα: Σάκκουλας, 2003.

European Commission, *Europeans and languages*, Eurobarometer 63.4, September, 2005.

European Commission, *Public opinion in the European Union*, Standard Eurobarometer 63, July 2005.

European Commission, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands*, Flash Eurobarometer 172, June 2005.

European Commission, *The European Constitution: Post-referendum survey in France*, Flash Eurobarometer 171, June 2005.

European Commission, *The Future Constitutional Treaty*, Eurobarometer Special 214, January 2005.

European Commission, *The Euro – 3 Years Later*, Flash Eurobarometer 165, December 2004.

European Commission, *Euro Attitudes in the Euro Zone*, Flash Eurobarometer 139, 2002.

European Commission, *Perceptions of the European Union*, OPTEM S.A.R.L.: 2001.

European Commission, *Public opinion in the European Union*, Standard Eurobarometer 52, December 1999.

E-vote, *Conclusions During the Greek Presidency*, 2003. στο www.eu2003.gr

- J-M. Ferry, *Δέκα θέσεις για το ζήτημα του «ευρωπαϊκού κράτους»*, στο Α. Μανιτάκης και Λ. Παπαδοπούλου (επιμ.), *Η Προοπτική ενός Συντάγματος για την Ευρώπη*, Αθήνα: Σάκκουλας, 2003.
- A. Follesdal, *Third country nationals as European citizens: the case defended*, στο *Whose Europe? The turn towards Democracy*, Oxford: Blackwell Publishers, 2000.
- P. Gowan and P. Anderson (edit.), *The Question for Europe*, London: Verso, 1997.
- D. Grimm, *Does Europe Need a Constitution?* στο P. Gowan & P. Anderson (edit.), *The Question for Europe*, London: Verso, 1997.
- R. Grundmann, *The European public sphere and the deficit of democracy*, στο *Whose Europe? The turn towards Democracy*, Oxford: Blackwell Publishers, 2000.
- J. Habermas, *Reply to Grimm*, στο P. Gowan & P. Anderson (edit.), *The Question for Europe*, London: Verso, 1997.
- L. K. Hallstrom, «Support for a European Federalism? An Elite View», *European Integration*, Vol. 25, 2003, pp. 51–72.
- A. Heritier, *Policy-Making and Diversity in Europe: Escaping Deadlock*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- S. Hix, *The Political System of the European Union*, London: Macmillan, 1999.
- S. Hix, and C. Lord, *Political Parties in the European Union*, New York: St. Martin's Press, 1997.
- M. Horeth, «No way out for the beast? The unsolved legitimacy problem of European governance», *Journal of European Public Policy*, 6:2 June 1999.
- Κ. Θεολόγου, *Πολίτης και Κοινωνία στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2005.
- Π.Κ. Ιωακειμίδης, *Η Συνθήκη της Νίκαιας και το Μέλλον της Ευρώπης*, Αθήνα: Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών, Εκδόσεις Θεμέλιο, 2001.
- Π.Κ. Ιωακειμίδης, *Το Μέλλον της Ευρώπης: Η Προοπτική της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας και η Ελλάδα*, Αθήνα: Σιδέρης, 2000α.
- Π.Κ. Ιωακειμίδης, *Η Έκταση και τα Σύνορα του Ευρωπαϊκού Χώρου: Νέες Πραγματικότητες και Νέες Προκλήσεις*. στο Ανδρικοπούλου, Ε. & Καυκαλάς, Γ., *Ο Νέος Ευρωπαϊκός Χώρος: Η Διεύρυνση και η Γεωγραφία της Ευρωπαϊκής Ανάπτυξης*. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο, 2000β.

M. Jachtenfuchs, «Democracy and Governance in the European Union», *European Integration online Papers*, Vol. 1 N° 2, 1997.

D. Jary, *Citizenship and human rights – particular and universal worlds and the prospects for European Citizenship*, στο *Whose Europe? The turn towards Democracy*, Oxford: Blackwell Publishers, 2000.

A. Jiménez, J. Górnjak, A. Kosic, P. Kiss and M. Kandulla, «European and National Identities in EU's Old and New Member States: Ethnic, Civic, Instrumental and Symbolic Components», *European Integration online Papers*, Vol. 8, No 11, 2004.

Γ. Κόκκινος, *Αναζητώντας την Ευρώπη, Οι αντινομίες της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Κουλτούρας και η ιδέα της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης*, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2000.

Ξ.Ι. Κοντιάδης, *Η δημοκρατική αρχή ως οργανωτική βάση της ευρωπαϊκής ενωσιακής τάξης*, στο Α. Μανιτάκης και Λ. Παπαδοπούλου (επιμ.), *Η Προοπτική ενός Συντάγματος για την Ευρώπη*, Αθήνα: Σάκκουλας, 2003.

R. Koslowski, *EU Citizenship: implications for identity and legitimacy*, στο T. Banchoff and M.P. Smith, *Legitimacy and the European Union. The contested polity*, (edit.) London: Routledge, 1999.

Ι.Δ. Κουκιάδης, *Οι βασικοί προβληματισμοί της Συντακτικής Συνέλευσης*, στο Α. Μανιτάκης και Λ. Παπαδοπούλου (επιμ.), *Η Προοπτική ενός Συντάγματος για την Ευρώπη*, Αθήνα: Σάκκουλας, 2003.

Κ. Α. Λάβδας και Δ. Ν. Χρυσόχου, 'Το Μέλλον της Ευρωπαϊκής Δημοκρατίας: Ευρωπαϊκή Πολιτική και Πρότυπα Δημοκρατίας', *Πολιτική Επιστήμη*, 1, 2005.

Κ. Α. Λάβδας, *Πολιτική αρχιτεκτονική και συλλογικότητες στον φιλελεύθερο ρεπουμπλικανισμό: Κανονιστική θεωρία και πολιτική ανάλυση*, στο Κ. Α. Λάβδας και Δ. Ν. Χρυσόχου (επιμ.), *Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και Πολιτική Θεωρία: Η Πρόκληση του Ρεπουμπλικανισμού*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2004.

Κ. Α. Λάβδας και Δ. Ν. Χρυσόχου (επιμ.), *Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και Πολιτική Θεωρία: Η Πρόκληση του Ρεπουμπλικανισμού*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2004.

Κ. Α. Λάβδας και Δ. Ν. Χρυσόχου, *Η πρόκληση του ρεπουμπλικανισμού*, στο Κ. Α. Λάβδας και Δ. Ν. Χρυσόχου (επιμ.), *Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και Πολιτική Θεωρία: Η Πρόκληση του Ρεπουμπλικανισμού*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2004.

R. Ladrech, *Political parties and the problem of legitimacy in the European Union*, στο T. Banchoff and M.P. Smith, *Legitimacy and the European Union. The contested polity*, (edit.) London: Routledge, 1999.

B. Laffan, *Democracy and the European Union*, στο L. Cram, D. Dinan, N. Nugent, (edit.) *Developments in the European Union*, London: The Macmillan Press, 1999.

B. Laffan, «The European Union: A Distinctive Model of Internationalisation?», *European Integration online Papers*, Vol. 1, N° 18, 1997.

C. Lord, «Legitimacy, Democracy and the EU: when abstract questions become practical policy problems», *'One Europe or Several ?' Programme*, Working Paper 03/00, University of Leeds: 2000.

G. Majone, «Europe's 'Democratic Deficit': The Question of Standards», *European Law Journal*; Mar1998, Vol. 4 Issue 1, p5.

A. Μανιτάκης, *Το 'Σύνταγμα' της Ευρώπης Αντιμέτωπο με την Εθνική και Λαϊκή Κυριαρχία*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2004.

A. Μανιτάκης και Λ. Παπαδοπούλου (επιμ.), *Η Προοπτική ενός Συντάγματος για την Ευρώπη*, Αθήνα: Σάκκουλας, 2003.

Δ. Μαρκής, *Η Κατασκευή της Ευρώπης, Παραδοξίες της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, Αθήνα: Κριτική, 2000.

J. Markoff, *Our 'Common European Home'- But Who Owns the House*, στο *Whose Europe? The turn towards Democracy*, Oxford: Blackwell Publishers, 2000.

S. May, *Extending ethnolinguistic democracy in Europe: the case of Wales*, στο *Whose Europe? The turn towards Democracy*, Oxford: Blackwell Publishers, 2000.

Μ. Μενδρινού, «Εκλογικοί ανταγωνισμοί, Κομματικά συστήματα και ο θεσμός των Ευρωεκλογών», *Πολιτική Επιστήμη*, 1, 2005.

A. Moravcsik, *The Choice for Europe. Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*, New York: Cornell University Press, 1998.

N. Μούσης, *Εγχειρίδιο Ευρωπαϊκής Πολιτικής*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2000.

N. Nugent, *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Πρόλογος-Επιμέλεια Μ.Μενδρινού, Αθήνα: Σαββάλας, 2004.

M. Pantel, *Unity-in-diversity: cultural policy and EU legitimacy*, στο T. Banchoff and M.P. Smith, *Legitimacy and the European Union. The contested polity*, (edit.) London: Routledge, 1999.

Γ. Παπαδημητρίου, *Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα. Το σχέδιο της Ευρωπαϊκής Συνέλευσης*, (επιμέλεια-εισαγωγή), Αθήνα: Σαββάλας, 2003.

Γ. Παπαδημητρίου, *Η Συνταγματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2003.

C. M. Radaelli, «Policy Transfer in a European Union: Institutional Isomorphism as a source of Legitimacy», *Governance*, Jan2000, Vol. 13, Issue 1.

- G. Robbers, *Ο Ευρωπαϊκός Λαός ως φορέας της ευρωπαϊκής δημοκρατίας*, στο Α. Μανιτάκης και Λ. Παπαδοπούλου (επιμ.), *Η Προοπτική ενός Συντάγματος για την Ευρώπη*, Αθήνα: Σάκκουλας, 2003.
- H. Schmidt, *Η αυτοδυναμία τη Ευρώπης: προοπτικές για τον 21ο αιώνα*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2003.
- M.J. Schmidt, *Θεωρίες της Δημοκρατίας*, Αθήνα: Σαββάλας, 2004.
- P. C. Schmitter, «What is there to legitimize in the European Union... and how might this be accomplished?», *Jean Monnet Center*, Harvard Law School, 2001.
- P. Schmitter, «An excursus on Constitutionalisation», *Con Web Papers*, 3/2000.
- J. Shaw, «Sovereignty at the Boundaries of the Polity», *One Europe or Several Programme*, Working Paper 44/ 2002.
- D. Sidjanski, *Η αναζήτηση μιας πρωτότυπης Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίου*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2002.
- A. Smith, *National Identity and European Unity*, στο P. Gowan & P. Anderson (edit.), *The Question for Europe*, London: Verso, 1997.
- D. Smith, *Making Europe – Processes of Europe –formation since 1945* στο *Whose Europe? The turn towards Democracy*, Oxford: Blackwell Publishers, 2000.
- D. Smith and S. Wright, (edit.) *Whose Europe? The turn towards Democracy*, Oxford: Blackwell Publishers, 2000.
- M. P. Smith, *EU Legitimacy and the 'defensive' reaction to the single European market*, , στο T. Banchoff and M.P. Smith, *Legitimacy and the European Union. The contested polity*, (edit.) London: Routledge, 1999.
- Κ.Α. Στεφάνου, *Η Θεσμική μεταρρύθμιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Αθήνα: Παπαζήσης, 1996.
- Δ. Θ. Τσάτσος, *Το Αξιακό Σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Εισαγωγή στη Λειτουργία του*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2005.
- Δ. Θ. Τσάτσος, *Σκέψεις για το συνταγματικό πρόβλημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, στο Α. Μανιτάκης και Λ. Παπαδοπούλου (επιμ.), *Η Προοπτική ενός Συντάγματος για την Ευρώπη*, Αθήνα: Σάκκουλας, 2003α.
- Δ. Θ. Τσάτσος, *Η συμβολή στη σύγχρονη ευρωπαϊκή συνταγματική συζήτηση: θεμελιώδη προβλήματα που μορφοποιούν το μέλλον*, στο Α. Μανιτάκης και Λ. Παπαδοπούλου (επιμ.), *Η Προοπτική ενός Συντάγματος για την Ευρώπη*, Αθήνα: Σάκκουλας, 2003β.

Μ.Ι. Τσινιτσιζέλης, Δ.Ν. Χρυσοχόου, *Ευρωπαϊκή Ένωση και Δημοκρατία: Δομικές Συνθήκες και πολιτική Διαδικασία*, Αθήνα: Σιδέρης, 1995.

Λ. Τσούκαλης, *Η Ευρωπαϊκή Ατζέντα: Παγκοσμιοποίηση Συνοχή και Νομιμοποίηση* στο Ανδρικοπούλου, Ε. & Καυκαλάς, Γ., *Ο Νέος Ευρωπαϊκός Χώρος: Η Διεύρυνση και η Γεωγραφία της Ευρωπαϊκής Ανάπτυξης*. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο, 2000.

W. Wallace, *The Nation State – Rescue or Retreat?* στο P. Gowan & P. Anderson (edit.), *The Question for Europe*, London: Verso, 1997.

J.H.H. Weiler, *Demos, Telos, Ethos and the Maastricht Decision*, στο P. Gowan & P. Anderson (edit.), *The Question for Europe*, London: Verso, 1997.

J.H.H. Weiler, «The Selling of Europe: The Discourse of European Citizenship in the IGC», *Jean Monnet Center*, Harvard Law School, 1996.

J.H.H. Weiler, U. Haltern & F. Mayer «European Democracy and Its Critique. Five Uneasy Pieces», *Jean Monnet Center*, Harvard Law School, 1995.

B. Wessels, «Political Representation and Political Integration in Europe: Is it possible to square the circle? Findings from Surveys Among the Members of the European Parliament and Members from Eleven National Parliaments», *European Integration online Papers*, Vol. 3 N° 9, 1999.

A. Wiener, «Assessing the Constructive Potential of Union Citizenship – A Socio-Historical Perspective» *European Integration online Paper*, Vol. 1, No 17: 1997.

S. Wright, *A community that can communicate? The linguistic factor in European integration*, στο *Whose Europe? The turn towards Democracy*, Oxford: Blackwell Publishers, 2000.

Ι.Κ. Χασιώτης, *Αποζητώντας την Ενότητα στην Πολυμορφία, Οι απαρχές της ευρωπαϊκής ενότητας από τα τέλη του Μεσαίωνα ως τη Γαλλική Επανάσταση*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 2000.

Δ. Ν. Χρυσοχόου, *Για μια ευρωπαϊκή res publica*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2005.

Δ. Ν. Χρυσοχόου, *Για μια ρεπουμπλικανική ερμηνεία της ευρωπαϊκής πολιτείας*, στο Κ. Α. Λάβδας και Δ. Ν. Χρυσοχόου (επιμ.), *Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και Πολιτική Θεωρία: Η Πρόκληση του Ρεπουμπλικανισμού*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2004.

Δ.Ν. Χρυσοχόου, *Θεωρία της ευρωπαϊκής ενοποίησης*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2003α.

Δ.Ν. Χρυσοχόου, *Μορφές Ευρωπαϊκής Δημοκρατίας*, στο Α. Μανιτάκης και Λ. Παπαδοπούλου (επιμ.), *Η Προοπτική ενός Συντάγματος για την Ευρώπη*, Αθήνα: Σάκκουλας, 2003β.

D. Chrysochou, M. Tsinisizelis, S. Stavridis & K. Ifantis, *Theory and Reform in the European Union*, Manchester: Manchester University Press, 2003.

D.N. Chrysochoou, «Towards a Civic Conception of the European Polity», *One Europe or Several Programme*, Working Paper 33/ 2001.

Δ.Ν. Χρυσοχόου, *Η διαμόρφωση της Ευρωπαϊκής Πολιτείας*, στο Μ. Τσινισιζέλης, Κ. Υφαντής, *Σύγχρονα Προβλήματα Διεθνών Σχέσεων, Κρατική Κυριαρχία, Απειλές και Προκλήσεις*, Αθήνα: Σιδέρης, 2000.